

Deel I

De oriëntatie

Het vooronderzoek

Het plan van aanpak

Praktijkproduct
Vooronderzoek en plan van aanpak

Een module seksuele voorlichting in het voortgezet speciaal onderwijs

Naam: Lotte Bergen

Studentnr: 1545019

Klas: V4D

Consulent: Marc Willemsen

1e beoordelaar: Gemmy Willemars

2e beoordelaar: Han Kurstjens

Inhoudsopgave

1) Welk product?	4
2) Ontwikkeling van de module	
2.1 Wie heeft belang bij de ontwikkeling van de module?	5
2.2 Waarom is het werkzaam? Kracht van het medium!	5
3) Voor wie maak ik deze module?	
3.1 Leeftijdscategorie	7
3.2 Seksuele ontwikkeling bij de leeftijd	7
4) Wat is er al?	
4.1 Modules Rutgers Stichting	16
4.2 GGD	17
4.3 Internet	17
5) Gegevens	
5.1 Behoeftonderzoek	18
5.2 Evaluatiegroep	19
5.3 Adresgroep	19
5.4 Samenvatting bevindingen vooronderzoek	19
5.5 Conclusie vooronderzoek	20
6) Doelen	20
7) Evaluatie en presentatie	21
8) Urenverantwoording vooronderzoek + maken van Plan van Aanpak	21
9) Urenverantwoording uitvoering Plan van Aanpak	23
10) Overzicht urenverantwoording	27
11) Literatuurlijst	27

1. Welk product?

Het onderwerp dat ik wil ga bewerken is seksuele voorlichting binnen het speciaal voortgezet onderwijs. Ik kan terecht op mijn oude stageplek van vorig jaar. Ik had eerst een ander idee maar na enig vooronderzoek en na overleg met de oude stageplek bleek dat mijn idee al bestond en dat er vrij weinig te vernieuwen was op dat gebied. Na wat brainstormen van beide kanten bleek dat er heel erg veel behoefte is aan een speciale module voor seksuele voorlichting, een kant en klaar lespakket voor de bovenbouw van de school, voor kinderen tussen de 14 en 18 jaar.

Er bestaan heel erg veel lespakketten voor basisscholen en er zijn een aantal kant en klare modules, maar allen sluiten zij niet erg aan op de belevingswereld van de leerlingen binnen deze school. Of het is te lastig in taalgebruik, of het is kinderachtig. Daar moet dus een middenweg in te vinden zijn. De docenten geven aan nu 'maar wat te doen' en hebben ook behoefte aan een duidelijke module voor deze lessen.

Ik heb in de tijd dat ik stage liep aan de onderbouw van deze school sociale vaardigheden gegeven en heb daar ook een deel van seksuele voorlichting in verwerkt. Dit was echter in de onderbouw en op veel lager niveau dan wat ik nu ga doen, maar ik vind dat altijd heel interessant. Vooral omdat ik vind dat juist deze leerlingen extra voorgelicht moeten worden, deze leerlingen hebben vaak herhaling nodig en het duurt langer voordat zij snappen hoe het allemaal in z'n werk gaat, dat maakt het voor mij interessant om hiermee aan de slag te gaan.

De module die ik wil gaan ontwikkelen is vooral van belang voor de leerlingen maar ook zeker voor de docenten. De docenten willen voorlichting geven maar weten eigenlijk niet precies waar ze moeten beginnen en de leerlingen hebben deze voorlichting nodig.

In deze module verwickel ik ook spelopdrachten met betrekking tot de seksuele voorlichting. Hierdoor leer je de leerlingen nieuw gedrag en nieuwe kennis. De creatief therapeut is constant bezig met het aanleren van nieuw gedrag en nieuwe informatie verschaffen. Het is een trainingsgerichte werkwijze en de past goed bij mijn manier van werken en bij mijn attitude als therapeut.

2. Ontwikkeling van deze module

2.1 Wie heeft er belang bij de ontwikkeling van de module

Zoals eerder beschreven wordt deze module geschreven voor de **leerlingen in de bovenbouw van het voortgezet speciaal onderwijs**. De leerlingen in het speciaal onderwijs, zijn allemaal op een leeftijd waarop de hormonen gaan huishouden. Hierdoor zijn de gevoelens en gedachten, net als bij andere leerlingen, gewoon aanwezig. Ook deze leerlingen hebben vragen bij bepaalde onderwerpen of willen weten wat het nu inhoudt dat je verliefd bent op een jongen uit de klas. Vaak ontbreekt de seksuele voorlichting vanuit huis en is het daarom extra belangrijk dat de voorlichting op school goed wordt gegeven.

Maar ook **de docenten** hebben wat aan deze module. Zij geven de lessen en moeten daar ook enigszins in getraind worden, helemaal als het om spelvormen gaan die in de module worden verwerkt, maar waar zij nog geen ervaring mee hebben. In de module zullen dan ook tips om zo'n spel te begeleiden staan, waardoor het makkelijker wordt voor de docent om deze opdracht mee te nemen in de voorlichting. De docenten hebben zelf ook aangegeven momenteel maar 'wat te doen' met de middelen die er op school zijn maar dat er in de lessen geen structuur en volgorde zit. Dit wordt als een gemis gezien en er is veel behoefte aan een goede module met van A tot Z een voorlichting die zij kunnen gebruiken voor de leerlingen.

Uiteindelijk is er een mogelijkheid om deze module op **meerdere scholen** te gaan gebruiken wanneer deze aanslaat op de school waarvoor ik de module in eerste instantie maak.

2.2 Waarom is het werkzaam? Kracht van het medium!

Waarom een module? Therapeutische verantwoording, waarom is het werkzaam? Kracht van het medium!

De werkwijze van deze module is ortho(ped)agogisch. De doelstelling van de ortho(ped)agogische werkwijze is het ondersteunen van de ontwikkeling bij mensen met beperkingen. De medium activiteiten zijn gericht op de ontwikkeling van psychomotorische, sensomotorische en spraak/taalvaardigheden en perceptuele, cognitieve, sociale en emotionele vaardigheden.

De doelstellingen die ik hierbij stel zijn:

- Vergroten van de gerichtheid op de ander;
- Verbeteren van de sociale vaardigheden;
- Leren dragen van verantwoordelijkheid;
- Leren samenwerken;
- Zich in een ander kunnen inleven;
- Leren omgaan met emotionaliteit.

Bij de leerlingen binnen deze tak van onderwijs is herhaling een hele belangrijke factor. Door middel van deze werkwijze denk ik dat je de herhaling erg goed kan toepassen in de activiteiten.

Ik zal het medium inzetten als gethematiseerde opdrachten. Zo zal ik een rollenspel over verliefd worden verwerken in de module, maar ook een theatertekst over seksualiteit. Ik denk dat het door middel van doen, het veel beter bij de leerlingen blijft hangen. De kracht van het medium is dus dat doen, ervaart. Deze doelgroep moet vooral ervaren hoe het is, waardoor het snel bij hen binnenkomt. Ervaringsgerichte en trainingsgerichte doeleinden werken het beste voor deze leerlingen.

Waarom drama?

Door drama toe te voegen aan deze module ben ik ervan overtuigd dat door deze ervaringen, de leerlingen sneller de stof in zich op nemen dan wanneer er puur en alleen een verhaal verteld wordt door de docent. Drama is daarbij ook een manier van ontspannen en plezier ervaren. Iets wat bij dit onderwerp ook moet kunnen. Door distantietechnieken binnen drama kan er een gepaste afstand en nabijheid genomen worden wat betreft eigen gevoelens en/of verlangens. In dramatherapie houdt distantie overigens vaker in: de afstand die een persoon behoudt tot de rol die hij speelt. Werkvormen die distantie bieden zijn spelen met fictieve rollen, gevoelens projecteren op materiaal en storytelling en –making. Bij dramatherapie gaat het vooral om het doen, ervaren. De diverse activiteiten in de module zullen worden gebruikt om naar gedrag, gedachten en gevoelens te kijken en om ervan te leren. 'Doen alsof' geeft ruimte om te ontdekken, eens anders te doen dan anders. Dit geeft vrijheid, plezier en inzicht in situaties. De drama-activiteiten geven de leerlingen de ruimte om 'door een andere bril' naar de aspecten van seksualiteit te kijken. De leerlingen ervaren door middel van rollenspel hoe het er in bepaalde situaties aan toe gaat. Drama is een middel om de taboe van seksualiteit te doorbreken, het minder zwaar te maken en om gesprekken in gang te zetten.

3. Voor wie maak ik deze module?

3.1. Leeftijdscategorie en belevingswereld

Om de module van inhoudelijke en begrijpbare kwaliteit te voorzien, is het handig om een keuze te maken voor welke doelgroep het gemaakt wordt. Ik heb gekozen om de module te ontwikkelen voor de bovenbouw van het speciaal voortgezet onderwijs. Deze leerlingen zijn 14 tot 18 jaar oud en hebben diverse problemen/stoornissen.

Volgens de ontwikkelingsfasen van Erikson horen de leerlingen in fase 5¹ te zitten: Identiteit tegenover rolverwarring. De seksuele rijping wordt ingezet, de kindertijd loopt ten einde. Het lichaam groeit snel en de geslachtelijke rijping vindt plaats. Het leven lijkt soms op de kop te staan, het is zoeken naar een juist evenwicht. De puber / adolescent ontwikkelt **een eigen identiteit**. Er kan ook rolverwarring plaatsvinden, bij voorbeeld op basis van twijfels aangaande de eigen seksuele identiteit.

Doordat de leerlingen in de voorgaande fasen vaak tekortschieten is deze fase vaak wel op tijd maar loopt nog samen met een aantal voorgaande fasen. Zo leert het kind bijvoorbeeld in fase 4 vertrouwen te hebben in eigen kunnen. Maar zelfbeeld en zelfvertrouwen is een vaak voorkomend probleem bij deze doelgroep.

Ook bij de stoornissen komen nog andere ontwikkelingen kijken. Het grootste gedeelte van de school heeft een laag IQ. De leerlingen zijn licht tot matig verstandelijk beperkt en het IQ ligt tussen de 35 en de 70. Zowel de emotionele als de sociale ontwikkeling loopt vaak achter.

3.2 Seksuele ontwikkeling

Lvb en seksualiteit

*De emotionele ontwikkeling van lvb-jeugdigen stagneert veelal op het niveau van een schoolkind (De Beer, 2011). Basale emoties als verdriet, liefde en haat zijn goed ontwikkeld, maar door de beperking in hun cognitief functioneren is het moeilijk om deze te kunnen definiëren. Als gevolg daarvan is het voor deze jeugdigen moeilijk om adequaat op hun emoties te reageren. Sociaal-emotionele vaardigheden die pas op een latere leeftijd tot (verdere) ontwikkeling komen, zoals empathie, geweten en seksualiteit, blijven achter en zijn bij lvb-jeugdigen zodoende minder goed ontwikkeld (De Beer, 2011). Empathie is inlevingsvermogen; lvb-jeugdigen kunnen zich moeilijk voorstellen hoe een ander zich voelt. Dit kan leiden tot onwenselijke reacties of gedragingen van de lvb-jeugdige. Het geweten is de internalisatie van waarden en normen. Het geweten van een lvb-jeugdige wordt niet geheel ontwikkeld, waardoor lvb-jeugdigen minder goed weten wat goed of fout is.*²

Autisme en Seksualiteit

Seksualiteit en kwetsbaarheid

Veel ouders maken zich enigszins zorgen over de sociale en seksuele kwetsbaarheid van hun autistische kind. Wanneer twee mensen een relatie aangaan, worden sociale cues nog subtieler, waardoor iemand met autisme nog meer moeite kan hebben deze cues te begrijpen.

Hoewel het erg verleidelijk is, moet je als begeleider/ouder van een kind met autisme extra goed in je achterhoofd houden dat het kind voor een groot deel een normale (seksuele) ontwikkeling doorloopt. Een kind met autisme komt rond het twaalfde levensjaar net als kinderen zonder autisme in de puberteit terecht. Dit is voor veel kinderen een complexe en heftige periode. Het is daarom lastig om een onderscheid te maken tussen gedragingen en behoeften die autisme specifiek en niet autisme specifiek zijn. Mensen met autisme hebben behoefte aan structuur en voorspelbaarheid, maar bovenal ook een nuttige dagbesteding. Het is niet onvoorstelbaar dat iemand met autisme uit verveling met de geslachtsdelen gaat spelen. Seksuele voorlichting is op het voortgezet onderwijs heel erg technisch en beperkt.

¹ Erik H. Erikson: Het kind en de samenleving; Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 8e druk 1977, p.255-256.

² http://www.nji.nl/nji/dossierDownloads/LVB_Kenmerken_en_oorzaken.pdf – Mariska Zoon

Er wordt veel aandacht besteed aan het voorkomen van AIDS en SOA's en seksueel misbruik. De voorlichting schetst dikwijls een beeld van seks als iets waar je bang voor moet zijn. Vaak is het motto: Geen slapende honden wakker maken en moet het allemaal heel basaal. De voorlichting moet helder, duidelijk en direct zijn. Wanneer men het begrip romantiek duidelijk wilt maken door een foto van twee zoenende mensen bij kaarslicht, kan een autist denken dat je altijd een kaars bij de hand moet hebben wil je kunnen en mogen zoen. Er is dus voorzichtigheid geboden in het informatieaanbod.³

Seksuele ontwikkelingsfases bij verstandelijk beperkten

0-4 jaar:

- ✧ 0 – 8 maanden: waarneming van de wereld via zuigen, grijpen en voelen. Huidcontact is erg belangrijk. Er is geen sprake van egogrenzen, d.w.z. geen verschil aan kunnen brengen tussen zichzelf en de ander.
- ✧ 8 – 14 maanden: ontdekking van het eigen lijf, handen / voeten, oren, neus, geslachtsorganen, e.d. Ontdekken dat het ene plekje lekkerder voelt dan het andere. Knuffelen en strelen spelen een grote rol. Daarnaast wordt het ik versus de buitenwereld ontdekt en zal er een eigen identiteit ontwikkeld worden.
- ✧ 14 – 36 maanden: er bestaat een grote interesse in poepen en billen (anus is een bron van prettige gevoelens). Ook wordt er veel 'klierspel' gedaan met zand, water, maar ook met ontlasting. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen vies en schoon. Daarnaast leert het kind zich te beheersen, ook met betrekking tot zindelijkheid uit zich dit in het vasthouden en loslaten. Kinderen ervaren knuffelen en bloot lopen als prettig, daarnaast ontdekken ze het geslachtsverschil tussen jongens en meisjes. Kinderen kunnen op deze leeftijd openlijk masturberen, zonder zich hiervoor te schamen. Ook zullen ze vragen stellen over het verschil tussen jongens en meisjes en dan voornamelijk m.b.t. de geslachtsorganen.
- ✧ 3 – 4 jaar: Er vindt een ontwikkeling plaats van sekse – identiteit en sekse – rolgedrag. Daarna vinden de eerste genitaal gerichte verkenningen plaats, voornamelijk bij zichzelf, maar later ook bij het lichaam van andere kinderen, het spelen van dokterij is hier een goed voorbeeld van. Ze zullen nog steeds openlijk masturberen, maar rond het vierde jaar wordt dit meer stiekem gedaan, want op deze leeftijd begint de ontwikkeling van het schaamtegevoel. Kinderen in deze leeftijdsfase zijn trots op hun eigen lichaam.
- ✧ 4-6 jaar: In deze periode gaan de seksuele verkenningen door, niet zoveel in het openbaar, want ze ontwikkelen een schaamtegevoel. Ze experimenteren met grenzen, zoals waar je iemand aan mag raken en waar niet. Het kind leert namelijk dat volwassenen deze spelletjes afkeuren en ze vinden het vaak spannend om dit in een verborgen hoekje te doen. Kinderen kennen hun sekse – identiteit, maar weten niet altijd zeker welk gedrag dat daar bij hoort. Dit wordt voor hen in de loop der tijd steeds duidelijker, waardoor ze ook duidelijke stereotype ideeën ontwikkelen over gedrag. Er kan sprake zijn van verliefdheid op verzorgers en later ook gericht op onderwijzers. Het kind kan de wereld interpreteren in termen en gebeurtenissen die het zelf heeft meegemaakt. Ze zijn geïnteresseerd in het krijgen van baby's, maar ze verbinden dit niet met seksualiteit waardoor ze het voortplantingsverhaal ook nog niet begrijpen.
- ✧ 6-8 jaar: De verliefdheid zet ook in deze fase door. Dit gegeven wil nog niet zeggen dat de beleving van verliefdheid op deze leeftijd vergelijkbaar is met die van volwassenen, ze worden nog niet gekoppeld aan lichamelijke seksuele gevoelens. Rond het achtste jaar kunnen kinderen het verschil benoemen tussen verliefdheid en het gevoel bij knuffelen. Ook het verschil tussen verliefdheid en vriendschap is duidelijk.
- ✧ 8-10 jaar: Het logisch kunnen denken komt op gang, er kan onderscheid gemaakt worden in oorzaak en gevolg. Steeds meer lichamelijke gevoelens kunnen gekoppeld worden aan verliefdheid en er ontstaan veel fantasieën over. Zelfbevrediging wordt in deze fase belangrijker dan eerst. Het verhaal omtrent de voortplanting wordt begrepen, maar dit heeft niets te maken met de eigen seksuele beleving. Daarnaast ontstaan er fantasieën over volwassen seksualiteit, hoe dit zou kunnen zijn? Schuldgevoelens die ook betrekking kunnen hebben op seksualiteit gaan steeds meer een rol spelen. Verkenningen van seksuele gerichtheid kunnen in deze periode ontstaan. Het dokterij spelen wordt ingeruild door het bekijken en betasten van elkaars geslachtsdelen.
- ✧ 10-12 jaar: In deze periode worden de verliefdheden emotioneler beleefd. De seksuele gerichtheid ontwikkelt zich verder, de

belangstelling voor volwassen seksualiteit neemt toe naast een toenemende preutsheid. Ze willen er dan ook zo min mogelijk met opvoeders over praten. De seksuele rijping gaat bij meisjes sneller dan bij jongens. Daarnaast ontwikkelen ze onzekere gevoelens over hun eigen lichaam, ze gaan zichzelf heel kritisch bekijken. Veel kinderen doen in deze fase hun eerste ervaring op met tongzoenen.

- ✧ 12 – 13 jaar: Jongeren hebben aandacht voor de veranderingen aan hun lichaam, waarbij een onzekerheid bestaat (wat is normaal?). Jongeren krijgen meer seksuele fantasieën. Er ontstaat een nieuwsgierigheid t.o.v. de andere sekse. In de meeste gevallen is er nog geen sprake van daadwerkelijk seksueel contact, 1 op de 3 tongzoent en 1 op de 5 streelt onder de kleding. Ook is er sprake van masturbatie, 40% van de jongens en 20% van de meisjes doet dit op deze leeftijd wel eens.
- ✧ 14 – 15 jaar: Het leggen van contact wordt spannend maar ook ingewikkeld, ook ontstaat er het verlangen om met de ander iets te willen. Daarentegen is er onzekerheid over de seksuele identiteit. Jongeren beginnen met het maken van individuele toenaderingspogingen, 1 op de 2 streelt onder de kleding, 1 op de 4 gaat naakt vrijen (zonder geslachtsgemeenschap). Ook maakt de ervaring met masturbatie een snelle stijging.
- ✧ 16 – 17 jaar: Jongeren maken zich in deze fase zorgen over het wel of niet 'goed' te doen en over het 'hoe ver' te gaan. Sommige homo of lesbische jongeren beleven hun coming – out. De verkering wordt geïntroduceerd, er is sprake van kortdurende verkeringen waarin vrijen stap voor stap wordt uitgetest: zoenen – (laten) strelen van de borsten - (laten) aanraken van de geslachtsorganen, de periode van de eerste zoen tot het hebben van geslachtsgemeenschap duurt gemiddeld vier jaar. Van de jongeren vrijt 1 op de 2 naakt (zonder geslachtsgemeenschap), 38% heeft geslachtsgemeenschap, 75% laat weten wat wel/niet lekker te vinden. 79% van de jongens en 45% van de meisjes masturbeert.
- ✧ 18 – 19 jaar: Jongeren gaan meer in op het relationele aspect van de verkering, er ontstaat een grote emotionele betrokkenheid. Bij masturbatie voelen 1 op de 8 jongens en 1 op de 5 meisjes zich erna in zekere mate schuldig. Jongeren hebben een of zelfs meerdere langdurige relaties, de helft van de meiden en een kwart van de jongens heeft vaste verkering. Van de jongeren heeft 61% ervaring met geslachtsgemeenschap, daarnaast masturbeert 82% van de jongens en 55% van de meisjes vanaf 18 jaar, in de volwassenheid zullen de percentages ongeveer gelijk blijven.⁴

Wat speelt er in de ontwikkeling van de jongere? Cruciale thema's?

Als je kijkt naar de seksuele ontwikkelingsfasen van een gezond persoon en naar dat van een verstandelijk beperkt persoon kijkt, zie je de volgende verschillen:

	<u>Ontwikkeling gezond persoon</u>	<u>Ontwikkeling verstandelijk beperkten</u>
0 – 3 jaar	Ontdekken en onderzoeken Ze ontdekken hun eigen lichaam. Ze raken zichzelf aan, ook hun eigen geslachtsdelen. Dit gebeurt meestal onbewust. – Identiteitsvorming – Ontwikkeling sekse-identiteit – Ze zijn bijzonder geïnteresseerd in hun eigen lichaam en dat van anderen. Ze bestuderen hun lichaam uitgebreid en tonen het graag aan anderen, ook hun geslachtsdelen. – Ze raken hun geslachtsdelen meer bewust aan omdat ze merken dat dit hen een prettig gevoel geeft. Ze hebben nog steeds veel behoefte aan lichamelijk contact. Ze zitten graag op schoot en houden van knuffelen. – Leren de sociale normen	– 0 – 8 maanden: Er is geen sprake van egogrenzen, d.w.z. geen verschil aan kunnen brengen tussen zichzelf en de ander. – 8 – 14 maanden: ontdekking van het eigen lijf, handen / voeten, oren, neus, geslachtsorganen, e.d. Knuffelen en strelen spelen een grote rol. Daarnaast wordt het ik versus de buitenwereld ontdekt en zal er een eigen identiteit ontwikkeld worden. – 14 – 36 maanden: er bestaat een grote interesse in poepen en billen. Ook wordt er veel 'kliederen' gedaan met zand, water, maar ook met ontlasting. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen vies en schoon. Daarnaast leert het kind zich te beheersen, ook met betrekking tot zindelijkheid uit zich dit in het vasthouden en loslaten. Kinderen ervaren knuffelen en bloot lopen als prettig, daarnaast ontdekken ze het geslachtsverschil tussen jongens en meisjes. Kinderen kunnen op deze leeftijd openlijk masturberen, zonder zich hiervoor te schamen. Ook zullen ze vragen stellen over het verschil tussen jongens en meisjes en dan voornamelijk m.b.t. de geslachtsorganen.
4 – 7 jaar	– Leren van regels, spel en begin van vriendschappen. – Ze leren dat bloot lopen en het aanraken van de eigen geslachtsdelen of die van iemand anders in het openbaar door volwassenen wordt afgekeurd. Daarom lopen ze minder snel openlijk bloot als er anderen bij zijn. – Ze merken op dat anderen reageren op 'vieze' woorden. Dit vinden ze opwindend en leuk, dus zeggen ze deze herhaaldelijk. – Ze ontdekken hun eigen lichaam en dat van anderen via spel ('seksspelletjes', zoals 'vadertje en moedertje' of 'doktertje' spelen). Dit kan eerst openlijk gebeuren en later meer stiekem, omdat ze gaan beseffen dat openlijk bloot zijn niet is toegestaan. – De meeste kleuters raken verlegen over hun eigen lichaam en trekken grenzen. – Ze weten dat zij een jongen of een meisje zijn en dat dit niet zal veranderen.	3 – 4 jaar: Er vindt een ontwikkeling plaats van sekse – identiteit en sekse – rolgedrag. Daarna vinden de eerste genitaal gerichte verkenningen plaats, voornamelijk bij zichzelf, maar later ook bij het lichaam van andere kinderen, het spelen van doktertje is hier een goed voorbeeld van. Ze zullen nog steeds openlijk masturberen, maar rond het vierde jaar wordt dit meer stiekem gedaan, want op deze leeftijd begint de ontwikkeling van het schaamtegevoel. Kinderen in deze leeftijdsfase zijn trots op hun eigen lichaam. In deze periode gaan de seksuele verkenningen door, niet zoveel in het openbaar, want ze ontwikkelen een schaamtegevoel. Ze experimenteren met grenzen, zoals waar je iemand aan mag raken en waar niet. Het kind leert namelijk dat volwassenen deze spelletjes afkeuren en ze vinden het vaak spannend om dit in een verborgen hoekje te doen. Kinderen kennen hun sekse – identiteit, maar weten niet altijd zeker welk gedrag dat daar bij hoort. Dit wordt voor hen in de loop der tijd steeds duidelijker, waardoor ze ook duidelijke stereotype ideeën ontwikkelen over gedrag. Er kan sprake zijn van verliefdheid op verzorgers en later

	– Gender-rollen – Ze zijn hevig geïnteresseerd in de voortplanting. Ze stellen daar eindeloos vragen over, bijvoorbeeld 'waar komen baby's vandaan?' – Vriendschappen met andere kinderen worden belangrijk. – Kinderen van deze leeftijd koppelen vriendschap of iemand leuk of lief vinden vaak aan 'verliefdheid'. Als ze zeggen dat ze verliefd zijn op hun moeder, de juf of het konijn, betekent dit dat ze erg op hen zijn gesteld.	ook gericht op onderwijzers. Het kind kan de wereld interpreteren in termen en gebeurtenissen die het zelf heeft meegemaakt. Ze zijn geïnteresseerd in het krijgen van baby's, maar ze verbinden dit niet met seksualiteit waardoor ze het voortplantingsverhaal ook nog niet begrijpen. De verliefdheid zet ook in deze fase door. Dit gegeven wil nog niet zeggen dat de beleving van verliefdheid op deze leeftijd vergelijkbaar is met die van volwassenen, ze worden nog niet gekoppeld aan lichamelijke seksuele gevoelens. Rond het achtste jaar kunnen kinderen het verschil benoemen tussen verliefdheid en het gevoel bij knuffelen. Ook het verschil tussen verliefdheid en vriendschap is duidelijk.
8 – 11 jaar	Ontwikkelen van schaamte en eerste verliefdheden – Kinderen kunnen zich in gezelschap ineens ongemakkelijk voelen. Ze willen zich niet meer uitkleden en ze lopen niet meer in hun blootje waar volwassenen bij zijn. – Ze stellen minder vragen over seks, want ze beseffen dat dit een 'beladen' onderwerp is. Seksualiteit interesseert hen nog wel maar ze generen zich om er openlijk over te praten. – Ze gaan veel fantaseren op basis van gedragingen en beelden in hun omgeving. Hun fantasieën gaan ook over verliefdheid, op iemand van de andere en soms ook van de eigen sekse. – Ze willen bij een groep van de eigen sekse horen. De groepen houden elkaar in de gaten. Jongens vinden meisjes vaak 'stom' en 'kinderachtig', meisjes vinden jongens vaak 'te wild' en 'stoer'. – In groepen (de klas, met vrienden) vinden kinderen het belangrijk om indruk te maken op anderen. Zij proberen elkaar af te troeven en kunnen gaan opscheppen, ook over hun kennis op het gebied van seks. Kinderen verzinnen rijmpjes met sekswoorden en vertellen elkaar 'schuine' moppen. Vaak weten zij nog niet de betekenis van deze woorden. – De eerste verliefdheden ontstaan.	Het logisch kunnen denken komt op gang, er kan onderscheid gemaakt worden in oorzaak en gevolg. Steeds meer lichamelijke gevoelens kunnen gekoppeld worden aan verliefdheid en er ontstaan veel fantasieën over. Zelfbevrediging wordt in deze fase belangrijker dan eerst. Het verhaal omtrent de voortplanting wordt begrepen, maar dit heeft niets te maken met de eigen seksuele beleving. Daarnaast ontstaan er fantasieën over volwassen seksualiteit, hoe dit zou kunnen zijn? Schuldgevoelens die ook betrekking kunnen hebben op seksualiteit gaan steeds meer een rol spelen. Verkenningen van seksuele gerichtheid kunnen in deze periode ontstaan. Het doktertje spelen wordt ingeruild door het bekijken en betasten van elkaars geslachtsdelen. In deze periode worden de verliefdheden emotioneler beleefd. De seksuele gerichtheid ontwikkelt zich verder, de belangstelling voor volwassen seksualiteit neemt toe naast een toenemende preutsheid. Ze willen er dan ook zo min mogelijk met opvoeders over praten. De seksuele rijping gaat bij meisjes sneller dan bij jongens. Daarnaast ontwikkelen ze onzekere gevoelens over hun eigen lichaam, ze gaan zichzelf heel kritisch bekijken. Veel kinderen doen in deze fase hun eerste ervaring op met tongzoenen.
12 – 15 jaar	Puberteit – Nu beginnen ook de meeste jongens met hun puberteit. Hun testikels en penis gaan groeien, ze krijgen oksel- en schaamhaar en de baard in de keel. De meeste jongens hebben hun eerste	12- 13 jaar: Jongeren hebben aandacht voor de veranderingen aan hun lichaam, waarbij een onzekerheid bestaat (wat is normaal?). Jongeren krijgen meer seksuele fantasieën. Er ontstaat een nieuwsgierigheid t.o.v.

	zaadlozing tussen 11 en 16 jaar. Ze zijn dan geslachtsrijp. – De meisjes hebben inmiddels een groeispurt gehad en krijgen nu oksel- en schaamhaar. De meeste meisjes worden voor het eerst ongesteld tussen 10 en 15 jaar. Ze zijn dan geslachtsrijp. – Vooral jongens doen aan zelfbevrediging, meisjes doen dit minder. Uit onderzoek blijkt dat 57% van de jongens tussen 12 en 14 jaar masturbeert, tegen 18% van de meisjes in die leeftijdsgroep. Dit verschil in ervaring blijft significant maar wordt kleiner met de leeftijd; van 85% van de jongens versus 44% van de meisjes tussen 15 en 17 jaar naar 96% jongens en 87% van de meisjes van 21 tot en met 24 jaar. – De veranderingen in de puberteit brengen gevoelens van onzekerheid over het eigen lichaam teweeg. Jongeren moeten wennen aan hun 'nieuwe lijf' en voelen zich daar ongemakkelijk en verlegen bij. – Ze ervaren de eerste gevoelens van seksuele aantrekking naar leeftijdsgenoten en ontdekken langzaam hun seksuele oriëntatie (hetero-, homo- of biseksueel)– Ze ontwikkelen een seksueel zelfbeeld. Ze zien zichzelf als iemand die in staat is om seks te hebben met een ander. Ze voelen zich onzeker over hun lichaam en of ze in de ogen van de ander wel aantrekkelijke genoeg zijn. – Ze zijn erg gevoelig voor beïnvloeding door leeftijdsgenoten en de meningen van anderen. – Vaak worden ze voor het eerst echt verliefd. Van 12 tot en met 14-jarigen is 89% van de jongens en 88% van de meisjes wel eens verliefd (geweest). Ze flirten met elkaar, hebben voor het eerst verking, waarin ze vooral zoenen en elkaar strelen.	de andere sekse. In de meeste gevallen is er nog geen sprake van daadwerkelijk seksueel contact, 1 op de 3 tongzoent en 1 op de 5 streelt onder de kleding. Ook is er sprake van masturbatie, 40% van de jongens en 20% van de meisjes doet dit op deze leeftijd wel eens. 14 – 15 jaar: Het leggen van contact wordt spannend maar ook ingewikkeld, ook ontstaat er het verlangen om met de ander iets te willen. Daarentegen is er onzekerheid over de seksuele identiteit. Jongeren beginnen met het maken van individuele toenaderingspogingen, 1 op de 2 streelt onder de kleding, 1 op de 4 gaat naakt vrijen (zonder geslachtsgemeenschap). Ook maakt de ervaring met masturbatie een snelle stijging.
16 jaar	Overgang naar volwassenheid – Jongeren worden zelfstandiger en zetten zich sterker af tegen hun ouders. – Ze weten met meer zekerheid of ze hetero-, bi- of homoseksueel zijn. -Ze experimenteren met relaties en doen seksuele ervaringen op. De meeste jongeren doorlopen een zogenoemde 'seksuele carrière': van zoenen, voelen en strelen met kleren aan, tot naakt vrijen, geslachtsgemeenschap (met iemand van de andere sekse), orale en soms ook anale seks. – In hun relaties ontdekken jongeren steeds beter	16 – 17 jaar: Jongeren maken zich in deze fase zorgen over het wel of niet 'goed' te doen en over het 'hoe ver' te gaan. Sommige homo of lesbische jongeren beleven hun coming – out. De verking wordt geïntroduceerd, er is sprake van kortdurende verkingen waarin vrijen stap voor stap wordt uitgetoet: zoenen – (laten) strelen van de borsten - (laten) aanraken van de geslachtsorganen, de periode van de eerste zoen tot het hebben van geslachtsgemeenschap duurt gemiddeld vier jaar. Van de jongeren vrijt 1 op de 2 naakt (zonder geslachtsgemeenschap), 38% heeft geslachtsgemeenschap, 75% laat weten wat wel/niet lekker te vinden. 79% van de jongens en 45% van de meisjes masturbeert.

	hoe ze om kunnen gaan met de andere sekse: ze leren onderhandelen en communiceren, worden zich meer bewust van de eigen wensen en grenzen en leren deze te uiten en die van de ander te respecteren. – Aan het eind van deze fase is het lichaam van jongens en meisjes seksueel volgroeid. – Jongeren gaan langdurige en intieme relaties aan. Partnerkeuze wordt nu belangrijker	
Vanaf 18 jaar en verder	Jongvolwassenen – Rond het achttiende jaar krijgen jongeren vaak één of meer langer durende relaties waarin vooral het relationele aspect meer aandacht krijgt. Vergeleken met eerdere fasen neemt de emotionele betrokkenheid tussen de partners toe. Het karakter van de ander wordt nu steeds belangrijker in de partnerkeuze. – In deze leeftijdsfase heeft een meerderheid van de jongeren ervaring met geslachtsgemeenschap en orale seks. Een aanzienlijk deel (drie op de tien jongens en twee op de tien meisje) heeft dat nog niet. – Meisjes geven vaker aan dan jongens dat ze uitsluitend seks hebben gehad (geslachtsgemeenschap en/of anale seks) in een vaste relatie. Jongens geven juist relatief vaak aan dat ze vooral of uitsluitend losse partners hadden. Mogelijk dat de jongens een 'vaste relatie' anders beleven dan 'meisjes'.	Jongeren gaan meer in op het relationele aspect van de verkering, er ontstaat een grote emotionele betrokkenheid. Bij masturbatie voelen 1 op de 8 jongens en 1 op de 5 meisjes zich erna in zekere mate schuldig. Jongeren hebben een of zelfs meerdere langdurige relaties, de helft van de meiden en een kwart van de jongens heeft vaste verkering. Van de jongeren heeft 61% ervaring met geslachtsgemeenschap, daarnaast masturbeert 82% van de jongens en 55% van de meisjes vanaf 18 jaar, in de volwassenheid zullen de percentages ongeveer gelijk blijven.

Als je kijkt naar de verschillen in de seksuele ontwikkeling dan zie je dat de verstandelijk beperkten achterlopen op de ontwikkeling van een gezond kind. De ontwikkeling gaat nu eenmaal trager dan normaal. Hier moet je rekening mee houden wanneer je een module maakt.

Het is niet alleen de seksuele ontwikkeling waar je rekening mee moet houden. Je hebt te maken met diverse stoornissen, IQ, cognitief niveau, emotioneel niveau en het sociaal niveau. De leerlingen hebben uiteenlopende stoornissen. Wat er voorkomt is: diverse stoornissen in het autisme spectrum, ADHD, syndroom van Down etc.

Het gemiddelde IQ van de bovenbouw van de school ligt tussen de 50 – 70.

Cognitief niveau

Onderzoek heeft aangetoond dat het werkgeheugen van lvb-jeugdigen een vertraagde ontwikkeling doormaakt. Onder werkgeheugen wordt het gelijktijdig opslaan en bewerken van informatie verstaan. Door dit beperkte werkgeheugen zijn executieve functies bij lvb-jeugdigen beperkt ontwikkeld. Executieve functies zijn het vermogen om dingen te organiseren, te focussen en impulsen onder controle te houden. Dit betekent dat lvb-jeugdigen moeite hebben met het onthouden en verwerken van informatie. Zo kunnen zij hoofd- en bijzaken moeilijk van elkaar scheiden, hebben zij moeite met het eruit pakken van belangrijke informatie en hebben zij moeite met oorzaak-gevolg denken en met plannen.

Ook het taalgebruik en taalbegrip blijft door dit beperkte werkgeheugen achter. Hierdoor begrijpen lvb-jeugdigen minder goed wat er gezegd wordt en wordt lezen bemoeilijkt. Wanneer iemand minder taal tot zijn beschikking heeft, is het moeilijker om gevoelens verbaal uit te drukken. Lvb-jeugdigen uiten emoties dan ook vaak op een primaire manier en kunnen emoties minder goed beheersen. Daarnaast zijn de meta-cognitieve vaardigheden bij lvb-jeugdigen beperkt ontwikkeld. Meta-cognitie is de kennis over het (eigen) leerproces en deze kennis kunnen toepassen. Hierdoor hebben zij moeite met het terughalen van situaties die zijn voorgekomen, om deze te analyseren en daarop te reflecteren (Van Nieuwenhuijzen et al., 2006). Het denken en de ervaringen van lvb-jeugdigen blijven concreet gebonden. Daardoor hebben lvb-jeugdigen problemen met abstract en hypothetisch denken. Ervaringen worden niet vanzelf gegeneraliseerd, waardoor leerervaringen minder goed toegepast worden in andere, vergelijkbare situaties.

Emotionele domein

De emotionele ontwikkeling van lvb-jeugdigen stagneert veelal op het niveau van een schoolkind. Basale emoties als verdriet, liefde en haat zijn goed ontwikkeld, maar door de beperking in hun cognitief functioneren is het moeilijk om deze te kunnen definiëren. Als gevolg daarvan is het voor deze jeugdigen moeilijk om adequaat op hun emoties te reageren. Sociaal-emotionele vaardigheden die pas op een latere leeftijd tot (verdere) ontwikkeling komen, zoals empathie, geweten en seksualiteit, blijven achter en zijn bij lvb-jeugdigen zodoende minder goed ontwikkeld. Empathie is inlevingsvermogen; lvb-jeugdigen kunnen zich moeilijk voorstellen hoe een ander zich voelt. Dit kan leiden tot onwenselijke reacties of gedragingen van de lvb-jeugdige. Het geweten is de internalisatie van waarden en normen. Het geweten van een lvb-jeugdige wordt niet geheel ontwikkeld, waardoor lvb-jeugdigen minder goed weten wat goed of fout is. Lvb-jeugdigen hebben, naast beperkingen in het geweten en empathisch vermogen, door hun beperkte meta-cognitieve vaardigheden een gebrekkige zelfsturing. Dit houdt in dat zij hun eigen gedrag moeilijk kunnen sturen. Een combinatie van deze factoren leidt ertoe dat wat de jeugdige voelt, direct wordt omgezet in gedrag. Dit wordt omschreven als beperkte impulscontrole.

Sociale domein

Lvb-jeugdigen hebben een afwijkende sociale informatieverwerking. Sociale informatieverwerking houdt in dat je verschillende stappen doorloopt voordat je bepaald gedrag laat zien. Allereerst neem je informatie waar, vervolgens interpreteer je de situatie, worden emoties gereguleerd en weeg je af welke reacties mogelijk zijn. Daaruit wordt een adequate reactie gekozen en tot slot laat je het gedrag zien dat bij de sociale situatie past. Een afwijkende sociale informatieverwerking bij lvb-jeugdigen betekent dat zij anders reageren op bepaalde sociale situaties dan jeugdigen zonder een lvb. Het betreft sociale situaties die mogelijk als problematisch gezien kunnen worden, maar dat niet hoeven te zijn. Lvb-jeugdigen focussen namelijk meer op letterlijk gesproken informatie en negatieve informatie en hebben minder assertieve oplossingsvaardigheden, waardoor zij een probleemsituatie vaker oplossen met agressief of juist passief gedrag. Dit heeft verschillende negatieve gevolgen, waaronder minder acceptatie en meer afwijzingen door leeftijdsgenoten. Doordat lvb-jeugdigen geen uiterlijke kenmerken hebben waaraan hun beperking te herkennen is, worden zij vaak op een te hoog niveau ingeschat. De omgeving verwacht dan teveel van deze jeugdigen wat leidt, zowel bij de lvb-jeugdige zelf als bij de omgeving, tot frustratie en faalervaringen. Door het beperkte vermogen tot zelfreflectie overschatten lvb-jeugdigen de eigen mogelijkheden ook regelmatig en hebben veelal irreële ambities. Mede door hun onvermogen adequaat op situaties te reageren (afwijkende sociale informatieverwerking) en overschatting door anderen en zichzelf, hebben lvb-jeugdigen vaak negatieve ervaringen in het sociale verkeer, waardoor zij veelal een negatief zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen hebben. Negatieve sociale ervaringen kunnen tevens een rol spelen bij het ontstaan van afwijkende sociale informatieverwerking. De wijze waarop iemand een sociale situatie interpreteert wordt immers bepaald door ervaringen uit het verleden. Er kan een vicieuze cirkel ontstaan waarin de lvb-jeugdige door problemen met sociale informatieverwerking ongepast gedrag vertoont, dat afwijzende reacties uit de omgeving oproept, die op hun beurt de afwijkingen in sociale informatieverwerking bij de lvb-jeugdige versterken.⁵

Je kunt hier uit opmaken dat er bij elk niveau een achterstand is ten opzichte van 'gezonde' kinderen. De ontwikkeling van het lichaam loopt normaal, maar binnenin gaat de ontwikkeling toch echt heel anders.

⁵ http://www.nji.nl/nji/dossierDownloads/LVB_Kenmerken_en_oorzaken.pdf

Het niveau van de module zal hierop moeten worden aangepast. Thema's die naar boven komen als je deze vergelijkingen bekijkt zijn:

- Verandering van lichaam
- Wat kan wel en wat kan niet?
- Sekseverschillen
- Verliefdheid
- Relaties
- Seks

4. Wat is er al?

4.1 Materiaal Rutgers Stichting

Op de site van de Rutgers Stichting⁶ staat dat wanneer er voorlichting aan het speciaal onderwijs gegeven wordt, dat het de nodige aanpassingen in de methodieken vereist. Er zijn heel veel lesmaterialen voor de lagere school en de middelbare school en voor diverse leeftijdscategorieën, speciaal voor het speciaal onderwijs is er dus niet. De materialen die aan kunnen sluiten bij mijn doelgroep zijn:

✓ **Lespakket Relaties & Seksualiteit (met digibord applicatie)**

Een lespakket voor groep 1 t/m 8 en bevat katernen voor onderbouw, middenbouw en bovenbouw. Thema's die onder andere behandeld worden zijn eigen lichaamsbeeld, vriendschap, voortplanting, grenzen, veilig vrijen en grenzen. Het lespakket houdt rekening met verschillende culturen en religies.

✓ **DVD & Handleiding 'Begrijp me goed'.**

Over misverstanden tussen jongeren bij flirten, daten en verkering.

Deze DVD is voor professionals die werken met jongeren in de leeftijd van 14-18 jaar. Op deze DVD staan beeldfragmenten die inzicht geven in het ontstaan van misverstanden en hoe je miscommunicatie kunt voorkomen.

✓ **DVD en handleiding 'Let's talk'.**

Mediafragmenten om met jongeren te praten over seksualiteit, rolopvattingen en weerbaarheid.

Op de DVD staan beeldfragmenten met situaties waarin jongeren zich kunnen herkennen of die ze misschien juist afwijzen. Docenten en andere professionalisering die werken met jongeren tussen de 12 en 19 jaar kunnen aan de hand van de DVD met jongeren in gesprek gaan over de verschillende aspecten. De handleiding bevat aandachtspunten en werkvormen.

✓ **Spel over seksualiteit. Voor jongens: Boys R Us. Voor meisjes: Girls' Choice**

Bordspel over wensen, grenzen, intimiteit en relaties in seksualiteit.

Het bordspel voor de jongens (10-16 jaar) is gericht op kennis, zelfreflectie, het begrijpen van de invloed van vrienden en de media, het omgaan met relaties, communiceren met meisjes, voorkeuren, wensen en grenzen en het leren praten over intimiteit, seksualiteit en relaties.

Het bordspel voor de meisjes (10-15 jaar) moedigt aan om na te denken over vragen als: Hoeveel weet je over seks en veilig vrijen? Welke rol speelt ouderschap in de toekomst voor je? Hoe gedraag jij je naar vriendjes/vriendinnetjes toe? Hoe goed kun je opkomen voor jezelf? Het doel van het spel is dat meisjes hierdoor weerbaarder en zelfbewuster worden in intimiteit en seksualiteit.

✓ **Anticonceptiekoffer**

Koffer om voorlichting te geven over de verschillende vormen van anticonceptie

De anticonceptiekoffer bevat alle in Nederland verkrijgbare anticonceptiemiddelen plus glijmiddel en een zwangerschapstest. Ook zit er in een handleiding bij voor het geven van groepsvoorlichting of individuele counseling. Voor de jongeren zit er een folder 'Wel seks, geen zorgen' in.

6 <http://www.rutgerswpf.nl/content/onderwijs>

✓ **Brochure 'Girlz' en 'Boyz'**

Brochure voor meisjes/jongens, over veranderingen in de puberteit, verliefd worden en seksualiteit.

✓ **Pakket Toolkit Totally Sexy voor professionals**

Totally Sexy is een toolkit voor professionals die werken met jongeren met een beperking of chronische ziekte.

Moeiteloos praten over relaties & seksualiteit. Want deze jongeren hebben, net als alle jongeren, seksuele behoeften, wensen, fantasieën en dromen. En ze hebben vooral betrouwbare informatie nodig over relaties en seksualiteit van mensen die ze vertrouwen. De seksuele ontwikkeling van 0 tot 24 jaar wordt hierin uitlicht.

4.2 GGD

Week van de lentekriebels

Aan de week van de lentekriebels⁷ doen ook de scholen van het speciaal basis onderwijs mee. Het is een themawEEK die aan het begin van elke lente wordt gehouden. In 2013 is dat van 18 t/m 22 maart. Thema's die in het speciaal basis onderwijs worden besproken zijn:

- ✓ **Weerbaarheid**
- ✓ **Toekomstperspectief**
- ✓ **Genderidentiteitsontwikkeling** → Hierbij wordt gebruik gemaakt van werkvormen uit het lespakket Relaties & Seksualiteit.
- ✓ **Seksueel gedrag**

Materiaal GGD

De GGD heeft ook een nauwe samenwerking met de school waarvoor ik de module ga maken. Medewerker van de afdeling Gezondheid, Promotie en Preventie, Wilco Schilthuis, zorgt dat de school goed omgaat met de aangereikte materialen.

4.3 Internet

- ✓ <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/chw/show.cgi?fid=10621>
- ✓ <http://speciaalonderwijs.kennisnet.nl/zoekenindeorthotheek/algemeen/seksualiteit>
- ✓ <http://www.seksuelevorming.nl/materialen/results/taxonomy%3A65>
- ✓ <http://www.rutgerswpf.nl>
- ✓ <http://www.jouwggd.amsterdam.nl/seks/seksualiteit>
- ✓ <http://www.sense.info/>

⁷ http://www.weekvandelentekriebels.nl/ggd/speciaal_onderwijs/week_van_de_lentekriebels_op_het_speciaal_onderwijs/

5. Gegevens

5.1 Behoefteonderzoek

Ik heb ten eerste een telefonisch interview gehad met een docent van de Kingmaschool. Zij gaf aan dat er behoefte is naar een kant en klare methode voor seksuele voorlichting binnen de school. Dit was voor mij al genoeg informatie om hiermee aan de slag te gaan. Toch wilde ik ook weten wat er bij de andere docenten van de bovenbouw speelde. Daarom heb ik een klein kwantitatief onderzoek gedaan en een enquête gehouden om te kijken waar er precies behoefte naar was. Ik heb een aantal vragen gesteld en daarbij konden de docenten hun antwoord aankruisen. Ik heb de resultaten hieronder verwerkt.

Plaats: Kingmaschool Amsterdam

Aantal ondervraagden: 10

Vraag 1: Is er op de school behoefte aan een kant en klare methode/module voor seksuele voorlichting?

■ Ja ■ Geen mening
■ Nee ■ Ik doe het op
 mijn eigen manier

Vraag 2: Is er op dit moment genoeg materiaal beschikbaar om een les over seksualiteit te geven?

■ Ja ■ Geen mening
■ Nee

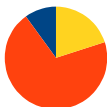
Vraag 3: Hoe vaak geeft u een les over seksualiteit?

■ < 1 keer per maand ■ 1-3 keer per maand
■ > 1 keer per maand ■ > 3 keer per maand

Vraag 4: Hoeveel lessen moet de module over seksuele voorlichting bevatten?

■ < 5 lessen ■ 10 tot 12 lessen
■ 5 tot 10 lessen ■ > 12 lessen

5.2 Evaluatiegroep

Mijn evaluatiegroep bestaat uit diverse mensen.

1. Hilde Groenewoud, docent speciaal voortgezet onderwijs bovenbouw, Kingmaschool Amsterdam

h.groenewoud@orion.nl

2. Peter de Waard, Intensief begeleider speciaal onderwijs, Cordaan

retepdraak@hotmail.com

3. Femke van Midden, Creatief Therapeut Beeldend

femmidden@gmail.com

4. Linda Kruikeijer, docent speciaal voortgezet onderwijs onderbouw, Kingmaschool Amsterdam

l.kruikeijer@orion.nl

5. Han van Roozendaal, directeur OCB

hanvanroozendaal@hetnet.nl

6. Jacqueline Hilbers, dramatherapeut Lucertis, kinder- en jeugdpsychiatrie

jhilbers@nh.lucertis.nl

5.3 Adresgroep

De adresgroep voor mijn praktijkproduct is de docenten en overige medewerkers van de Kingmaschool. Zo ook vier professionals uit mijn evaluatiegroep, die werkzaam zijn op de school. Maar ik wil het graag aan alle medewerkers van de Kingmaschool presenteren. Eventueel kan er in de toekomst een grotere adresgroep ontstaan als mijn module aanslaat op deze school en verder verspreid kan worden op andere scholen.

5.4 Samenvatting bevindingen vooronderzoek

- Uit onderzoek is gebleken dat er via de Rutgers Stichting wel aanpassingen op de bestaande modules mogelijk zijn, maar dat er niet een standaard module bestaat voor het speciaal onderwijs.
- Uit onderzoek is gebleken dat de docenten vaak niet weten wat te doen met het materiaal wat aangereikt wordt via de school. Zij geven aan nu 'maar wat te doen' en hebben behoefte aan een goede, duidelijke module.
- Er wordt veel geschreven over seksuele voorlichting of vorming, maar er is vervolgens niet veel te vinden.
- Ook andere docenten op de school, bijvoorbeeld van de onderbouw, geven aan behoefte aan een module gericht op de doelgroep te hebben. Dit vergt een andere aanpak dan voor de bovenbouw.

Er bestaan dus heel veel modules voor het regulier onderwijs, die aangepast kunnen worden aan de doelgroep. In deze modules zijn er veel overlappende thema's die mij kunnen inspireren om een eigen, gerichte module te creëren.

5.5 Conclusie vooronderzoek

Uit het vooronderzoek is gebleken dat er erg veel behoefte is aan een gerichte module voor de leerlingen van het speciaal voortgezet onderwijs 'De Kingmaschool'. Wellicht is dit op soortgelijke scholen hetzelfde geval. Na dit behoefteonderzoek is gebleken dat het nog niet zo makkelijk is om een gerichte, kant en klare module te vinden. Vandaar dat ik deze module ga maken!

6. Doelen

Doelen m.b.t. eindresultaat product

Als eindresultaat zou ik graag het volgende willen terugzien in de eindevaluatie met de adresgroep en evaluatiegroep:

- ✓ De module is geschikt voor zowel docent als leerling.
- ✓ De module kan gemakkelijk gebruikt worden binnen de school.
- ✓ De module slaagt erin om de leerlingen op elk gebied genoeg informatie bij te brengen.
- ✓ De module is een toevoeging aan het lesprogramma van de school en is inzetbaar als voorlichtingsmateriaal.
- ✓ Er is rekening gehouden met de doelgroep qua taalgebruik. Er zijn niet te hoge eisen gesteld aan titels, kopjes, alineagebruik en spelling.
- ✓ Er is aandacht besteed aan een goede opmaak van een module, interessant voor de leerlingen en docenten.
- ✓ De module is op het niveau voor de beoogde leeftijdscategorie en beleavingswereld geschreven en gemaakt.
- ✓ De module bevat een apart kopje met tips voor de trainer.
- ✓ De module geeft de gebruiker een duidelijk beeld over seksuele voorlichting.
- ✓ De module is gericht op de doelgroep van deze school, maar is ook te gebruiken op andere soortgelijke scholen.

Doelen m.b.t. De persoonlijke ontwikkeling

- ✓ Door het product voor een bepaalde doelgroep te schrijven, leer ik meer over het niveau van deze doelgroep zodat ik in de toekomst, bij het geven van therapie, me (nog) beter kan afstemmen op deze leeftijd.
- ✓ Ik wil proberen om minder onzeker te zijn over mijn eigen kunnen. Door de onzekerheid ga ik teveel en te moeilijk nadenken. Dat levert uitstelgedrag op en dat kan ik niet gebruiken nu. Dus ik moet voor mijzelf duidelijke deadlines stellen.
- ✓ Ik moet een duidelijk planning maken, om niet te verdwalen in alle dingen die ik moet doen. Deze zit helder beschreven in mijn plan van aanpak.
- ✓ Ik vind het belangrijk dat mijn product bijdraagt aan de samenleving. Hierdoor stel ik hoge eisen en wil ik iedereen tevreden stellen. Dat moet ik een beetje loslaten, perfectionisme mag, maar in mindere maten. Als ik tevreden ben, straal ik dat uit en zo kan ik anderen overtuigen van de bijdrage van mijn product.

Doelen voor de leerlingen:

- ✓ De leerling heeft aan het einde van deze module geleerd om te praten over seksualiteit.
- ✓ Door deze module is de taboe over seksualiteit doorbroken en voelen de leerlingen zich vrij hier verder op door te gaan.
- ✓ De leerlingen hebben aan het einde van deze module respect voor anderen op het gebied van seksualiteit.
- ✓ De leerlingen kunnen na deze module goed inschatten wat zij nodig hebben om veilig te vrijen.
- ✓ De leerlingen zijn na de module in staat om hun kennis over te dragen aan anderen.
- ✓ De leerlingen kunnen na deze module hun eigen gevoelens onder woorden brengen en daar ook naar handelen.
- ✓ De leerlingen hebben aan het eind van deze module zicht op eigen voorkeuren en seksuele verlangens.

7. Evaluatie en presentatie

Om mijn product van kwaliteit te voorzien, wil ik graag een tussenevaluatie inpassen, waardoor ik, door de feedback van de professionals, mijn werk nog kan herzien en eventueel kan aanpassen.

- ✓ Ik houd sowieso al contact met de opdrachtgever over de inhoud, ik heb regelmatig overleg op de school. De rest van mijn evaluatiegroep zal ik per email benaderen en vragen om feedback middels een feedbackformulier.

Als mijn product af is, dat wil zeggen: goedgekeurd door de professionals en mijzelf, dan zal ik een presentatie organiseren. Het liefste doe ik dat in levende lijven, maar het kan zijn dat niet iedereen tijd heeft om het bij te wonen. Ik zal in dat geval de module achterlaten op de school en hen een 'presentatiemail' sturen met daarin kort en bondig mijn presentatie beschreven. Na deze presentatie zal er een evaluatieformulier worden gegeven aan de professionals en deze formulieren zijn van belang voor mijn einddocumentatie.

8. Urenverantwoording vooronderzoek + plan van aanpak

Wat	Wanneer	Week	Uren
<u>1. Het begin</u> - Brainstormen - Klankbordgroepje opzetten - Mediatheek voor ideeën/inspiratie	Dinsdag 05-02-2013	C1	7 uur
<u>2. Vervolg</u> - Mediatheek literatuur verzamelen - Evaluatiegroep + adresgroep opzetten - Idee op papier zetten - Contact zoeken met de school - Consulttijd	Donderdag 07-02-2013	C1	8 uur
<u>3. Behoeftedonderzoek</u> - Afspraak op de school - E-mail opstellen behoefteonderzoek (enquête) + sturen naar professionals	Maandag 11-02-2013	C2	10 uur
<u>4. Wat is er al?</u> - Aanbod op internet bekijken - Aanbod mediatheek	Woensdag 13-02-2013	C2	8 uur
<u>5. Wat is er al?</u> - Resultaten uit de mediatheek verwerken in onderzoeksverslag - Resultaten van het internet verwerken in onderzoeksverslag	Donderdag 14-02-2013	C2	10 uur

<u>6. Wat is er al + onderzoek naar doelgroep</u> - Interview docenten - Resultaten behoefteonderzoek uitwerken - Mediatheek bezoeken + literatuur zoeken over doelgroep	Maandag 25-02-2013	C4	15 uur
<u>7. Onderzoek naar doelgroep</u> - Literatuur over doelgroep bestuderen - Gegevens verwerken in onderzoeksverslag	Dinsdag 26-02-2013	C4	10uur
<u>8. Opzet maken plan van aanpak</u> - Studiehandleiding bestuderen - Criteria bekijken - Eerste criteria bewerken	Woensdag 27-02-2013	C4	5 uur
<u>9. Begin maken plan van aanpak</u> - Inleiding schrijven (welk product?)	Donderdag 28-02-2013	C4	10 uur
<u>10. Vooronderzoek verwerken in plan van aanpak</u> - Voor welke leeftijd schrijf ik het boekje? - Keuze maken leeftijdscategorie - Werken aan opmaak	Maandag 04-03-2013	C5	10 uur
<u>11. Plan van aanpak vervolgen</u> - Behoeftteonderzoek verwerken in verslag - Wat is er al? Verwerken in verslag. - Vooronderzoek samenvatten - Conclusie vooronderzoek schrijven - Werken aan opmaak - Afspraak op school over plan van aanpak	Woensdag 06-03-2013	C5	12 uur
<u>12. Plan van aanpak bijna af</u> - Doelen beschrijven - Evaluatie & Presentatie - Tijdsschema maken betreffend het uitvoeren van mijn plan van aanpak	Maandag 11-03-2013	C6	10 uur
<u>13. Laatste puntjes dingen</u> - Alles doorlezen - Checken op spelling	Donderdag 14-03-2012	C6	5 uur

<u>13. De allerlaatste dingen</u> ⤴ Opmaak verfijnen ⤴ Alles nog eens doorlezen en eventueel verbeteren of bijvoegen ⤴ Inhoudsopgave compleet maken ⤴ Bronvermelding ⤴ Voorkant maken	Maandag 18-03-2012	C7	10 uur
<u>14. Alles af!</u> - Plan van aanpak mailen naar consulent + printversie voor consult	Dinsdag 02-04-2013	C9	1 uur

Urenverantwoording vooronderzoek en plan van aanpak:

131 uur

Onvoorziene uren

9 uur

Totaal uren

140 uur

9. Urenverantwoording uitvoering plan van aanpak

Wat	Wanneer	Week	Uren
(Eventuele ingeplande onvoorziene tijd om het plan van aanpak en het vooronderzoek bijvoorbeeld bij te stellen.)	(Na beoordeling)	(C10)	(10 uur)
<u>1. Consulttijd</u> - Plan van aanpak doorspreken en eventuele feedback verkrijgen en verwerken	Dinsdag 09-04-2013	C10	1 uur
<u>2. Het begin</u> - Brainstormen ideeën voor verhaallijn met klankbordgroep - Bestuderen van modules - Woord web maken. - Procesverslag bijwerken	Woensdag 10-04-2013	C10	10 uur
<u>3. Themakeuzes</u> - Thema's inventariseren - Thema's kiezen en waarom? Onderbouwen! - Afspraak met de school	Donderdag 11-04-2013	C10	15 uur

<u>4. Thema's/lessen uitwerken 1</u> - De eerste 3 thema's goed uitwerken en compleet maken. Ook tips voor de trainer etc.	Zaterdag en zondag 13/14-04-2013	C10	15 uur
<u>5. Tussenevaluatieformulier maken + werken aan procesverslag</u> - Evaluatieformulier maken voor een tussenevaluatie met de evaluatiegroep. - Werken aan procesverslag, verantwoording van de gekozen thema's aan de hand van literatuur.	Maandag 15-04-2013	D1	8 uur
<u>6. Thema's/lessen uitwerken 2</u> - De volgende 3 thema's uitwerken en compleet maken.	Woensdag 17-04-2013	D1	10 uur
<u>6. Thema's/lessen uitwerken 3</u> ▲ De volgende 4 thema's uitwerken en compleet maken	Donderdag 18-04-2013	D1	10 uur
<u>7. Zijn alle thema's behandeld?</u> - Kijken of alle thema's erin zitten, het een goede opbouw en vervolg heeft. - Eventueel nog meer bijvoegen of veranderen. Ook goed kijken naar materiaal. - Consultafpraak	Zaterdag en zondag 20/21-04-2013	D1	10 uur
<u>8. Opmaak</u> - Lettertype - Titel - Werken aan opmaak module - Eventueel plaatjes etc.	Maandag 22-04-2013	D2	10 uur
<u>9. Tussenevaluatie</u> - E-mail opstellen evaluatiegroep - Of langsgaan op de school - (In de bijlage) de module met	Dinsdag 23-04-2013	D2	5 uur

evaluatieformulier			
<u>10. Alles op de goede volgorde zetten</u> - Mooie layout maken, met goede verantwoorde volgorde. Aantrekkelijk maken.	Woensdag 24-04-2013	D2	5 uur
<u>13. Tussenevaluatie verwerken + werken aan procesverslag</u> - Gegevens uit de tussenevaluatie verwerken voor einddocumentatie. - Werken aan procesverslag	Donderdag 25-04-2013	D2	10 uur
<u>14. Module bijstellen</u> - N.a.v. tussenevaluatie module aanpassen. - Procesverslag bijwerken	Vrijdag 26-04-2013	D2	8 uur
<u>15. Puntjes op de i</u> ⚡ Alles verzorgd ⚡ Volgorde staat goed, druk klaar maken.	Zaterdag en zondag 27/28-04-2013	D2	10 uur
<u>15. Aanbeveling schrijven</u> - Aanbeveling schrijven	Maandag 29-04-2013	D3	5 uur
<u>16. Eindevaluatie schrijven</u> - Eind evaluatieformulier maken - Keuze maken voor presentatie; in levende lijve/digitaal - Procesverslag bijwerken	Donderdag 02-05-2013	D3	10 uur
<u>17. Alles samenvoegen tot een geheel</u> <u>1</u> - Controle en naar de drukker voor proefversie -	Vrijdag 03-05-2013	D3	10 uur
<u>18. Alles samenvoegen tot een geheel</u> <u>2</u> - Is de proefversie in orde? - Nog iets veranderen?	Zaterdag 04-05-2013	D3	10 uur

<u>19. Proces verslag</u> - Afronding procesverslag - Aandacht besteden aan opmaak - Verslag bijwerken	Maandag 06-05-2013	D4	10 uur
<u>19. Presentatie en evaluatie met behulp van professionals</u> - Procesverslag bijwerken	Woensdag 08-05-2013	D4	10 uur
<u>20. Werken aan einddocumentatie</u>	Donderdag 09-05-2013	D4	10 uur
<u>21. Werken aan einddocumentatie</u>	Vrijdag 10-05-2013	D4	10 uur
<u>22. Werken aan einddocumentatie</u>	Zaterdag 11-05-2013	D4	10 uur
<u>23. Werken aan Einddocumentatie</u> - Aandacht aan opmaak en afronding	12-05-13	D4	10 uur
<u>24. Einddocumentatie inleveren</u>	Donderdag 23-05-2013	D6	3 uur

Uren verantwoording uitvoering plan van aanpak:

236 uur

Eventuele ingeplande onvoorziene consulttijd =

2 uur

Totale tijd voor uitvoering plan van aanpak:

238 uur

Eventuele ingeplande onvoorziene uitlooptijd uitvoering =

42 uur

Dan is het totaal:

280 uur

10. Overzicht urenverantwoording

DEEL I	
Besteedde uren vooronderzoek + maken plan van aanpak	131 uur
Eventuele ingeplande onvoorziene tijd bijstellen vooronderzoek + plan van aanpak	9 uur
DEEL II	
Geschatte besteden uren uitvoering plan van aanpak	236 uur
Eventuele ingeplande onvoorziene consulttijd	2 uur
Eventuele ingeplande onvoorziene tijd oponthoud en uitloopuren	42 uur
DEEL I + II / Praktijk project	= 420 uur

11. Literatuurlijst

- Verhulst, J.C.R.M (1987) "Ontwikkelingspsychologie voor opvoeding en onderwijs". Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Bosch, E & Suykerbuyk, E (2000). *"Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap: De kunst van het verstaan"*. Baarn: H. Nelissen.
- Lankveld van, J, Kuile ter, M & Leusink, P (2010). *"Seksuele disfuncties: diagnostiek en behandeling"*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Gesthuizen, S (1994). *"Lief en Lijf, Vriendschap en Seks: Handboek voor de begeleider"*. Apeldoorn: Groesbeekse Tehuizen & Garant Uitgevers n.v.
- Verhofstadt-Deneve, L, Van Geert, P & Vyt,A (2003). *"Handboek ontwikkelingspsychologie: Grondslagen en theorieën"*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Smeijsters, H (2008). *"Handboek creatieve therapie"*. Bussum: Uitgeverij Coutinho
- Voorlichtingsmethode voor ouders, verzorgers en groepsleiding. *"Geen kind meer: Seksuele voorlichting aan jongeren met een verstandelijke handicap vanaf 12 jaar"*. Rutgers Stichting.

- Handleiding voor het begeleiden van ouders bij de seksuele opvoeding. *“Opgroeien met liefde”*. Rutgers Stichting
- *“Hoe zit dat eigenlijk: Productverslag van het voorlichtingsinstrument”*.
Seksuele voorlichting voor kinderen met autisme. Corina Toet. HBO Kennisbank
- *“Seksualiteit zonder zorgen : Een hulpmiddel bij het geven van voorlichting aan mensen met een verstandelijke beperking”*.
Charlotte van der Mark en Wim Dunsbergen. HBO Kennisbank.
- <http://www.movisie.nl/search/content/seksuele%20voorlichting>
- <http://www.rutgerswpf.nl/articles/results/taxonomy%3A23>
- <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/hh/show.cgi?fid=1028>
- <http://www.hbo-kennisbank.nl/nl/page/hborecord.view/?uploadId=ede%3Aoi%3Arepository.samenmaken.nl%3Aspid%3A10227>
- <http://speciaalonderwijs.kennisnet.nl/zoekenindeorthotheek/algemeen/seksualiteit>
- <http://speciaalonderwijs.kennisnet.nl/lesmateriaal/biologie>
- <http://www.sense.info/>
- http://www.han.nl/gebied/gedrag-maatschappij/~afstudeeropdrachten/gehandicaptenzorg/_attachments/danny_van_berlo.pdf

Seks is...

Een module seksuele voorlichting voor jongeren van 14-18 jaar in het voortgezet speciaal onderwijs

Lotte Bergen

1545019

Praktijkproduct

4e jaar

Creatieve Therapie Drama

Speciaal?!

Inhoudsopgave

1. Introductie	
1.1 Uitgangspunten en doelen	4
1.2 Doelgroep	4
1.3 Begeleidingshandleiding	4
2. Inhoud en gebruik	
2.1 Inleiding	5
2.2 Inhoud module	5
2.3 Lessen	5
3. Begeleidingshandleiding	
3.1 Aandachtspunten en tips	7
4. De module	
4.1 Overzicht lessen	8
4.2 De module 'Seks is Speciaal'	9
4.2.1 Les 1 Woordgebruik	10
4.2.2 Les 2 Vriendschap. Wat is vriendschap voor jou?	11
4.2.3 Les 3 Vriendschap. Het verschil tussen vriendschap en seks	13
4.2.4 Les 4 Eigen lichaam en zelfbeeld. De vrouw	14
4.2.5 Les 5 Eigen lichaam en zelfbeeld. De man	15
4.2.6 Les 6 Verliefd en zo...	16
4.2.7 Les 7 Verliefd en zo...	17
4.2.8 Les 8 Zoenen en zo...	18
4.2.9 Les 9 Relaties. Ook nee zeggen hoort erbij	20
4.2.10 Les 10 Zelfbevrediging bij de vrouw	22
4.2.11 Les 11 Zelfbevrediging bij de man	23
4.2.12 Les 12 Waar wel en waar niet? Plekken waar seksuele handelingen wel en niet mogen	24
4.2.13 Les 13 De eerste keer. Wat moet je weten?	25
4.2.14 Les 14 Preventie. Hoe doe ik het veilig?	27
4.2.15 Les 15 Seks en vrijen. Wat kan je allemaal doen?	29
5. Werkbladen	31
6. Werkvormen	
6.1 Verantwoording	63
7. Bronvermelding	68

Introductie, inhoud en gebruik

1. Introductie

Voor u ligt de module 'Seks is Speciaal'. Deze module is ontwikkeld voor jongeren tussen de 14-18 jaar in het speciaal voortgezet onderwijs. De module gaat in op allerlei thema's die te maken hebben met seksuele voorlichting. De opbouw van de thema's gaat geleidelijk. Het begint met vriendschap, loopt over in verliefdheid en zal uiteindelijk eindigen met seks. De docenten in het speciaal voortgezet onderwijs zullen deze lessen gaan geven, daarom is er gekozen voor heldere uitleg, opbouw en zit in elke les dezelfde structuur.

1.1. Uitgangspunten en doelen

Bij de ontwikkeling van deze module is uitgegaan van een trainingsgerichte en ervaringsgerichte werkwijze.

Het doel is dat de jongeren:

- Zich bewust worden van verschillen in gevoelens, opvattingen en handelingen binnen seksualiteit. Thema's als woordgebruik, vriendschap, gevoelens, de eerste keer en preventie spelen hierin een grote rol.
- Zich bewust worden van wat wel en niet mag/kan op seksueel gebied. Thema's als waar wel en waar niet worden hier aan de orde gesteld.
- Leren om een gesprek aan te gaan over seksualiteit en taboe en schaamte te doorbreken.
- Respect voor anderen hebben op het gebied van seksualiteit aan het einde van de leskatern.
- In staat zijn om hun aangeleerde kennis over te dragen aan anderen en de kennis toepassen in praktijk.
- Leren wat er allemaal is op het gebied van vriendschap, verliefdheid en seks.

1.2 Doelgroep

De module 'Seks is Speciaal' is voor jongens en meisjes van 14 tot 18 jaar in het speciaal voortgezet onderwijs. De werkvormen binnen de module zijn geschikt voor het niveau van de leerlingen. Het IQ van de leerlingen ligt tussen de 50 en 70. Deze module kan klassikaal gegeven worden, ook kan gekozen worden om speciaal samengestelde groepen die qua niveau bij elkaar aansluiten. Voor een deel van de leerlingen van de school, zou deze module te moeilijk kunnen zijn. Het is aan de docent om in te schatten welke groepen deze module aangeboden krijgen. Zo is het voor de leerlingen met een stoornis in het autisme spectrum wellicht te moeilijk qua drama-activiteiten waarin rollenspellen aan bod komen. De docent kan ervoor kiezen om deze leerlingen niet deel te laten nemen aan de module of alleen niet aan deze activiteiten. In het laatste geval kunnen de autisten als toeschouwer dienen. Zij pikken dan de stof toch op, door ernaar te kijken.

1.3 Begeleiding

Bij de ontwikkeling van de module 'Seks is Speciaal' is uitgegaan van de begeleiding door de docent van de klas. De werkvormen in de module kunnen nieuw zijn voor de docenten en zullen niet alleen maar inhouden dat zij les geven. Juist in deze module zullen actieve werkvormen zitten, daarom zit er bij deze module nog een begeleidingshandleiding met tips voor de docenten.

Naast de creatieve werkvormen die worden gebruikt, dient de docent gebruik te maken van pictogrammen om de lessen visueel te ondersteunen. Elke les heeft al een pictogram die het thema van de les vertelt, de docent is vrij om meer pictogrammen te zoeken als ondersteuning van de les.

2. Inhoud en gebruik

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk kunnen docenten lezen hoe zij 'Seks is Speciaal' kunnen inzetten in de klas. In de module staat bij elke les benoemd welke voorbereidingen er getroffen moeten worden alvorens de les kan beginnen. Hierdoor is een docent goed voorbereid op de les die komen gaat. Praten over seks met een groep pubers is niet altijd makkelijk, het heeft niet ieders voorkeur. Maar belangrijk is het wel. Maak het uzelf daarom niet te moeilijk. Doe dingen waar u uzelf prettig bij voelt. Als u het lastig vindt om te beginnen met de module, kijk dan eens mee bij een collega die minder moeite heeft met dit onderwerp. Sommige leerlingen zullen moeite hebben met het praten over dit onderwerp. Het is daarom van belang dat u een uitnodigende en respectvolle houding heeft die kan helpen om de leerlingen aan te moedigen zijn/haar eigen mening te uiten.

2.2 Inhoud van de module

De module bestaat uit 15 lessen van ± 60 minuten. De module heeft een duidelijke opbouw qua thema's. Het is het mooiste om een regelmaat en structuur aan te brengen in de lessen. Vast tijdstip en vaste dag, zelfde frequentie. Zo kunt u denken aan 1x per week of 1x per twee weken.

De lessen zijn als volgt ingedeeld:

Les 1 t/m les 3 staan in het teken van vriendschap

Les 4 t/m les 9 staan in het teken van verliefdheid

Les 10 t/m les 15 staan in het teken van seks.

2.3 Lessen

De docent is vrij om bij nieuwe ideeën er een nieuwe les tussenin te plakken. Zo krijgt de docent te maken met verschil in culturen.

De grootste groep van deze groep is van allochtone afkomst. Een idee is om voordat het onderwerp seks aangesneden wordt, aandacht te besteden aan het taboe wat rust op seksualiteit en andere normen en waarden in de thuissituatie. Leerlingen zullen het er misschien thuis over hebben en wellicht op afkeuring en/of onbegrip stuiten.

De docent zou ervoor kunnen kiezen om een les in te bouwen in het kader van porno en eventueel misbruik als u opmerkt dat daar behoefte aan is binnen de klas.

Begeleidings- handleiding

3. Begeleidingshandleiding

3.1 Aandachtspunten en tips

Benodigdheden

Bij elke les kunt u aan het begin van de omschrijving vinden wat u voor die les nodig hebt. Er wordt vaak gebruik gemaakt van video/filmfragmenten of van drama activiteiten. Zorg dat u deze voorbereidingen daadwerkelijk van te voren treft, zodat u niet voor verrassingen komt te staan.

De leerlingen bewaren alle uitgedeelde formulieren of opdrachten in een werkmap. U bent vrij om te kiezen wat voor map dit wordt, het belangrijkste is dat de leerlingen aan het eind van de module een goed gevulde map hebben met informatie over het menselijk lichaam en seksualiteit.

Veilige en prettige sfeer

Het praten over onderwerpen rondom seksualiteit verloopt beter als de leerlingen in een omgeving zijn waar ze zich veilig en prettig voelen. In een klas kennen de leerlingen elkaar al wat langer maar ook dan zijn persoonlijke ervaringen of denkbeelden nog lastig om te delen. Om te zorgen dat de klas een veilige plek wordt, kan de docent het klaslokaal omtoveren tot een prettige, fijne setting zoals een kringopstelling, dit om een minder schools effect te creëren. Goede afspraken en het naleven hiervan kunnen erg helpen om de sfeer veilig te krijgen en te houden.

Onderlinge afspraken

Het is belangrijk om afspraken te maken met de groep te maken voordat de docent start met de module 'Seks is Speciaal'. Algemene afspraken zijn goed te herhalen of te bedenken. Groepsafspraken helpen om de veiligheid en sfeer binnen de groep te bevorderen. De leerlingen kunnen bij de start van de module aangeven welke afspraken en regels zij belangrijk vinden. De docent kan deze regels opschrijven op een groot papier en deze bij elke les weer opnieuw ophangen of doornemen. Een voorbeeld van een afspraak is: 'Wat er in de klas verteld wordt, blijft in de klas en wordt niet doorverteld aan anderen' of 'We luisteren naar elkaar en laten elkaar uitspreken'. De regels lijken simpel maar kunnen pas worden nageleefd als ze vastgelegd zijn. Hierdoor geef je de leerlingen het gevoel dat er naar hun regels wordt geleefd, wat vertrouwen wekt voor de rest van het proces.

Praten over seks

Praten over seks met een groep pubers is niet altijd makkelijk, het heeft niet ieders voorkeur. Maar belangrijk is het wel. Maak het uzelf daarom niet te moeilijk. Doe dingen waar u uzelf prettig bij voelt. Als u het lastig vindt om te beginnen met de module, kijk dan eens mee bij een collega die minder moeite heeft met dit onderwerp. Sommige leerlingen zullen moeite hebben met het praten over dit onderwerp. Het is daarom van belang dat u een uitnodigende en respectvolle houding heeft die kan helpen om de leerlingen aan te moedigen zijn/haar eigen mening te uiten.

Persoonlijk

Maak de leerlingen duidelijk dat er nooit antwoord gegeven hoeft te worden op een persoonlijke of confronterende vraag. Het is belangrijk dat de leerling dit weet. Er moet nog steeds een veilige sfeer blijven binnen het klaslokaal. Het aangeven van grenzen is bij deze doelgroep vaak lastig, de docent houdt dit in de gaten. Sommige vragen, opdrachten of activiteiten kunnen schaamte, verlegenheid of andere emoties naar boven brengen. Weest u hier bewust van.

Negatieve ervaringen

Er kunnen leerlingen in de groep zitten die een nare ervaring hebben gehad met seksualiteit. Soms is dit al bekend bij de docent, soms nog niet. Het beste is om, wanneer dit probleem aan het licht gesteld wordt, rustig te luisteren, geen geheimhouding maar wel zorgvuldigheid te beloven. De directie van de school weet vast hoe te handelen.

Cultuur en Religie

Cultuur en religie kunnen van grote invloed zijn op de denkbeelden, normen en waarden van de leerlingen. Bijvoorbeeld: geen seks voor het huwelijk. Houdt rekening met en respecteer die leerlingen die andere denkbeelden/geloven en/of normen en waarden hebben dan de niet gelovige leerlingen.

Drama activiteit

Een drama activiteit kan nieuw voor u zijn. Daarom is er bewust gekozen voor laagdrempelige opdrachten. Ook voor de leerlingen, die niet veel dramalessen hebben gehad. Het is belangrijk dat uw houding in zo'n activiteit actief en stimulerend is. De leerlingen moeten enthousiast gemaakt worden en daarvoor bent u de aangewezen persoon. Drama is moeilijk, je bent zelf het instrument waarmee je moet spelen, maar drama is vooral leuk! Het verbreedt namelijk. Maak vooraf goede afspraken over de drama activiteit. Applaudiseren jullie bijvoorbeeld voor elkaar na elke performance? We lachen elkaar niet uit, er wordt geluisterd etc.

Houding docent

De docent heeft een open houding wat betreft dit onderwerp naar de leerlingen toe. Hij is actief in het uitdelen van complimenten, om de leerlingen te stimuleren hierover te blijven praten. De docent streeft ernaar om de leerlingen bekend te laten worden met het onderwerp seksualiteit en zorgt hierbij voor een ontspannen sfeer. Het is fijn om bij aanvang van een nieuwe les, nog even terug te komen op de vorige les. Zeker als de onderwerpen 'heftiger' worden, is het fijn om te peilen hoe de leerlingen het ervaren hebben.

Nog wat enkele tips voor een goede begeleiding:

- ⤴ Schaam je niet: het gaat om de inhoud en niet om jou
- ⤴ Ken je eigen seksuele moraal
- ⤴ Haak in op datgene wat speelt
- ⤴ Denk niet dat leerlingen alles al weten
- ⤴ Dring leerlingen niets op
- ⤴ Heb oog voor cultuurverschillen
- ⤴ Gebruik humor
- ⤴ Let op je taalgebruik

4. De module

4.1 Overzicht lessen

- ⤴ Les 1 Woordgebruik
- ⤴ Les 2 Vriendschap. Wat is vriendschap voor jou?
- ⤴ Les 3 Vriendschap. Het verschil tussen vriendschap en seks
- ⤴ Les 4 Eigen lichaam en zelfbeeld. De vrouw
- ⤴ Les 5 Eigen lichaam en zelfbeeld. De man
- ⤴ Les 6 Verliefd en zo...
- ⤴ Les 7 Verliefd en zo...
- ⤴ Les 8 Zoenen en zo...
- ⤴ Les 9 Relaties. Ook nee zeggen hoort erbij
- ⤴ Les 10 Zelfbevrediging bij de vrouw
- ⤴ Les 11 Zelfbevrediging bij de man
- ⤴ Les 12 Waar wel en waar niet? Plekken waar seksuele handelingen wel en niet mogen
- ⤴ Les 13 De eerste keer. Wat moet je weten?
- ⤴ Les 14 Preventie. Hoe doe ik het veilig?
- ⤴ Les 15 Seks en vrijen. Wat kan je allemaal doen?

Seks is...

Een module seksuele voorlichting voor jongeren van 14-18 jaar in het voortgezet speciaal onderwijs

Speciaal?!

Les 1 Woordgebruik

Duur les: 45 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 1

– Bord

Doelen:

- ✓ De leerlingen weten na de les welke woorden zij kunnen gebruiken voor diverse aspecten binnen seksualiteit.
- ✓ De leerlingen hebben kennism gemaakt met de module en de wijze van werken voor de komende lessen.
- ✓ De leerlingen leren praten over seksualiteit in het algemeen.

Kennismaking

De docent geeft een korte inleiding over de lessen. Hoe vaak worden de lessen gegeven en hoe lang gaan deze duren? Wat gaan we doen? Maak regels over wat er gebeurt met wat er binnen het klaslokaal wordt besproken. Bereid de leerlingen goed voor op wat komen gaat. Deel de bewaarmap uit aan de leerlingen. Geef hier informatie over.

Introductie

Vandaag is het thema van de les woordgebruik. Hoe noemen we deze lessen? Hoe noemen we de geslachtsdelen? Hoe noem je geslachtsgemeenschap? Iedereen doet dit anders.

Activiteit 1 Inventarisatie

In deze activiteit wordt er bij de leerlingen geïnventariseerd hoe zij de dingen noemen. Dit kan in eerste instantie anoniem, omdat er mogelijk nog (veel) schaamte is om er openlijk over te praten. Mocht er genoeg vrijheid zijn om er al over te praten, kan je deze opdracht klassikaal doen.

Gebruik werkblad 1 om de woorden te inventariseren. Deel elke leerling een werkblad uit en laat hen brainstormen.

Activiteit 2 Wennen aan woorden

Elke leerling krijgt een stel blanco kaartjes. Op elk kaartje wordt een van de in activiteit 1 vastgelegde woorden geschreven. De kaarten worden tot een stapel samengevoegd, waarna de leerlingen om de beurt een kaartje pakken en het hardop voorlezen. De docent doet mee met het spel en pakt als eerste het kaartje om het goede voorbeeld te geven. Voor of na het spel kunnen de woorden nog groepsgewijs gezegd worden, mocht er sprake zijn van veel schaamte. De bedoeling van de opdracht is om de leerlingen te laten wennen aan de woorden en ze hardop durven uit te spreken.

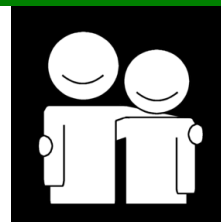
Activiteit 3 Woorden kiezen

De docent schrijft vervolgens alle langsgesproken woorden op het bord. Aan welke woorden worden de voorkeur gegeven? De woorden die niet worden gekozen, worden uitgeveegd. Bij het kiezen van de woorden is het de meeste stemmen gelden, tenzij een van de leerlingen erg veel moeite heeft met het gekozen woord. Het de bedoeling om er samen met de docent uit te komen hoe zij in het vervolg van de lessen bijvoorbeeld de penis en de vagina willen noemen. Er worden duidelijke afspraken gemaakt. Bespreek welk taalgebruik in de volgende lessen acceptabel is voor alle leerlingen. Er wordt gestreefd naar **respect** voor verschillende gewoonten, normen en waarden en voor gevoelens voor anderen. In de bijlage met werkbladen zit een woordenlijst voor de gebruikte woorden.

Hierna sluit de docent af en geeft aan dat er volgende keer een les over vriendschap wordt gedaan.

Les 2 Vriendschap

Wat is vriendschap voor jou?

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Dobbelsteen

- Kopieën werkblad 2
- Filmfragment van de film 'Vriendschap'

Doelen:

- ✓ Inventariseren van de ervaringen die de leerlingen met vriendschap hebben opgedaan.
- ✓ De leerlingen krijgen het besef wat vriendschap is en hoe belangrijk dit is bij seksualiteit.

Activiteit 1 Gevoelens

De docent gaat na wat de leerlingen denken en voelen bij gevoelens. Wat is dit eigenlijk? De docent legt zelf dit begrip op eenvoudige wijze uit.

Daarna deelt de docent de gevoelensformulieren uit (werkblad 2). Hierop staan tien mensen afgebeeld, die zich allemaal anders voelen. De leerlingen moeten achter de tekeningen invullen welk gevoel er wordt uitgebeeld. Als iedereen klaar is, worden de antwoorden in de groep besproken.

Activiteit 2 Vrienden

De leerlingen zitten allemaal aan tafel in een kringopstelling. De docent introduceert de spelregels van het spel. Vandaag gaan de leerlingen vertellen over de vriendschappen die zij hebben en wat dat betekent. De leerlingen gaan vertellen aan de hand van een dobbelsteen. Degene die zes gooit, mag het eerste vertellen. De leerling mag zelf beginnen met vertellen. Mocht dit niet lukken dan zijn dit enkele vragen die de docent kan stellen aan de leerlingen:

- Welke vrienden heb je en wat doe je met die vrienden?
- Hoe ken je deze vrienden?
- Waar en hoe vaak zien jullie elkaar?
- Wat doe je voor die vrienden en wat doen die vrienden voor jou?
- Heb je wel eens ruzie gehad met deze vrienden? En hoe maak je het dan weer goed?
- Ben je wel eens verliefd geworden op een van je vrienden?

Als de ene leerling klaar is, wordt de vraag gesteld op hij/zij deze situatie wilt uitspelen met mensen die hij/zij zelf uitkiest. Laat de leerling dan een setting maken met waar het was, wie er bij was/waren en wat er gebeurde. Na het spel mag de volgende leerling gooien met de dobbelsteen totdat de volgende ook 6 gooit. De leerlingen zijn vrij in het vragen stellen aan de leerling die vertelt.

Activiteit 3 Filmfragment

De docent vertelt dat mensen elkaar (meer) aan gaan raken, als ze gevoelens met elkaar delen. Voorbeelden die hierbij gegeven kunnen worden zijn:

- Elkaar helpen
- Elkaar je geheim vertellen
- Elkaars blijdschap delen
- Elkaar troosten

De docent betreft de leerlingen hierbij en vraagt of ze zelf dat verschil al kunnen benoemen.

Na deze uitleg wordt het filmfragment (de film 'Vriendschap') gestart. In dit fragment wordt in de studio door de presentator de vraag gesteld wat vriendschap is, wat seks is en wat het verschil tussen beide is. In de film worden er diverse situaties uitgebeeld.

Na elk fragment verschijnt "Stop de band" in beeld, de docent stopt dan de film en vraagt de leerlingen: Is dit vriendschap of seks? Voordat het liedje van Huub van der Lubbe begint, mag de video uitgezet worden. De docent legt de leerlingen uit dat ze er volgende week mee verder gaan. Hierna sluit de docent af en geeft aan dat er volgende keer nog een les over vriendschap wordt gedaan.

Activiteit 4 Afsluitend spel

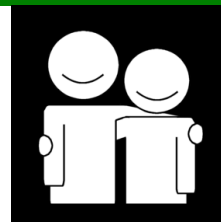
De docent nodigt de leerlingen uit om het lokaal te voorzien van een speelruimte. Een leerling staat voor de groep, dit is de spelleider. Hij/zij staat bij een muur. De rest van de groep gaat op een rij naast elkaar staan. Het liefst bij de tegenoverliggende muur, zodat de spelleider en overige leerlingen zover mogelijk uit elkaar staan. De spelleider gaat met zijn rug naar de groep staan en roept: Annamaria Koekoek is... en vervolgens noemt hij een gevoel.

Bijvoorbeeld: Annamaria Koekoek is boos.

Als de spelleiders zich omdraait moet iedereen het gevoel uitbeelden dat zojuist genoemd is. De spelleider mag nu beslissen wie het gevoel goed heeft uitgebeeld en wie minder goed. Deze mensen geeft hij op volgorde van goed naar minder goed 2,1 of 0 punten. Het aantal punten staat voor het aantal passen dat iemand mag zetten richting de spelleider. Een pas is een gewone stap. Vervolgens draait de spelleider zich weer om en begint weer met Annamaria Koekoek is,,,gevolgd door een ander gevoel. Hij draait zich weer om en geeft weer een beoordeling. Degene die op deze wijze als eerste bij de spelleider is, wordt de nieuwe leider.

Les 3 Vriendschap

Het verschil tussen vriendschap en seks

Duur les: 45 - 60 minuten

Benodigdheden: – Filmfragment van de film 'Vriendschap'

– Kopieën werkblad 3

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen inzicht in het verschil tussen vriendschap en seks.
- ✓ De leerlingen zijn na de les in staat goed te benoemen welke vriendschappen er zijn.
- ✓ De leerlingen zijn na de les in staat goed te benoemen hoe ver je kunt gaan met vriendschap.
- ✓ De leerlingen weten na deze les wat voor verschillen er kunnen zijn in vriendschap.

Activiteit 1 Vervolg film

De docent herhaalt kort wat er in de vorige les gedaan is. Daarna wordt de film vervolgd en kijken de leerlingen verder naar de verschillen tussen vriendschap en seks. Het vervolg gaat over dat er wel eens iets mis kan gaan in een vriendschap.

Activiteit 2 Verschillen

Bij deze activiteit gaan we rollenspellen doen. Telkens vertelt de docent een verhaal vanaf werkblad 3 en laat 1 of 2 leerlingen in een rollenspel spelen.

De situaties gaan over de verschillende dingen willen doen in een vriendschap en hoe je deze kunt oplossen.

De situaties die nagespeeld worden zijn:

- Iemand wil je per se mee naar een voetbalwedstrijd nemen, maar jij kunt niet
- Iemand wil je per se mee naar een voetbalwedstrijd nemen, maar jij wilt niet
- Iemand slaat een arm om je heen en wil je kussen. Jij wilt dat niet.
- Iemand wil jou vaak zien, jij wilt dat niet zo vaak

De situaties staan op werkblad 3 uitgeschreven

Het is een nieuwe ervaring voor de leerlingen, dus het kan zijn dat ze dit eng vinden om te doen. In dat geval is het goed als de docent het voortouw neemt en het eerste rollenspel voor doet. Je kan de rollenspellen herhalen met andere leerlingen. Elk rollenspel zal uniek zijn.

De uitgespeelde situaties kunnen gebaseerd zijn op de eigen ervaringen van de leerlingen of zelf door de leerlingen bedacht worden. De hoofdvraag bij deze situaties is altijd: Wat doe je in deze situatie?

Het is goed voor de leerlingen om met rollenspel te oefenen. De docent kan, als er nog tijd over is, gebruik maken van de volgende situaties:

- Er is net een nieuwe buurjongen naast je komen wonen. Jij wilt kennismaken maar de buurjongen is niet zo aardig.
- Een meisje in de klas is net nieuw en je wilt haar graag leren kennen, maar ze blijkt jou niet zo aardig te vinden.
- Een jongen van de voetbalclub is heel aardig, maar je weet niet of hij al vrienden heeft.

Les 4 Eigen lichaam en zelfbeeld

De vrouw

Duur les: 45 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 4

– Kopieën werkblad 5

– Kopieën werkblad 6

– Groot vel papier of het bord

– Aflevering 'Het klokhuis' → Pubermeisje

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen inzicht in hoe het lichaam eruit ziet, in dit geval de vrouw.
- ✓ De leerlingen worden zich ervan bewust dat iedere vrouw anders is.
- ✓ De leerlingen gaan inzien dat de puberteit een periode is waarin veel verandert, zij gaan de dingen herkennen.

Activiteit 1 Tekeningen

De docent deelt elke leerling een tekening uit van een onzijdig mens (zie werkblad 4) en vraagt de leerlingen om de vrouwelijke kenmerken te tekenen.

Als iedereen klaar is, krijgen de leerlingen een formulier uitgereikt (werkblad 5) waarop de geslachtskenmerken van de vrouw staan. Deze formulieren zijn om te vergelijken en eventueel aan te passen dan wel te corrigeren. Uiteindelijk gaat de docent op het bord of op een groot vel papier het vrouwelijk lichaam tekenen. Dit wordt een geheel waarin duidelijk alle geslachtskenmerken staan. Deze tekening blijft bewaard gedurende de volgende lessen.

Activiteit 2 Filmfragment

<http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1246845>

De docent start de aflevering van het klokhuis. Deze aflevering gaat over de verandering van meisjes in de puberteit. Speel deze aflevering helemaal af. Vraag de leerlingen na afloop of er nog vragen zijn, wat zij er van vonden etc.

Activiteit 3 Quiz

Deze activiteit is bedoeld om te kijken wat de leerlingen hebben geleerd van de aflevering van het klokhuis. Op werkblad 6 staan de vragen die de docent gaat stellen. Maak duidelijke afspraken over wie er antwoord mag geven en dergelijke.

Activiteit 4 Spel

- Maak een kring van stoelen, zo dicht mogelijk bij elkaar.
- Laat een leerling in het midden staan en laat de anderen op een stoel zitten. De kring bestaat uit een stoel minder dan het aantal leerlingen dat meedoet.
- De leerling in het midden kan drie woorden noemen: vagina, schaamhaar en borsten. Roept de leerling in het midden vagina, dan schuift de hele groep een plaats op naar rechts. Bij het woord schaamhaar, schuift de hele groep twee plaatsen naar rechts. De persoon in het midden blijft gewoon staan. Bij het woord borsten rent iedereen door elkaar op zoek naar een andere stoel (het mag niet de stoel naast je zijn!). De persoon in het midden gaat dan ook op zoek naar een lege stoel.
- De persoon die geen stoel weet te vinden, gaat in het midden staan en begint het spel opnieuw.

Als deze opdracht te moeilijk is voor leerlingen, omdat zij moeite hebben met het onthouden van de woorden, zou de docent de woorden ook op een papier kunnen schrijven en welke kant zij bij dat woord op moeten schuiven. Zo maak je het weer visueel.

Les 5 Eigen lichaam en zelfbeeld

De man

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 7

– Kopieën werkblad 8

– Kopieën werkblad 9

– Groot vel papier of het bord

– Aflevering 'Het klokhuis' → Puberjongen

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen inzicht in hoe het lichaam eruit ziet, in dit geval de man.
- ✓ De leerlingen worden zich ervan bewust dat iedere man anders is.
- ✓ De leerlingen gaan inzien dat de puberteit een periode is waarin veel verandert, zij gaan de dingen herkennen.

Activiteit 1 Tekeningen

De docent deelt elke leerling een tekening uit van een onzijdig mens (zie werkblad 7) en vraagt de leerlingen om op de mannelijke kenmerken te tekenen.

Als iedereen klaar is, krijgen de leerlingen een formulier uitgereikt (werkblad 8) waarop de geslachtskenmerken van de man staan. Deze formulieren zijn om te vergelijken en eventueel aan te passen dan wel te corrigeren. Uiteindelijk gaat de docent op het bord of op een groot vel papier het mannelijk lichaam tekenen. Dit wordt een geheel waarin duidelijk alle geslachtskenmerken staan. Deze tekening blijft bewaard gedurende de volgende lessen.

Activiteit 2 Filmfragment

<http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1140075>

De docent start de aflevering van het klokhuis. Deze aflevering gaat over de verandering van jongens in de puberteit. Speel deze aflevering helemaal af.

Vraag de leerlingen na afloop of er nog vragen zijn, wat zij er van vonden etc.

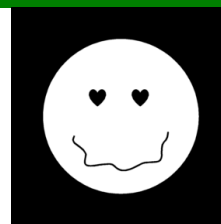
Activiteit 3 Quiz

Deze activiteit is bedoeld om te kijken wat de leerlingen hebben geleerd van de aflevering van het klokhuis. Op werkblad 9 staan de vragen die de docent gaat stellen. Maak duidelijke afspraken over wie er antwoord mag geven en dergelijke.

Activiteit 4 Spel

- Maak een kring van stoelen, zo dicht mogelijk bij elkaar.
- Laat een leerling in het midden staan en laat de anderen op een stoel zitten. De kring bestaat uit een stoel minder dan het aantal leerlingen dat meedoet.
- De leerling in het midden kan drie woorden noemen: penis, ballen en eikel. Roept de leerling in het midden penis, dan schuift de hele groep een plaats op naar rechts.
Bij het woord ballen, schuift de hele groep twee plaatsen naar rechts. De persoon in het midden blijft gewoon staan. Bij het woord eikel rent iedereen door elkaar op zoek naar een andere stoel (het mag niet de stoel naast je zijn!). De persoon in het midden gaat dan ook op zoek naar een lege stoel.
- De persoon die geen stoel weet te vinden, gaat in het midden staan en begint het spel opnieuw.

Les 6 Verliefd en zo...

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Filmfragment met link

– Kopieën werkblad 10

Doelen:

- ✓ De leerlingen leren wat verliefdheid is en wat je voelt.
- ✓ De leerlingen krijgen door middel van spel, inzicht in verschillende situaties waarin je verliefd kan zijn.
- ✓ De leerlingen kunnen de prettige en minder prettige kant van verliefd zijn ervaren en benoemen.

Activiteit 1 Hoe werkt verliefdheid?

In deze activiteit start de docent eerst een filmpje over wat verliefdheid is.

Bekijk het filmpje hier:

http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20120401_verliefdheid01

Activiteit 2 Tekeningen

De docent deelt de tekeningen uit over zoenen (zie werkblad 10). Hierop staan verschillende soorten zoenen uitgebeeld. Onder de tekeningen gaan de leerlingen invullen of het 'vriendschap' of 'verliefd' is. Als iedereen klaar is, worden de tekeningen in de groep besproken. Er is ruimte voor discussie. De leerlingen bewaren de tekeningen vervolgens in hun werkmap.

Activiteit 3 Drama-activiteit

De leerlingen krijgen informatie over een bepaald thema, in dit geval is dat verliefd zijn. Om elkaar te vertellen hoe ze over bepaalde zaken denken, maken groepjes spelers kleine verhaaltjes.

Een voorbeeld: het thema is 'verliefd zijn'. De opdracht kan nu luiden: Laat een klein verhaaltje zien over hoe je bent als je verliefd bent. Bijvoorbeeld een ontmoeting tussen twee personen dat loopt zoals de leerlingen het zouden willen, of een ontmoeting dat helemaal anders loopt dan de leerlingen graag zouden willen. De leerlingen bespreken van tevoren wie ze zijn, waar ze zijn en wat er gaat gebeuren. Wie, wat, waar dus.

Tip voor de docent:

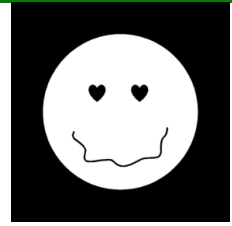
1. Laat de fantasie van de leerlingen zoveel mogelijk de vrije loop. De leerlingen kunnen hun eigen situaties gebruiken om dat nu op een veilige manier over te brengen door in een rol te kruipen.
2. Het is leuk als de leerlingen hun 'toneelstukje' kunnen presenteren op een soort van speelveld. Zorg dat je tijdens het oefenen van de leerlingen, wat ruimte creëert.

Elke groepje krijgt even de tijd om een situatie te bedenken en wanneer iedereen zover is, spelen de leerlingen het voor elkaar.

Activiteit 4 Nabespreken

De docent gaat een nagesprek aan over de uitgevoerde toneelstukjes. Wat hebben we gezien? Herken je dit? Zou jij het anders doen als het je in het echt zou overkomen? Etc.

Les 7 Verliefd en zo...

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Scharen

- Lijm
- Verschillende soorten tijdschriften
- Grote vellen rood karton
- Groot wit papier
- Werkblad 11

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen inzicht in wat verkering is.
- ✓ De leerlingen kunnen benoemen wat verliefdheid inhoudt.
- ✓ De leerlingen mogen hun ervaringen met elkaar delen, hierdoor krijgen zij vergelijkingsmateriaal.

Activiteit 1 Collage maken

De docent geeft de opdracht aan de leerlingen om een collage te maken over wat je samen doet als je verliefd op elkaar bent. De scharen, lijm, tijdschriften en de grote vellen rood karton worden uitgedeeld.

Eerst gaan de leerlingen op het rode vel, een groot hart tekenen en uitknippen. Vervolgens is de opdracht om in de tijdschriften plaatjes, woorden of andere dingen met betrekking tot verliefd zijn, te zoeken. Deze worden uitgeknipt en opgeplakt.

De leerlingen maken dit individueel of in tweetallen.

Als de leerlingen hiermee klaar zijn, worden de collages nabesproken. De docent benadrukt tijdens de nabespreking dat alles goed is wat er gemaakt is. Iedere leerling heeft zijn/haar eigen visie over verliefdheid. De leerling bespreekt alleen na als hij/zij zich daar goed bij voelt. De docent benadrukt dat alles kan en mag binnen verliefdheid en seks, maar niets moet. Belangrijk is dat beide mensen het willen, het goed vinden en het leuk vinden. Er wordt besproken dat iedereen verkering op z'n eigen manier doet, en dat de een daar sneller aan toe is dan de ander.

Activiteit 2 Verkering

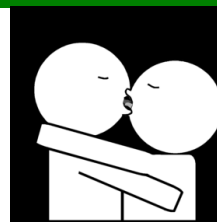
De begeleider legt in het midden van de tafel (of kring leerlingen) een groot wit papier neer. Op dit papier staat 'VERKERING'. De docent begeleidt deze activiteit. De leerlingen mogen nu om de beurt een woord noemen die in hen opkomt wat te maken heeft met het woord verkering.

Vervolgens leest de docent het verhaal voor van werkblad 11. Uit deze verhalen kunnen de leerlingen misschien nog meer aanvullingen verzinnen. De docent legt uit dat dit verhaal slechts een schets is van verkering hebben, maar dat er heel veel verschillende manieren zijn om verkering te krijgen en te hebben.

Activiteit 3 Afronding

Bespreek wat er in de les gebeurd is. Wat hebben de leerlingen deze les geleerd? Zouden ze nog meer willen weten? Etc.

Les 8 Zoenen en zo...

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Digibord

– De ruimte in het lokaal

Doelen:

- ✓ De leerlingen gaan inzien dat zoenen niet aan te leren is, maar dat je het door ervaren vanzelf leert.
- ✓ De leerlingen ervaren hoe het is om levensechte situaties na te spelen.

Activiteit 1 Hoe zoen je nou?

Mr. Right weet het antwoord! De docent start het filmpje in over zoenen via deze link: <https://www.youtube.com/watch?v=sY3EocA5mGk>

Activiteit 2 Drama activiteit

Deze drama activiteit is een rollenspel. De leerlingen worden in groepjes verdeeld en elk groepje krijgt een situatie die ze moeten gaan uitspelen. De grootte van de groepjes is 2 a 3 leerlingen, afhankelijk van de spelsituatie. De docent verdeelt de situaties onder de groepjes. Het kan voorkomen dat je dubbele situaties krijgt. Dat geeft niet, elke groepje zal de situatie anders uitspelen.

Groepje 1:

Je gaat met je vriend(in) naar de bioscoop. Je wilt eindelijk eens samen zijn. Dan vraagt je beste vriend(in) of hij/zij mee mag naar de bioscoop. Je vindt het vervelend om nee tegen hem/haar te zeggen, daarom laat je hem/haar mee gaan. Maar je vindt het niet leuk en je vriend(in) waarmee je verkering hebt ook niet.

Speel deze situatie uit.

Groepje 2:

Je beste vriend(in) heeft sinds kort verkering. Jij vindt degene waarmee hij/zij verkering heeft ook heel erg knap en lief. Je zou er best wel verkering mee willen. Om eerlijk te zijn vertel je dit aan je beste vriend(in), maar hoe reageert hij/zij?

Speel dit uit.

Groepje 3:

Je beste vriend(in) heeft sinds kort verkering en doet heel veel samen met hem/haar. Hierdoor zie jij hem/haar niet zo vaak meer als daarvoor. Dat vind je heel erg vervelend. Je probeert in een gesprek met hem/haar dit duidelijk te maken en naar een oplossing te zoeken.

Speel dit uit.

Groepje 4:

Je beste vriend(in) heeft sinds kort verkering. Hij/zij vertelt dat hij/zij verliefd is op iemand van hetzelfde geslacht. Hij/zij is dus homoseksueel/lesbisch. Het is moeilijk voor hem/haar om dit te vertellen. Hoe reageer je hier op?

LET OP! Maak de leerlingen goed duidelijk dat dit rollenspellen zijn en dat het dus niet waar is. Het is spel, de dingen die uitgespeeld worden is toneel.

Activiteit 3 Zoenen

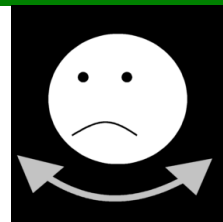
Iedereen zoent anders en vindt iets anders fijn om te doen. Je zult moeten uitvinden met de ander wat jullie allebei lekker vinden. Deze activiteit is ervoor bedoeld om samen met de leerlingen te bedenken wat er allemaal nodig is voor zoenen. Hieronder vind je een lijstje met mogelijke dingen waar je op moet letten. Het is hier belangrijk om onderscheid te maken tussen zoenen en tongzoenen. Zoenen is elkaar kusjes op de mond, wang, hoofd etc. geven, terwijl tongzoenen echt iets is wat je met elkaar doet, met elkaars tong. Leg dit verschil aan de leerlingen uit.

Waar moet je letten als je voor het eerst gaat tongzoenen?

- Zorg voor een frisse adem, neem bijvoorbeeld een kauwgom vooraf, zorg wel dat je deze uitgespuugd heb, voordat je gaat zoenen.
- Kies een rustige plaats uit, en bij voorkeur waar je samen bent.
- Laat je niet dwingen om met iemand te zoenen. Je moet het doen, omdat je het zelf wilt.
- Pak elkaar teder vast. Sla je arm om de rug van je vriend of vriendin.
- Een kwartier zoenen is niet nodig, maar beweeg niet een paar keer je tong heen en weer en stop dan alweer.
- Draai niet continu rondjes om de ander zijn tong. Laat je tong teder langs die van de ander glijden.
- Doe je mond niet te wijd open.

Les 9 Grenzen

Ook nee zeggen hoort erbij

Lesduur: 60 minuten

Benodigdheden: – Digibord en website (<http://canyoufixit.sense.info/>)

Doelen:

- ✓ De leerlingen leren, dat er verschillende manieren van lichamelijk contact zijn en dat iedereen dat op z'n eigen manier doet.
- ✓ De leerlingen ervaren in deze les wat hij/zij prettig vindt en geeft dat aan.
- ✓ De leerlingen leren hun eigen grenzen kennen.
- ✓ De leerlingen leren dat NEE zeggen, mag en soms ook moet.

Oefening 1 Grenzen

Spreek bij deze opdracht duidelijk af dat de leerlingen mogen stoppen wanneer ze dat willen als het niet meer prettig is! Deze leerlingen mogen vervolgens toekijken.

De leerlingen gaan in tweetallen tegenover elkaar staan en voeren de volgende opdrachten uit.

Wanneer een leerling zich niet fijn voelt bij deze opdracht en dat aangeeft, is de leerling vrij om met de opdracht te stoppen.

- Geef elkaar een hand
- Geef elkaar een schouderklopje
- Kietel de ander
- Voel het voorhoofd van de ander
- Wrijf de handen van de ander warm

Na elke opdracht vraagt de docent hoe de leerlingen het vonden om iemand zo aan te raken en hoe het voelt om aangeraakt te worden.

Oefening 2 Grenzen

Deze opdracht is een drama activiteit. De leerlingen gaan in tweetallen tegen over elkaar staan, met flink wat afstand. Maak bijvoorbeeld het lokaal leeg en laat de helft van de leerlingen aan de ene kant staan en de andere helft van de leerlingen aan de andere kant. Een van de twee leerlingen loopt langzaam richting de ander. Wanneer degene die stilstaat vindt dat de ander dichtbij genoeg is en niet meer dichterbij mag komen zegt hij/zij 'STOP'. De ander stopt op dat moment dan ook echt.

Bij degene die loopt zijn er natuurlijk grenzen. Om te voorkomen dat diegene over zijn/haar grenzen heen gaat, mag ook die leerling zelf stoppen met lopen als het niet meer prettig voelt.

Draai daarna de rollen om.

Besprek na deze oefening na. Vragen die gesteld kunnen worden zijn:

- Hoe was dit?
- Heeft iedereen op tijd zijn/haar grens aan kunnen geven? Of heb je te lang gewacht of was je juist te snel?
- Hoe voelt het als iemand op je af loopt en steeds dichterbij komt?
- Hoe voelt het als iemand te dichtbij komt?
- Voelde je dit op tijd aan?
- Hoe voelt het voor degene die naar de ander toe loopt?

Activiteit 3 Nee zeggen

De docent vertelt dat het soms nodig is om NEE te zeggen tegen anderen. Soms moeten anderen dat ook bij jou doen. Ook de docent moet dat soms bij de leerlingen doen.

De docent vraagt of de leerlingen dat herkennen en gaat in gesprek over onderwerpen als:

- Voel je je afgewezen als er iemand NEE zegt?
- Vind je het zelf moeilijk om nee te zeggen tegen anderen?
- Verzin je dan smoesjes?

Na dit gesprek zit er nog een spel aan vast op internet. Dit spel heet 'Can you fix it' van Sense. De leerlingen doen dit gezamenlijk met de docent op het digibord. De leerlingen kiezen een situatie in het spel die er staan, dan kiezen ze een personage die zij willen zijn. Op het moment dat er iets moet gebeuren tussen de hoofdpersonen klikken zij op de button 'FIX IT'.

Laat de leerlingen om de beurt een situatie oplossen.

De link voor het spel is:

<http://canyoufixit.sense.info/>

Les 10 Zelfbevrediging bij de vrouw

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 12

– Kopieën werkblad 13

– Kopieën werkblad 14

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen kennis over termen als: zelfbevrediging, orgasme en gevoel.
- ✓ De leerlingen leren dat het normaal is dat een vrouw zichzelf bevredigd, alleen kan dat niet overal en altijd.

Maak duidelijk dat per cultuur/achtergrond en gezin er verschillend over masturberen gedacht kan worden!

Activiteit 1 Het vrouwelijk geslachtsorgaan

Deze activiteit is bedoeld om de leerlingen informatie te geven over hoe het vrouwelijk geslachtsorgaan eruit ziet. Op de link die hierbij staat, staat een soort van quiz. Op de eerste afbeelding zullen alle benamingen van de binnenkant van het vrouwelijk geslachtsorgaan worden benoemd. De tweede afbeelding gaat er iets verder op in en bij de derde afbeelding mogen de leerlingen zelf de goede antwoorden geven. Onderaan de pagina staat een groene driehoek, hierop de docent kan drukken om naar de volgende afbeelding te gaan.

De link naar de website is:

<http://www.bioplek.org/animaties/voortplanting/vrgeslachtsorg.swf>

Activiteit 2 Orgasme

Deze activiteit is om informatie te geven aan de leerlingen. In het filmpje wordt heel erg goed uitgelegd wat een vrouw tot een orgasme kan leiden. Iets waar een vrouw mee te maken krijgt als ze aan zelfbevrediging of andere seksuele handelingen doet. De docent hoeft tijdens deze film niets te ondernemen. Het is puur informatief. Na afloop nodigt de docent wel uit tot een gesprek over masturberen, vingeren, zelfbevrediging, orgasme of andere dingen die de leerlingen willen weten.

De link voor het informatiefilmpje is:

<https://www.youtube.com/watch?v=19JwfAsd47k>

Activiteit 3 Teken

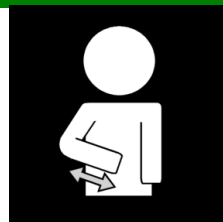
De docent deelt bij deze activiteit de tekening uit van de vagina (zie werkblad 12). De leerlingen gaan op dit formulier de clitoris, de schaamlippen en de vagina inkleuren.

Nadat de leerlingen dit hebben gedaan, kan de docent het werkblad met de antwoorden uitdelen. (Zie werkblad 13)

Na deze activiteit deelt de docent nog een werkblad (werkblad 14) uit over de hygiëne van de vrouw. Er mag niet met zeep gewassen worden omdat dat de vagina kan irriteren of zelfs kan ontsteken. Het plaatje op het werkblad is heel erg duidelijk.

Alle werkbladen doen de leerlingen in hun werkmap.

Les 11 Zelfbevrediging bij de man

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 15

– Kopieën werkblad 16

– Kopieën werkblad 17

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen kennis over termen als: zelfbevrediging, orgasme en gevoel.
- ✓ De leerling leren dat het normaal is dat een man zichzelf bevredigd, alleen kan dat niet overal en altijd.

Maak duidelijk dat per cultuur/achtergrond en gezin er verschillend over zaadlozing gedacht kan worden

Activiteit 1 Het mannelijk geslachtsorgaan

Deze activiteit is bedoeld om de leerlingen informatie te geven over hoe het mannelijk geslachtsorgaan eruit ziet. Op de link die hierbij staat, staat een soort van quiz. Op de eerste afbeelding zullen alle benamingen van de binnenkant van het mannelijk geslachtsorgaan worden benoemd. Daarna mogen de leerlingen oefenen (wel klassikaal) en de goede antwoorden geven. Onderaan de pagina staat een groene driehoek, hierop de docent kan drukken om naar de volgende afbeelding te gaan.

De link naar de website is:

<http://www.bioplek.org/animaties/voortplanting/mn.html>

Activiteit 2 Orgasme

Deze activiteit is om informatie te geven aan de leerlingen. In het filmpje wordt heel erg goed uitgelegd wat een man tot een orgasme kan leiden. Iets waar een man mee te maken krijgt als hij aan zelfbevrediging of andere seksuele handelingen doet. De docent hoeft tijdens deze film niets te ondernemen. Het is puur informatief. Na afloop nodigt de docent wel uit tot een gesprek over masturberen, aftrekken, zelfbevrediging, orgasme of andere dingen die de leerlingen willen weten.

De link voor het informatiefilmpje is:

<https://www.youtube.com/watch?v=1t1FzUfnPPI>

Activiteit 3 Teken

De docent deelt bij deze activiteit de tekening uit van de penis (zie werkblad 15). De leerlingen gaan op dit formulier de eikel en de ballen inkleuren.

Nadat de leerlingen dit hebben gedaan, kan de docent het werkblad met de antwoorden uitdelen. (Zie werkblad 16)

Na deze activiteit deelt de docent nog een werkblad (werkblad 17) uit over de hygiëne van de man. De man mag zich juist wel met zeep wassen om dat er anders onder de voorhuid vuil achterblijft.

Alle werkbladen doen de leerlingen in hun werkmap.

Les 12 Waar wel en niet?

Plekken waar seksuele handelingen wel en niet mogen

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 18

– Kopieën werkblad 19

– Knippen werkblad 20 tot stapeltje kaartjes

– Kopieën werkblad 21

Doelen:

- ✓ De leerlingen leren inzien waar masturberen of seks wel en niet mag.
- ✓ De leerlingen leren, dat niet alle vormen van vrijen op alle plaatsen even gewenst of prettig zijn.
- ✓ De leerlingen leren om zelf beslissingen te maken over waar het wel en niet mag/kan.

Activiteit 1 Groepsgesprek aan de hand van afbeeldingen/lijstje

De docent deelt twee werkbladen uit. Op eerste werkblad (werkblad 18) staan 6 afbeeldingen.

Deze afbeeldingen stellen plaatsen voor waar zelfbevrediging/seksuele handelingen kunnen plaatsvinden of juist niet. Het is aan de leerlingen om hier zelf een eigen mening over te vormen. Zij moeten op het werkblad doorstrepen waar je **GEEN** seks mag hebben of aan zelfbevrediging mag doen.

Daarna deelt de docent werkblad 19 uit. Hierop zie je een lijstje staan met waar wel/waar niet. Hierop moeten de leerlingen invullen waar dingen wel mogen en waar niet.

Nadat elke leerling de formulieren individueel heeft ingevuld, worden deze klassikaal besproken. Per afbeelding of punt op het lijstje worden de opmerkingen van de leerlingen een voor een besproken.

Hierna vindt het groepsgesprek plaats. Vragen die hierbij kunnen helpen zijn:

- Welke plaatsen zijn wel/niet geschikt?
- Waarom wel/niet?
- Op welke plekken kan je ongestoord genieten?
- Zijn sommige situaties spannend?

Centraal staat dat je moet kunnen genieten van de seksuele handelingen maar andere mensen daarmee niet mag/kan lastigvallen.

Activiteit 2 Dramaopdracht

Er volgt een dramaopdracht wat gaat over de locaties waar je wel/niet aan zelfbevrediging/seks mag doen.

De docent heeft een stapeltje met kaartjes (zie werkblad 20) waarop locaties staan. Om de beurt komt een leerling naar de docent en krijgt een locatie van het kaartje mee. De leerling beeldt vervolgens de locatie uit zonder woorden, puur met handelingen. Dus als de leerling het kaartje 'Op de fiets' krijgt mag hij uitbeelden dat hij op de fiets zit. Op het moment dat de andere leerlingen denken te weten welke locatie er wordt uitgebeeld, houden zij een groene of een rode duim omhoog (Zie werkblad 21). De groene duim staat voor: JA, hier mag je seks hebben/aan zelfbevrediging doen. De rode duim staat voor: NEE, absoluut niet!

Zo beeldt elke leerling een locatie uit, de anderen beoordelen of dit mag of niet. De docent heeft hierin een begeleidende rol. Na elke locatieuitbeelding, vraagt de docent welke plek dit was aan de leerling die het heeft uitgebeeld. Er zijn wellicht leerlingen die hier nog iets over willen zeggen of het er misschien niet mee eens zijn, laat deze leerlingen dan goed beargumenteren waarom dit dan juist wel of niet mag.

Les 13 De eerste keer

Wat moet je weten?

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – DVD Let's Talk hoofdstuk 7

– DVD Let's Talk hoofdstuk 11

Doelen:

- ✓ De leerlingen leren wat er nodig is om voor het eerst met iemand seks te hebben.
- ✓ De leerlingen weten, uit voorgaande lessen, dat alleen als ze het zelf willen, ze seks kunnen hebben.

Activiteit 1 Let's talk!

De DVD van Let's Talk is geschikt om een gesprek op gang te krijgen over seksualiteit. In deze activiteit start de docent de DVD Let's Talk hoofdstuk 7 Hoe is dat, de eerste keer?.

Na dit fragment komt er een gesprek op gang over dit onderwerp.

- Hoe lang moet je elkaar kennen voordat je seks hebt met iemand? En is dat anders als je geen maagd (dus als eens seks hebt gehad met iemand) meer bent?
- Zijn jongens nieuwsgieriger dan meisjes?
- Kunnen meisjes net zoveel van seks genieten als jongens?
- Een meisje in de film vertelt dat ze helemaal niet met zichzelf bezig was maar alleen met de ander. Waarom zou ze dat doen?
- Hebben jullie tips voor de volgende keer?

Activiteit 2 Stellingenspel

Nadat dit gesprek is geweest, volgt er een stellingenspel.

De leerlingen staan met z'n allen in het midden van het lokaal. De rechterkant van het lokaal betekent 'EENS' en de linkerkant van het lokaal betekent 'ONEENS'. De docent noemt vervolgens onderstaande stellingen en de leerlingen kiezen individueel of ze het hiermee eens of oneens zijn. Na elke stelling mag een leerling nog een toelichting geven op de gekozen kant. Dat hoeft overigens niet.

Stellingen:

- De eerste keer doe je het alleen met iemand die je heel goed kent
- De eerste keer kun je het beste doen met iemand met veel ervaring
- Voor een jongen is het niet belangrijk dat een meisje ook van de seks geniet
- Geen zin in vrijen? Doe dan maar alsof! Je zult wel moeten...
- Seks is lol maken, liefde heeft er niets mee te maken.

De docent is vrij om nog meer stellingen te verzinnen met betrekking tot dit onderwerp!

Benadruk na dit stellingenspel dat alles alleen mag als je allebei wilt. Als een van beide nee zegt, is het ook nee. Hoe moeilijk dit ook is.

Activiteit 3 Alvast een inleiding op de volgende les

De volgende les zal gaan over preventie. In voorgaande lessen is er al eens genoemd dat je het veilig moet doen, dat er risico's aan verbonden zijn als je dat niet doet enz. Op dezelfde DVD van Let's Talk is hoofdstuk 11 een korte inleiding op het gebruik van condooms. Start dit fragment.

Na dit fragment doet de docent nog een korte vragenronde.

- Vinden jullie dat een jongen een condoom bij zich moet hebben of een meisje?
- Waarom schamen veel mensen zich om condooms te kopen in de winkel?
- Op welke manieren kun je een ander duidelijk maken dat je alleen met een condoom wilt vrijen?

De leerlingen zijn nu al een klein beetje voorbereid op de volgende les.

Les 14 Preventie

Hoe doe ik het veilig?

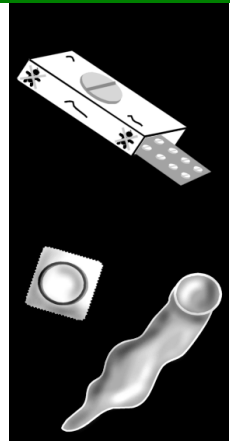
Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Website van Sense.info om de plaatjes nog te laten zien

<http://www.sense.info/voorbehoedmiddelen/welke-middelen-zijn-er/>

- Niet uitgekakte condooms
- Kopieën werkblad 22

Er is een anticonceptiekoffer te bestellen op de website van de Rutgers Stichting. De anticonceptie koffer bevat alle in Nederland verkrijgbare anticonceptiemiddelen, glijmiddel en een zwangerschapstest. De keuze is aan de docent om deze er nog bij te bestellen. Deze les kan echter ook zonder de koffer.

Doelen:

- ✓ De leerlingen leren de gevolgen van onveilige seks.
- ✓ De leerlingen weten welke soorten anticonceptie er zijn.
- ✓ De leerlingen weten hoe deze te gebruiken.

Activiteit 1 De soorten en gevolgen

De docent vertelt dat er verschillende mogelijkheden zijn voor bescherming. De meest voorkomende zijn:

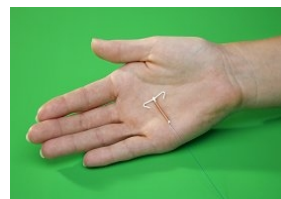
Zo bestaat er het **condoom**, gebruik werkblad 22 om uit te leggen hoe deze gebruikt wordt. Het is misschien leuk om het in het echt voor te doen. In dat geval zorgt de docent voor een condoom en een kunstpenis of iets dergelijks.

De pil is een veel gebruikte vorm van anticonceptie. De pil bevat hormonen die de eisprong tegengaan. De pil moet volgens de voorschriften worden ingenomen, dus elke dag op dezelfde tijd. Ben je slordig geweest? Dan is de kans op een zwangerschap groter. Je slikt dagelijks één pilletje, op hetzelfde tijdstip. De pil zit verpakt in een doordrukstrip. In één strip zitten 21 pillen. Als je 21 pillen hebt ingenomen, slik je zeven dagen lang geen pil. Dit heet de stopweek. In deze week word je ongesteld. Ook al neem je geen pillen in de stopweek, toch ben je in deze week ook beschermd tegen zwangerschap. Na de stopweek begin je weer met een nieuwe strip.

Het spiraaltje is een klein voorwerp van plastic en koperdraad dat door een arts in de baarmoeder wordt geplaatst. Het kan 3 tot 5 jaar blijven zitten.

Het vrouwencondoom biedt niet alleen bescherming tegen zwangerschap maar ook tegen AIDS of een andere SOA. Vrouwen zijn hierdoor niet meer afhankelijk van de man en kunnen zo zelf zorgen voor bescherming.

Wanneer er niet een van deze anticonceptiemiddelen (of een andere) gebruikt wordt, is er een kans op zwangerschap (bij meisjes) of een SOA (bij jongens en meisjes).

Een SOA betekent een seksueel overdraagbare aandoening en is op te lopen wanneer je niet vrijt met een condoom. Je kunt besmet zijn met een SOA zonder dat zelf te weten, je hoeft geen klachten te hebben. Maar wanneer je onveilige seks hebt gehad, moet je je snel laten testen bij de huisarts of een speciale SOA-poli van de GGD. De SOA kan worden doorgegeven aan iemand anders als je onveilig vrijt. Zorg dat je het dus altijd veilig doet!

Activiteit 2 Rollenspel

Een condoom kopen is eng. Zelf volwassenen vinden dit nog eng. Toch is het heel belangrijk om een condoom te hebben, omdat er anders nare dingen kunnen gebeuren. De docent gebruikt voor dit rollenspel een pakje niet uitgepakte condooms. In eerste instantie speelt de docent de winkelbediende en kopen de leerlingen om de beurt condooms. Belangrijk is dat de docent zijn/haar rol steeds af wisselt, zodat de leerlingen alle situaties te zien krijgen die er kunnen gebeuren.

Rollen die de docent kan aannemen:

- De winkelbediende is behulpzaam
- De winkelbediende is niet behulpzaam
- De koper (leerling) stelt vragen en de winkelbediende geeft geen antwoord
- De winkelbediende kijkt alsof hij het niet waardeert dat de klant condooms koopt.
- De winkelbediende zegt: "Wij verkopen geen condooms".
- De condooms zijn op en de winkelbediende roept heel hard door de winkel dat een zogenaamde andere medewerker nieuwe condooms moet brengen. De koper (leerling) schaamt zich.

De docent kan in de loop van het rollenspel kijken of er een leerling is die als winkelbediende wil spelen.

Activiteit 3 Stellingenspel

Naar aanleiding van de film over condooms van de vorige les (hoofdstuk 11 van Let's Talk), volgt er nog een stellingenspel, net als vorige keer.

De leerlingen staan met z'n allen in het midden van het lokaal. De rechterkant van het lokaal betekent 'EENS' en de linkerkant van het lokaal betekent 'ONEENS'. De docent noemt vervolgens onderstaande stellingen en de leerlingen kiezen individueel of ze het hiermee eens of oneens zijn. Na elke stelling mag een leerling nog een toelichting geven op de gekozen kant. Dat hoeft overigens niet.

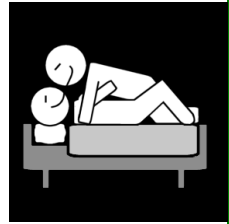
Stellingen:

- Alleen jongens horen altijd condooms bij zich te hebben
- Meiden die een condoom bij zich hebben zijn uit op seks!
- Over condooms praat je alleen met je vrienden en je vriend/vriendin, maar echt niet met je ouders!
- Alleen het meisje is verantwoordelijk voor veilige seks, zij kan zwanger worden, hij niet!

De docent is vrij om nog meer stellingen te verzinnen.

Les 15 Vrijen en Seks

Wat kan je allemaal doen?

Duur les: 60 minuten

Benodigdheden: – Kopieën werkblad 23

– Kopieën werkblad 24

– Kopieën werkblad 25

Doelen:

- ✓ De leerlingen krijgen een praktisch beeld van de dingen je kunt doen in bed.
- ✓ De leerlingen leren dat het niet alleen om seks draait, maar ook om ervoor en erna.
- ✓ De leerlingen krijgen de mogelijkheid zichzelf nog te verdiepen in een onderwerp wat al behandeld is.

Activiteit 1 Wat doe je tijdens de seks?

Dit is de laatste les van deze module. Deze les is er vooral voor bedoeld om de leerlingen nog wat informatie te geven over de soorten seks.

Wat kan je allemaal bij seks doen? Wanneer je met elkaar naar bed gaat, seks hebt, dan kan je verschillende dingen doen. Een sekspartij is vaak opgebouwd uit:

Voorspel

De docent deelt werkblad 23 uit. Daarop staan 6 voorbeelden van voorspel.

De docent schrijft op het bord het woord 'VOOSPEL'. De leerlingen kijken naar de plaatjes en mogen om te beurt aangeven wat de plaatjes voorstellen. Wat houdt voorspel nu in?

Voorbeelden zijn:

- Strelen over de kleren
- Hand in de kleren van de ander
- Langzaam elkaars of je eigen kleren uittrekken
- Zoenen
- Elkaar (naakt) strelen
- Samen douchen
- Stoeien
- Massage
- Praten
- Knuffelen
- De geslachtsdelen strelen
- Elkaar likken

De begeleider legt de functie van het voorspel uit:

- Aandacht voor elkaar
- Uitproberen wat je wilt
- Elkaar beter leren kennen
- Opgewonden raken

Tijdens de seks

Tijdens de seks kun je verschillende dingen doen. De docent deelt werkblad 24 uit.

Daarna geeft de docent een korte toelichting op de plaatjes.

Aftrekken:

Is het op en neer bewegen van je hand om de penis, over de eikel naar beneden en weer terug.

Vingeren:

Vingeren is het aanraken van de clitoris en het gebied eromheen: de schaamlippen en de ingang van de vagina.

Pijpen:

Pijpen is het stimuleren van de penis met je mond. Andere woorden zijn: afzuigen of orale seks. Pijpen is voor veel jongens erg opwindend. Door een jongen te pijpen, kan hij klaarkomen. Er zijn jongeren die dit alleen doen als ze zich heel vertrouwd voelen bij de ander. Ook zijn er jongeren die het gewoon niet lekker vinden.

Beffen:

Beffen is het stimuleren van de clitoris en vagina met je tong. Andere woorden zijn: likken of orale seks. Beffen is voor veel meisjes opwindend. Door een meisje te beffen, kan ze klaarkomen.

Droogneuken:

Jullie lichaam tegen elkaar aanwrijven voor seksueel genot. Kan met en zonder kleren. Pas wel op!!

Naspel

De docent deelt werkblad 25 uit. Daarop staan 4 voorbeelden van naspel.

De docent schrijft op het bord het woord 'NASPEL'. De leerlingen kijken naar de plaatjes en mogen om te beurt aangeven wat de plaatjes voorstellen. Wat houdt naspel nu in?

Voorbeelden van naspel zijn:

- Samen douchen
- Dicht tegen elkaar aan kruipen
- Knuffelen
- Strelen
- Praten (over hoe het was)
- Samen iets drinken
- Elkaar zoenen
- Samen in slaap vallen
- Massage

Activiteit 2 Vragenronde

Dit is het einde van de module. De leerlingen zijn nu vrij om nog vragen te stellen aan de docent of eventueel nog een (deel van de) les te herhalen.

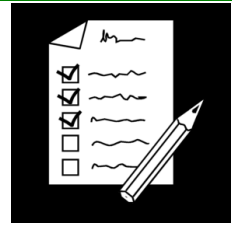
5. Werkbladen

Werkblad 1: Woordweb bij les 1

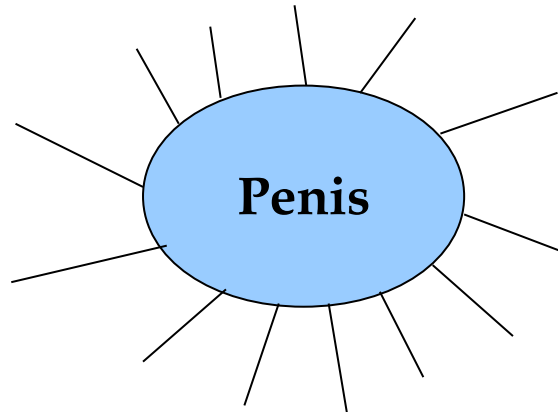
Vul hieronder een woordweb in.

Probeer zo eerlijk mogelijk in te vullen, niets is fout!

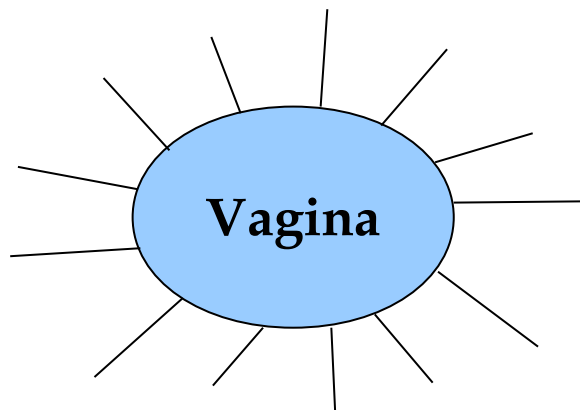
Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.

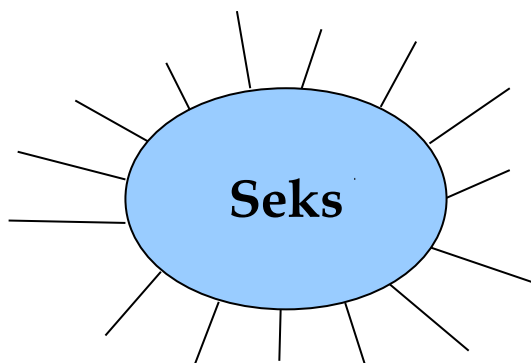
Vraag 1: Hoe noem jij een penis?

Vraag 2: Hoe noem jij een vagina?

Vraag 3: Hoe noem jij het als 2 mensen seks met elkaar hebben?

Woordenlijst met mogelijke benamingen

Seks hebben

Neuken
Ballen
Batsen
Beminnen
Bonken
Geslachtsgemeenschap
Het doen
Ketsen
Kezen
Kienen
Liefkozen
Minnen
Naaien
Palen
Paren
Pompen
Seksen
Van bil gaan
Vogelen
Vozen
Vrijen
Wippen

Penis

Jongeheer
Leuter
Lid
Lul
Pielemuis
Piemel
Pik
Plasser
Snikkel

Vagina

Doosje
Flamoes
Foef
Kut
Mossel
Muts
Poes
Schede
Snee
Spleet
Vulva
Yoni

Pijpen

Afzuigen
Blazen
Buizen
Fluiten
Oraal bevredigen
Zuigen

Beffen

Likken
Oraal bevredigen
Vagina likken

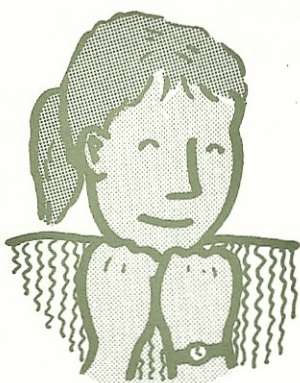
Aftrekken

Masturberen
Rukken
Sjorren

Vingeren

Masturberen

Werkbad 3: Situaties voor het rollenspel

Situatie 1: Je kunt niet mee naar de voetbalclub

Je kent je vriend al jaren. Jullie gaan heel vaak samen naar de voetbalclub. Zaterdag wordt de finale gespeeld. Je vriend verheugt zich er op! Hij heeft zelfs twee kaartjes gekocht. Een voor zichzelf en een voor jou. Meestal verheug je je daar heel erg op, maar deze zaterdag kun je niet. Er is een familiebezoek en je moet thuis zijn als ze komen. Vertel tegen je vriend dat je niet kunt.

Situatie 2: Je wilt niet mee naar de voetbalclub

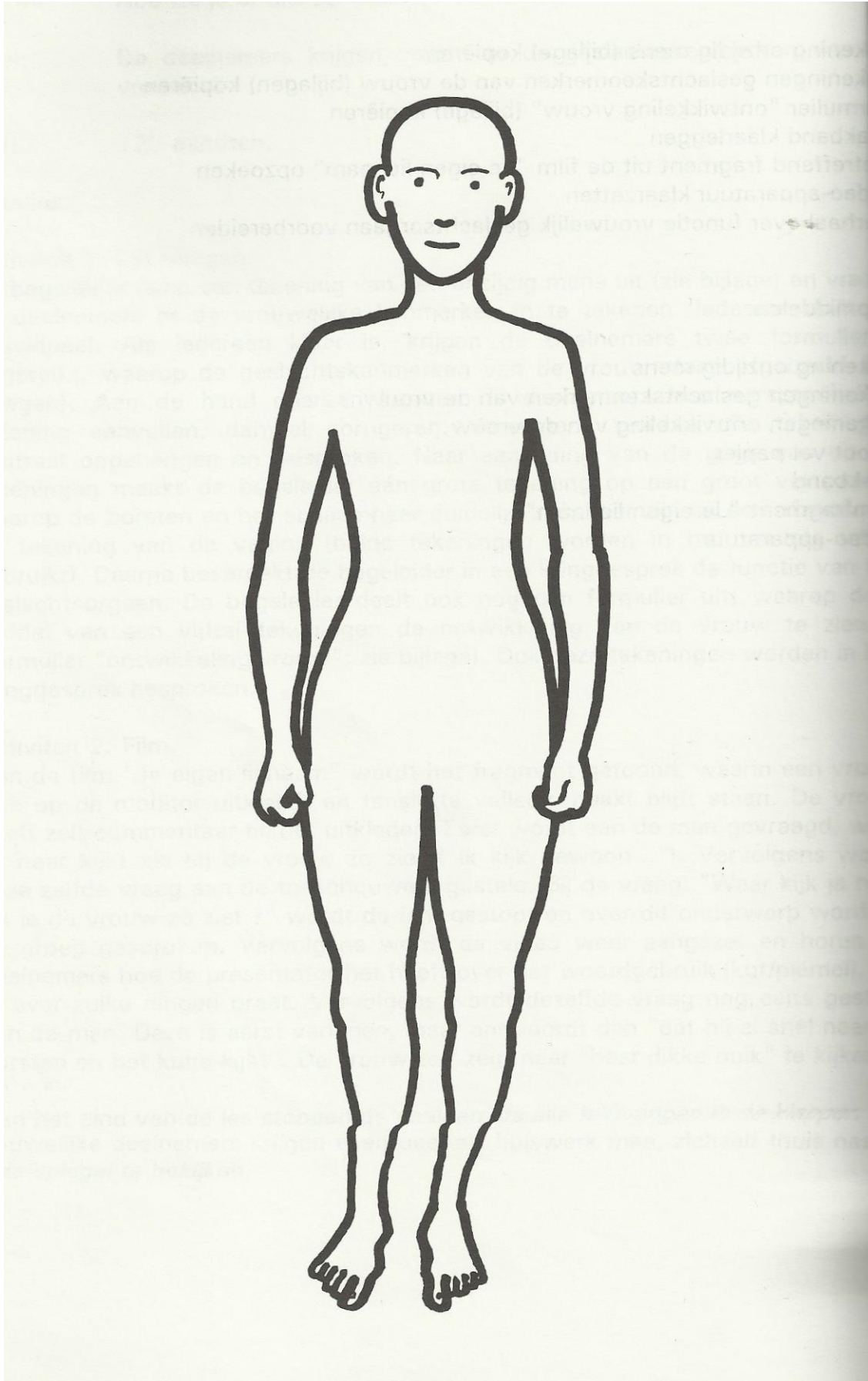
Je kent je vriend al jaren. Jullie gaan heel vaak samen naar de voetbalclub. Zaterdag wordt de finale gespeeld. Je vriend verheugt zich er op! Hij heeft zelfs twee kaartjes gekocht. Een voor zichzelf en een voor jou. Meestal verheug je je daar heel erg op, maar ditmaal heb je geen zin. Het wordt mooi weer en je gaat liever zwemmen. Vertel tegen je vriend dat je geen zin hebt.

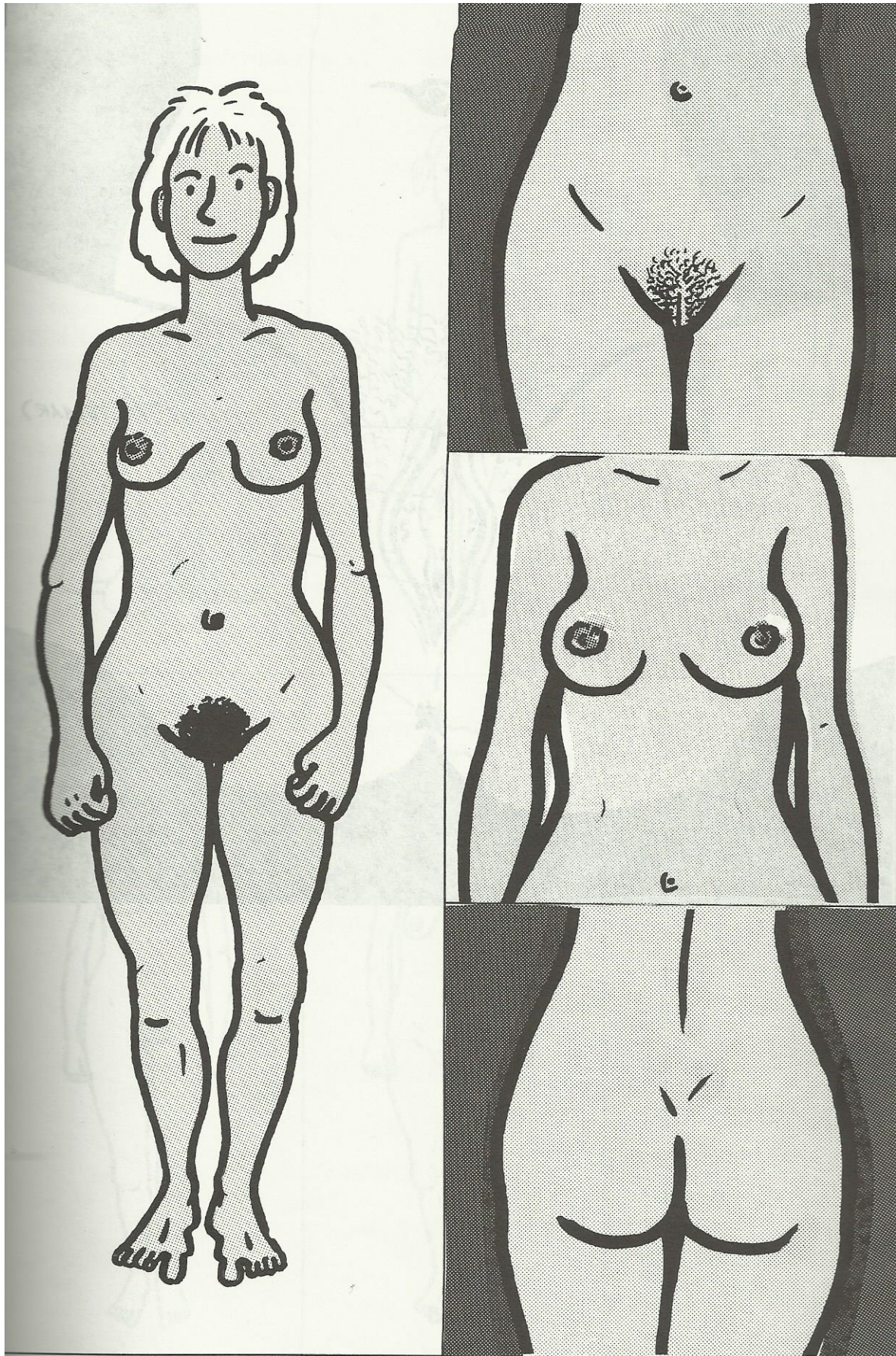
Situatie 3: Je wilt niet gezoend worden

Je bent op een feestje. Het is erg gezellig. Er wordt gedanst en gedronken. Je staat met een vriendin te praten als er opeens een jongen naar je toe komt waar je eerder op de avond mee hebt gepraat en gedanst hebt. De jongen wil je zoenen. Laat aan de groep zien hoe je dit oplost.

Situatie 4: Je wilt iemand niet zo vaak op bezoek hebben

Je woont met een aantal mensen in een huis. Iedereen heeft een eigen kamer, jij ook. Je vindt het fijn om op je kamer te zijn. Je kunt er lekker genieten van je muziek en lekker chillen. Je vindt het best leuk als er af en toe eens iemand op bezoek komt. Iemand die ook je huis woont, wil jou graag vaak zien. Hij is deze week al vaak aan de deur geweest. Jij vindt dat niet leuk meer. Je hebt het aan de ander laten merken maar hij heeft het niet door en blijft op je deur kloppen. Je wilt dat niet meer. Speel voor de groep hoe je dit oplost.

Werkblad 6 Quizvragen over de vrouw

1. Wanneer komt een meisje in de puberteit?

Antwoord: Dat kan al vanaf 9 jaar

2. Tot wanneer duurt de puberteit?

Antwoord: Tot ongeveer 18 jaar

3. Noem een paar dingen die bij meisjes veranderen

Antwoord: Borsten gaan groeien, heupen worden breder, haargroei onder oksels en schaamstreek, ze worden ongesteld

4. Waardoor veranderen deze dingen?

Antwoord: Door de hypofyse die hormonen aanmaakt, chemische stoffjes → oestrogeen

5. Wanneer gaan de borsten groeien?

Antwoord: Dat kan in de hele puberteit, bij de ene is dat al met 9 jaar, soms pas met 14 jaar

6. Wat is menstruatie?

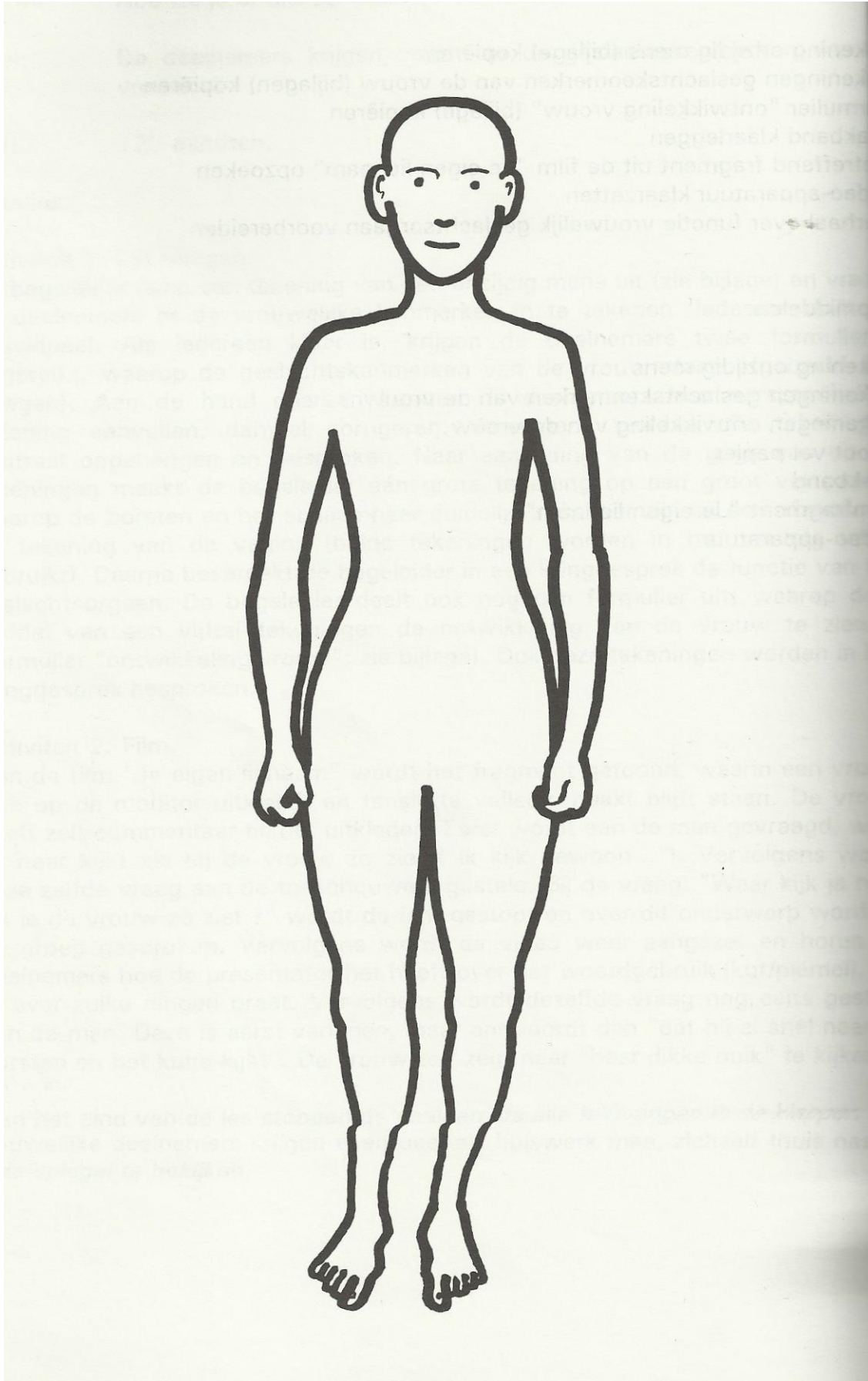
Antwoord: Ongesteld worden

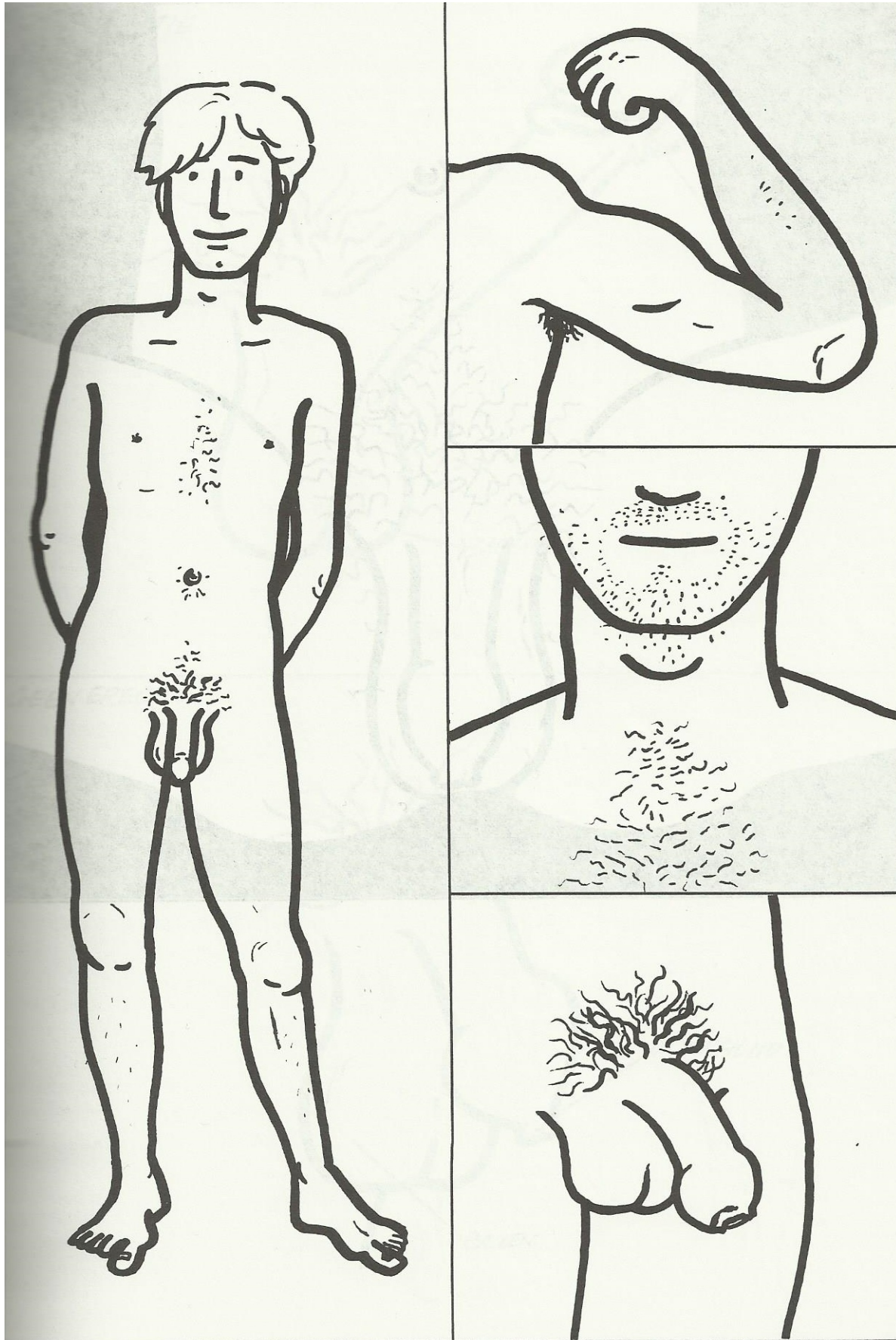
7. Hoe vaak menstrueert een meisje?

Ongeveer 1 keer per 4 weken

8. Wat is het belangrijkste in de puberteit van een meisje?

Dat ze eitjes gaat maken.

Werkblad 9 Quizvragen over de man

1. Wanneer komt een jongen in de puberteit?

Antwoord: Rond 12 jaar

2. Tot wanneer zit een jongen in de puberteit?

Antwoord: Tot ongeveer 18 jaar

3. Wat is nou de puberteit?

Antwoord: De verandering van kind naar volwassen.

4. Noem een paar dingen die bij jongens veranderen?

Antwoord: Groeien, haar op benen, oksels, gezicht en schaamstreek en een zware stem

5. Hoe heten de chemische stofjes in je hersenen?

Antwoord: Hormonen (testosteron)

6. Waar worden de zaadjes aangemaakt?

Antwoord: In de teelballen

7. Hoe noem je het als een jongen een zware stem krijgt?

Antwoord: De baard in de keel

8. Wat is een erectie?

Antwoord: Een stijve penis

Thema: Verkering krijgen.

Wim en Bea kennen elkaar twee maanden.

Ze zijn verliefd.

Het was liefde op het eerste gezicht.

Ze hebben heel wat plezier samen.

Soms maken ze ook ruzie.

Bijvoorbeeld als Wim wil gaan voetballen en Bea wil gaan winkelen.

Als ze ruzie hebben, voelen ze zich verdrietig.

Ze gaan dan met elkaar praten en maken het weer goed.

Ze spreken af, dat Wim alleen naar voetballen gaat en dat Bea dan met een vriendin naar de stad gaat.

Op een dag zegt Bea tegen Wim:

"We kennen elkaar nu al twee maanden.

Ik vind het leuk, als je mijn ouders leert kennen.

Ze zijn nieuwsgierig naar je."

"Dat is toch nergens voor nodig", zegt Wim

"Ik heb toch verkering met jóú !"

Eerst is Bea teleurgesteld.

Maar na een tijdje denkt ze: "Eigenlijk heeft hij wel gelijk".

Wim en Bea blijven verliefd op elkaar.

Ze leren elkaar steeds beter kennen.

Ze gaan af en toe samen uit.

Maar ze doen ook veel dingen alleen.

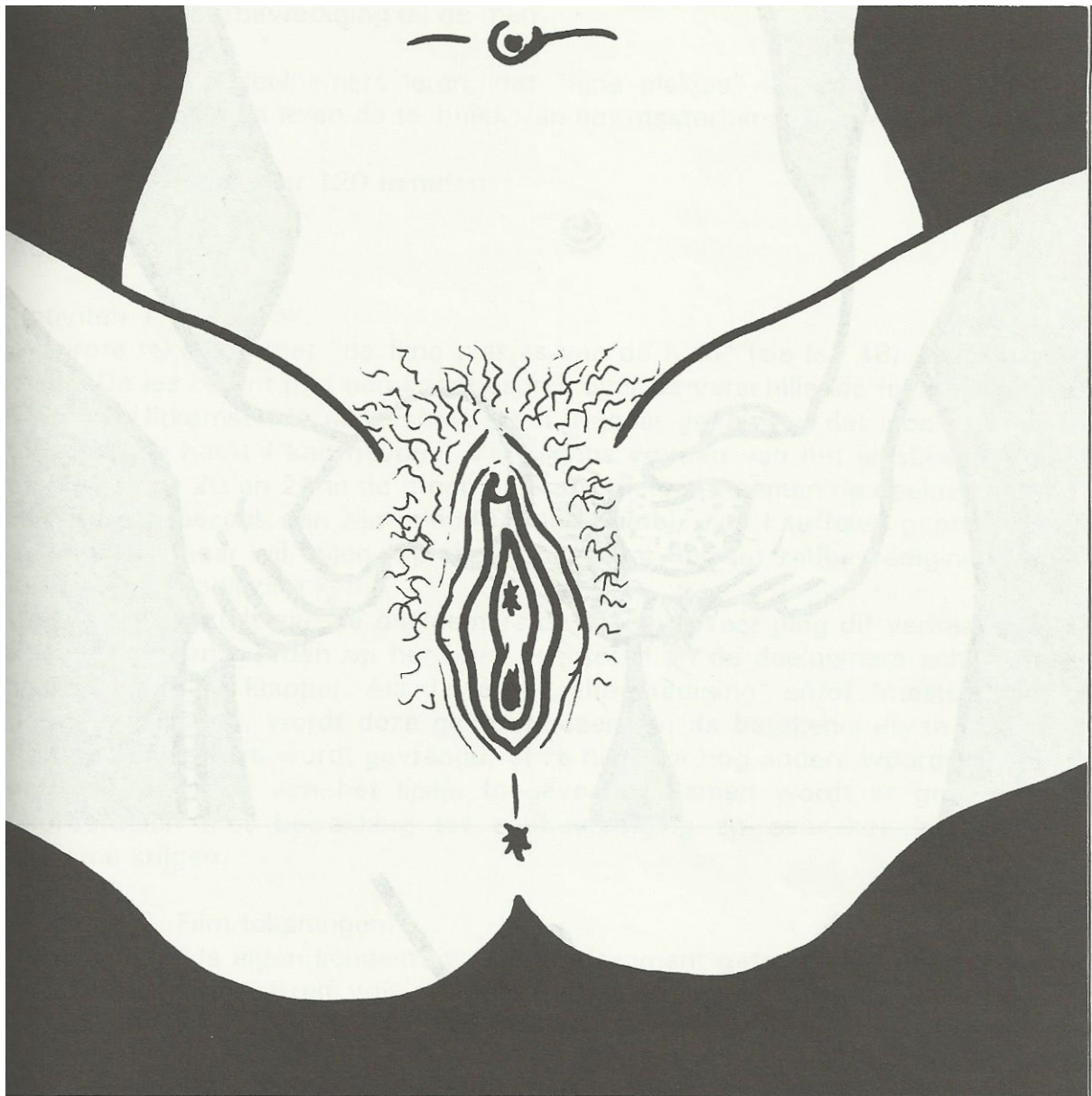
Dat willen ze allebei graag.

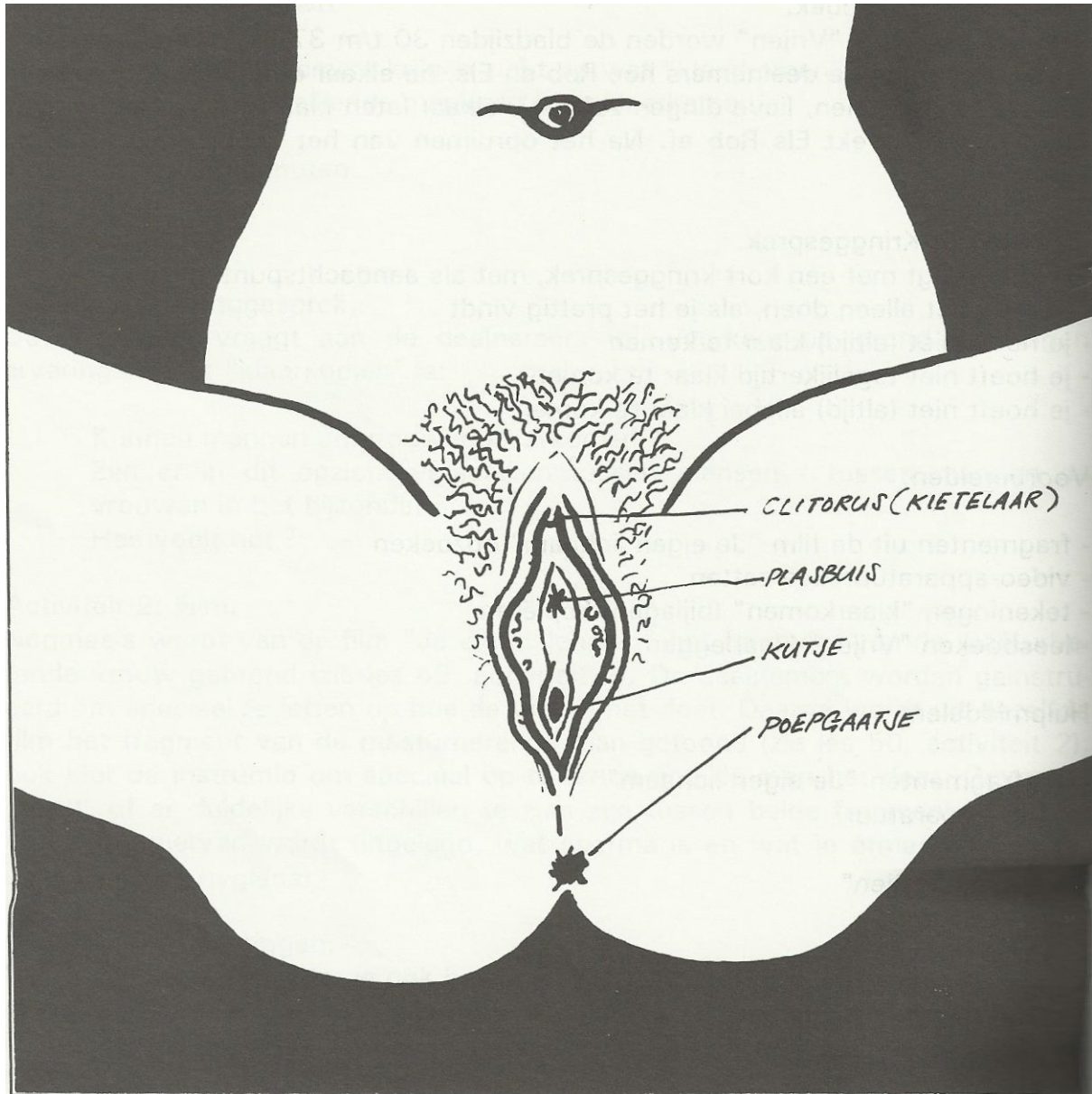
Ze houden allebei niet zo van vaste afspraken.

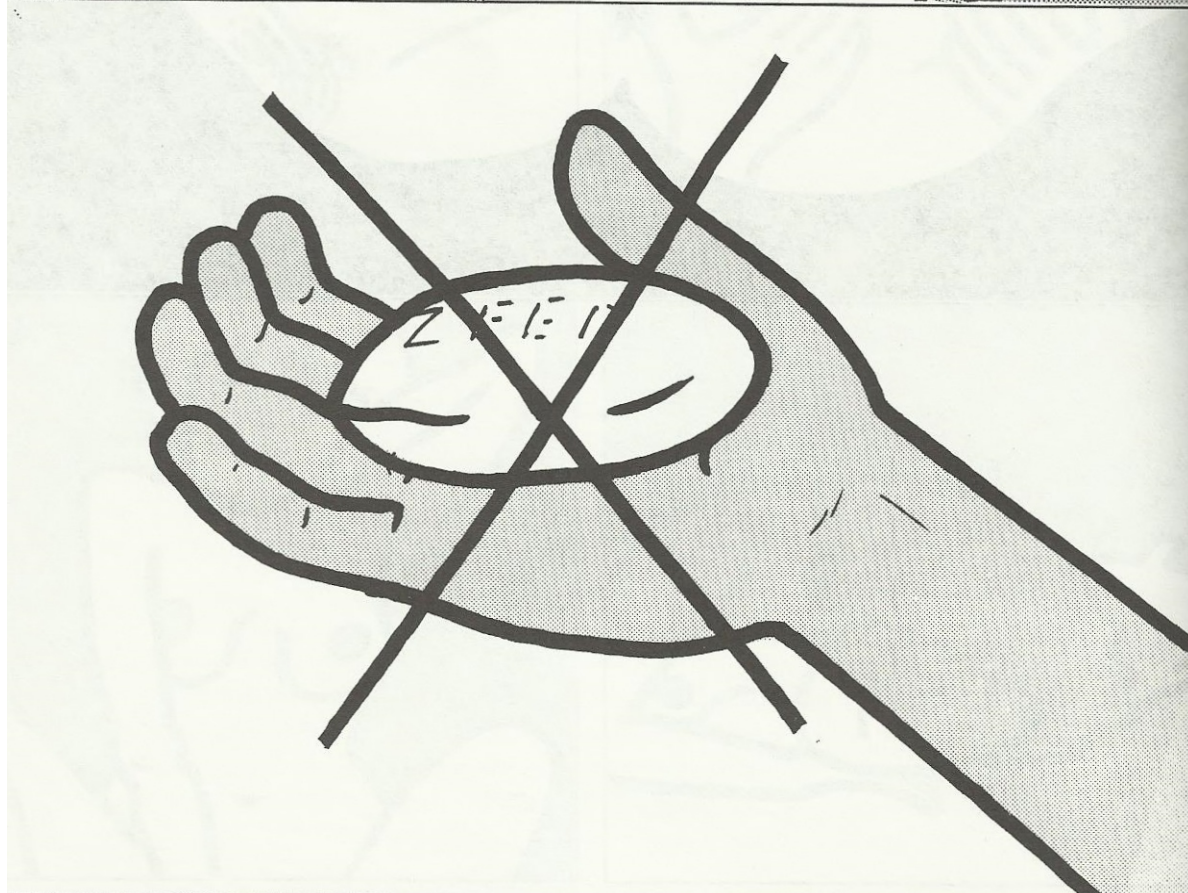
Een paar keer per week bellen ze elkaar op om bij te praten.

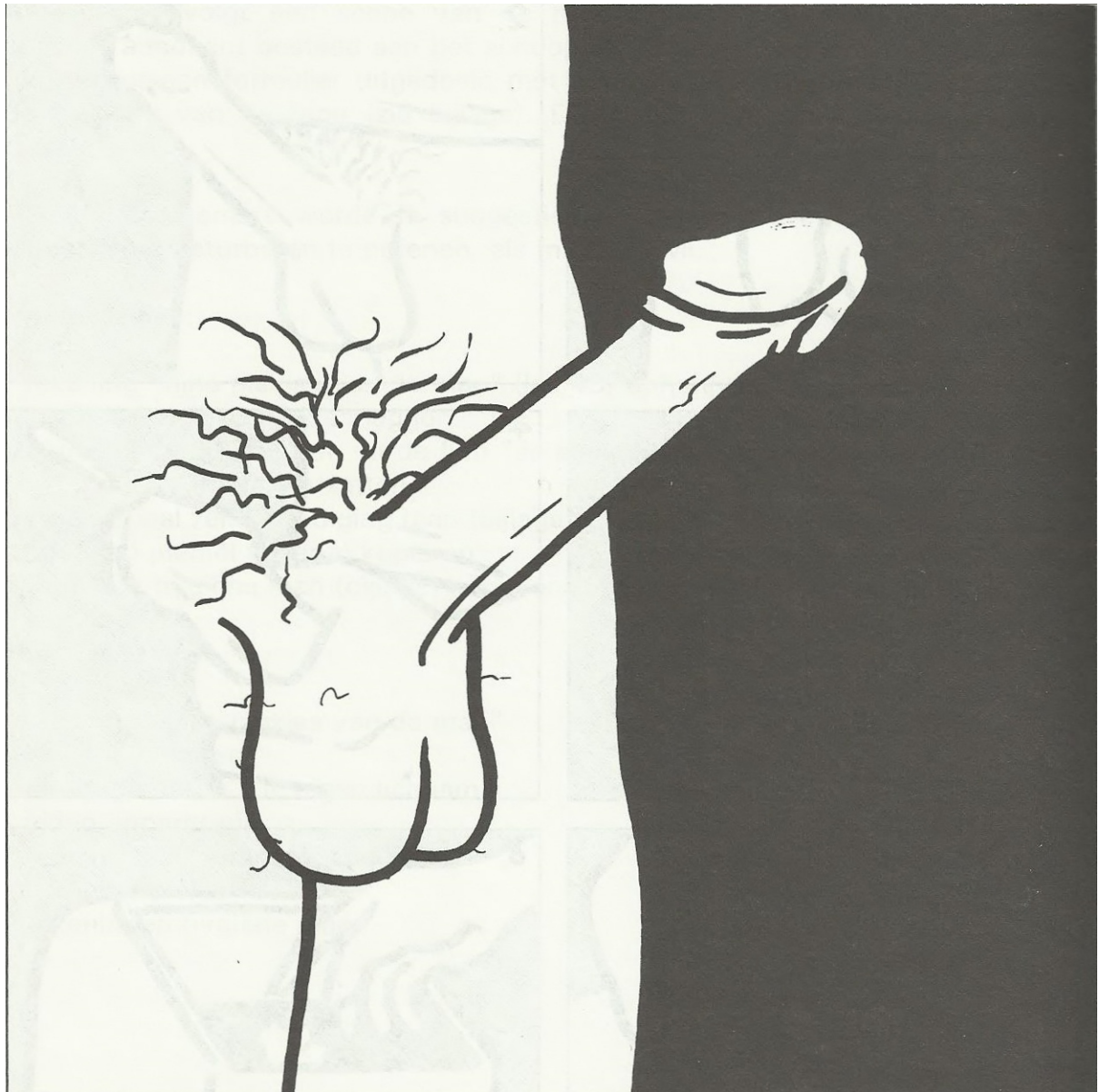
Als ze elkaar zien, is het gezellig.

Ze hebben elkaar dan veel te vertellen.

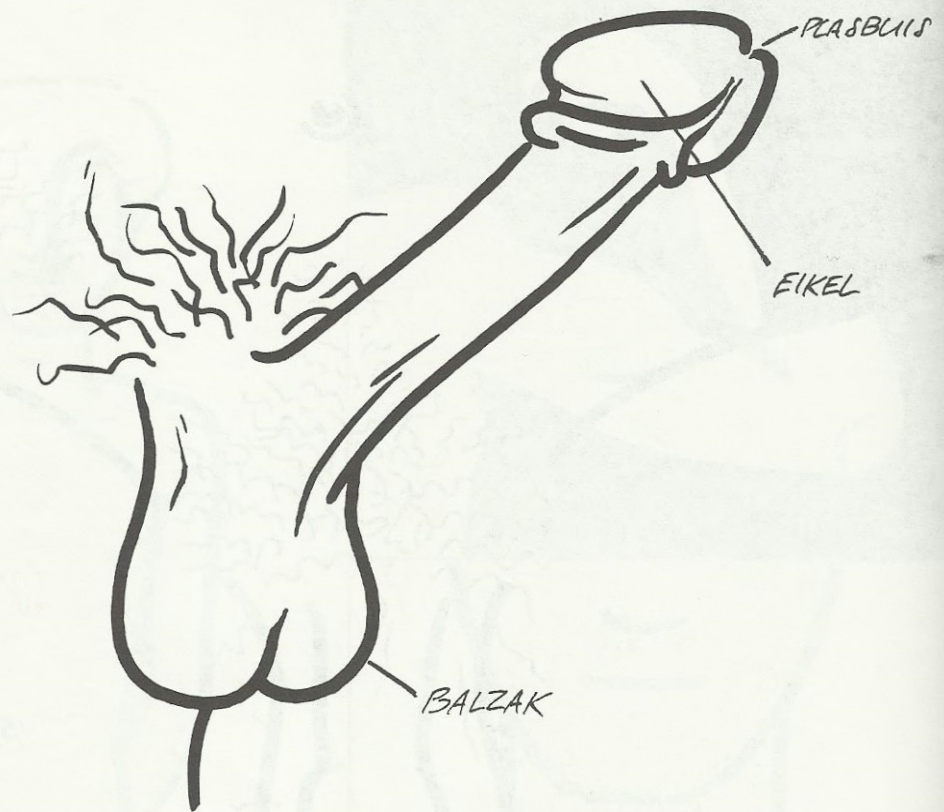

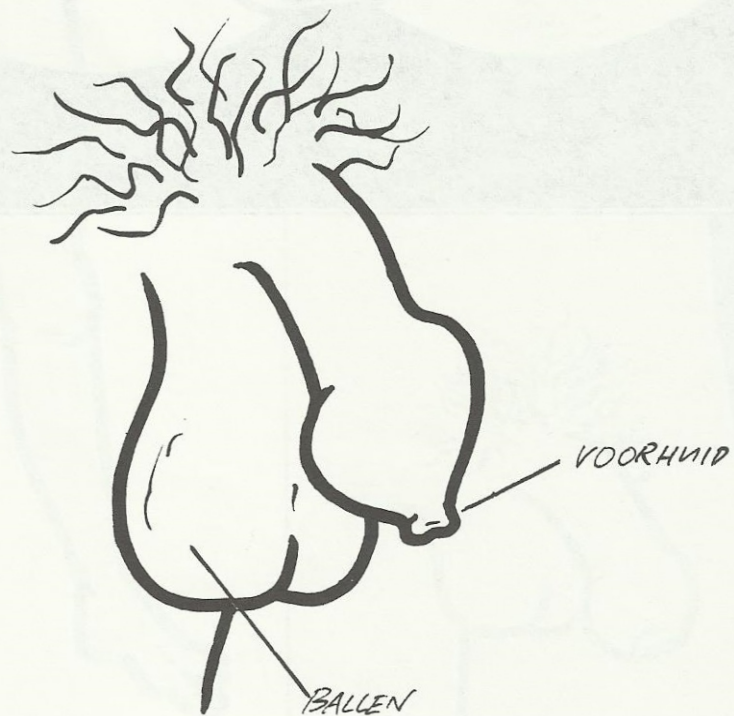

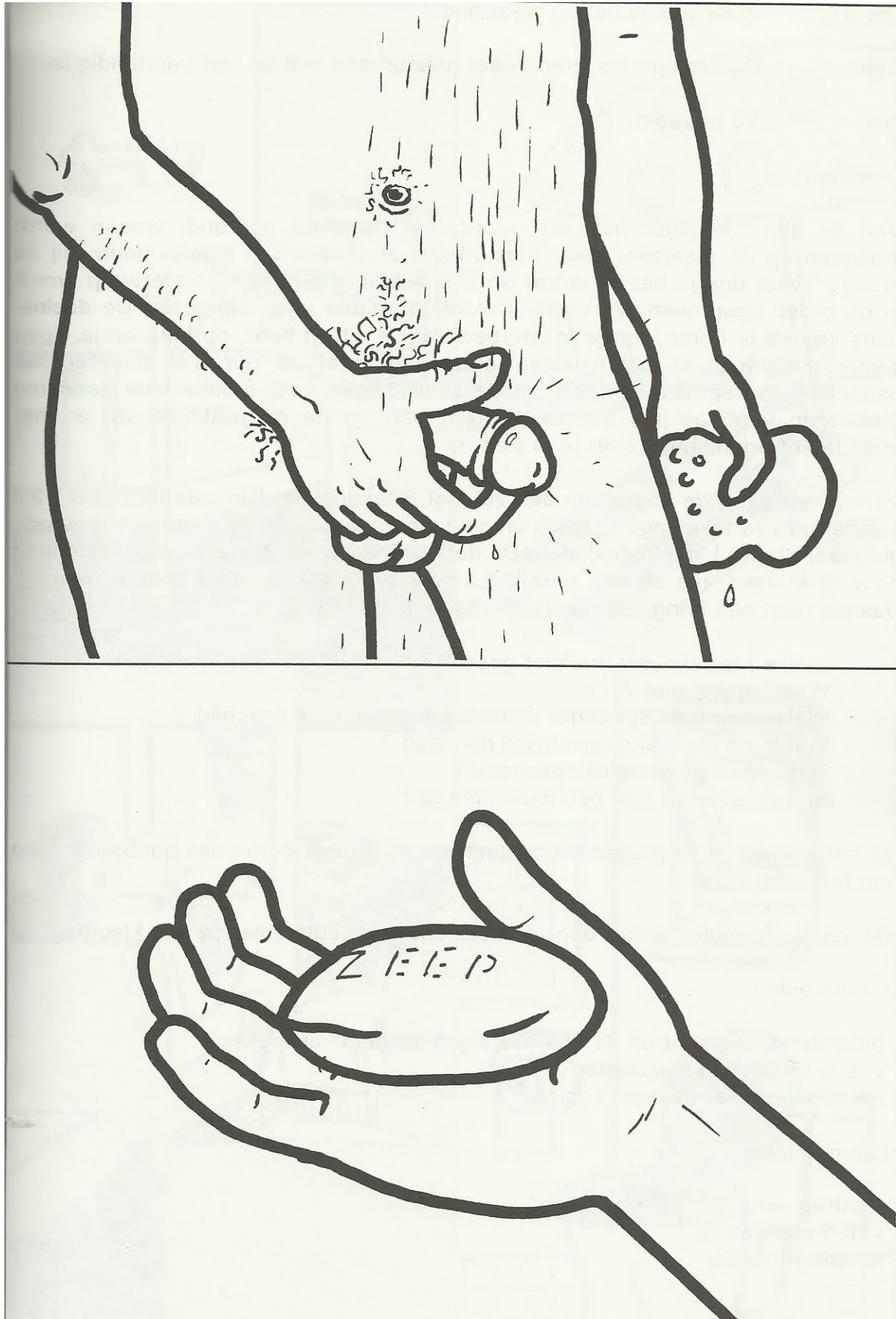

WEL ERECTIE

GEEN ERECTIE

Werkblad 19 Wat mag waar wel en waar niet?

	WAAR WEL ? ↓	WAAR NIET ? ↓
Tongzoenen	_____	_____
Strelen	_____	_____
Zoenen	_____	_____
Voetjevrijen	_____	_____
Hand in hand lopen	_____	_____
De borsten zoenen	_____	_____
In de hals zoenen	_____	_____
De piemel zoenen	_____	_____
Elkaar uitkleden	_____	_____
De borsten bloot maken	_____	_____
De piemel bloot maken	_____	_____
.....	_____	_____
.....	_____	_____

Werkblad 20 Dramakaartjes

De slaapkamer

De bushalte

Op school

In de auto

Op de WC

In de supermarkt

Het strand

Op het schoolplein

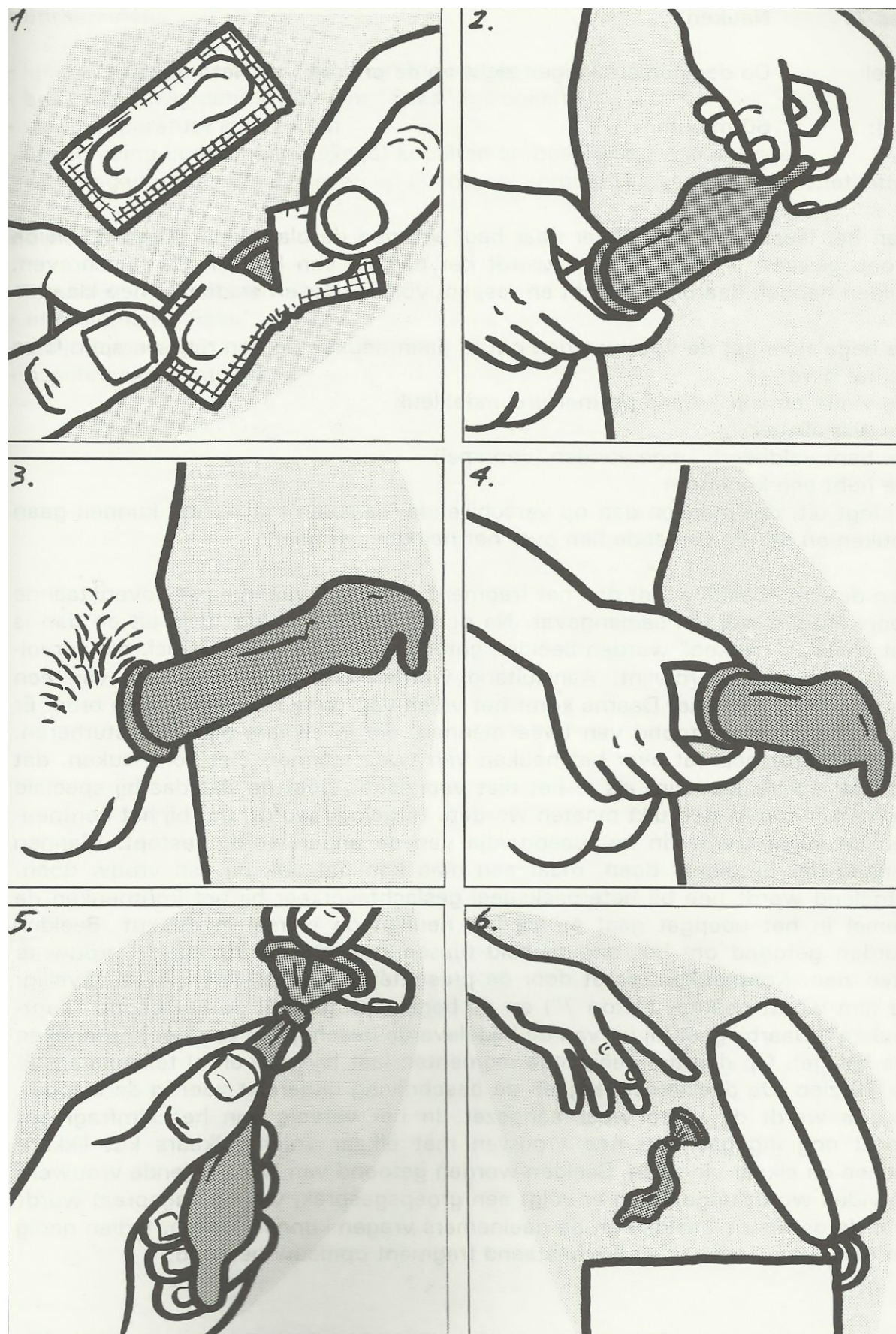
Op de fiets

Op een verjaardag

De bioscoop

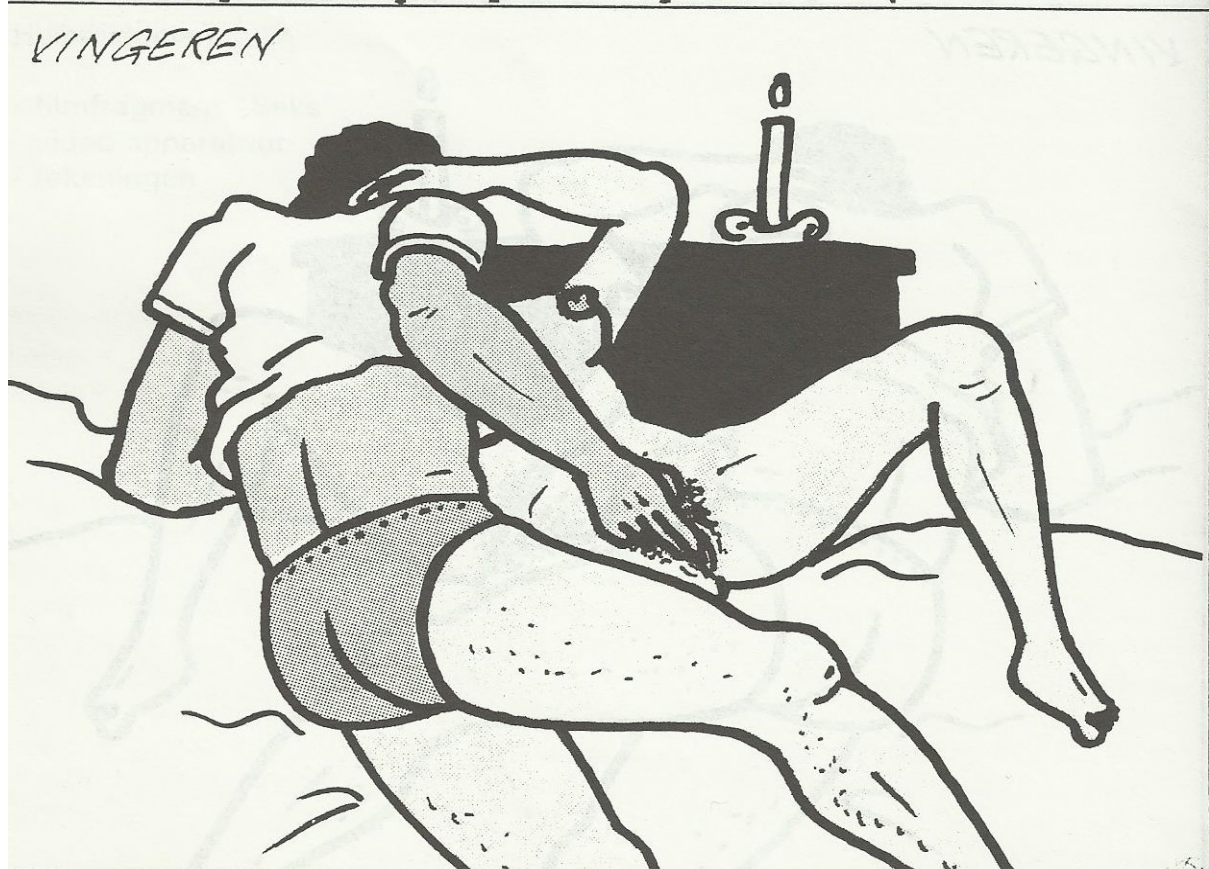
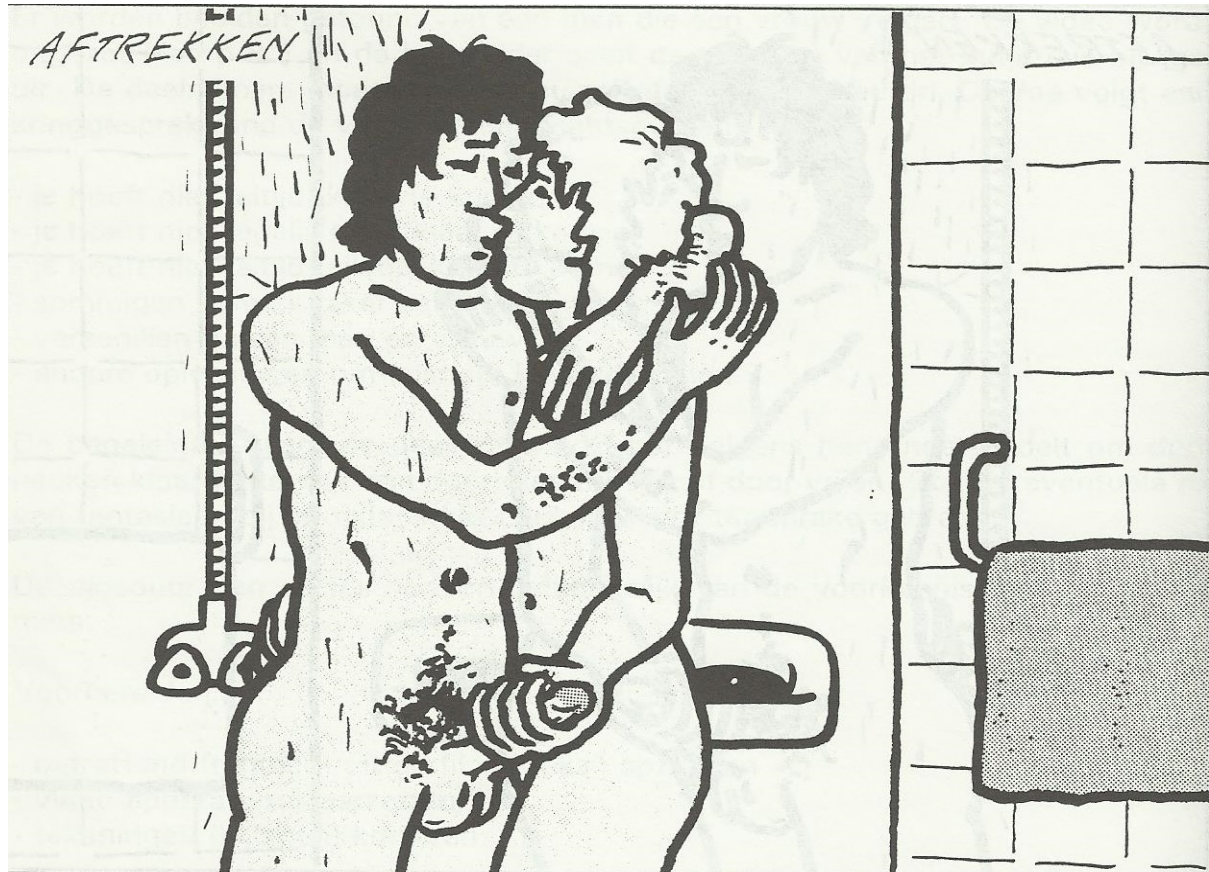
Bij de sportclub

PIJPEN

BEFFEN

DROOGNEUKEN

Werkvormen

6. De werkvormen

6.1 Verantwoording

Les 1 Woordgebruik

In deze les staan de activiteiten rondom woordgebruik centraal. De woorden worden spelenderwijs vastgelegd. Door dit spelenderwijs te doen, zullen de leerlingen de woorden makkelijker accepteren en over de drempel van schaamte komen. Door het op te schrijven en te benoemen zal het cognitief domein worden geprikkeld. Het begrip van woorden wordt opgeslagen. In deze les staat het creëren van veiligheid en vertrouwen centraal. De leerlingen moeten zich vrij voelen om zijn/haar mening te uiten over het onderwerp.

Doel:

- De leerlingen leren door middel van kleine opdrachten, hun schaamte voor de woorden benoemen te overwinnen.
- Door herhaling zullen de leerlingen sneller de aangeleerde stof tot zich nemen.

Les 2 Vriendschap. Wat is vriendschap voor jou?

In deze les staat vriendschap centraal. De leerlingen leren in deze les om samen te werken, naar elkaar te luisteren en om op hun beurt te wachten. Door het dobbelsteenspel wordt er een extra element toegevoegd, namelijk een soort van competitie. Wie zal er als eerste 6 gooien? De leerlingen leren hier sociale vaardigheden aan. Sommigen zullen al een flinke basis aan sociale vaardigheden hebben, anderen hebben moeite met aspecten als samenwerken en luisteren naar anderen. De dobbelsteen heeft nog een tweede functie. De dobbelsteen bepaald namelijk de regels van het gesprek. Alleen degene die 6 gooit mag praten en/of spelen, de rest mag vragen stellen aan degene die praat, maar pas als die aangeeft klaar te zijn met zijn verhaal.

Er zit nog een interactieve beeldende activiteit aan vast. De leerlingen mogen op het formulier met tekeningen in gaan vullen welke emotie zij zien. Het afsluitende spel biedt de leerlingen de mogelijkheid om te oefenen met het uiten van emoties. De basisemoties als bang, boos, verdrietig en blij zullen vaak gebruikt worden.

Doel:

- De leerlingen leren door middel van een spel sociale vaardigheden aan.
- Door te oefenen met emoties leren de leerlingen hun emoties te uiten binnen een spel, maar zullen dit wellicht ook gaan integreren naast de lessen.

Les 3 Vriendschap. Het verschil tussen vriendschap en seks

In deze les is een video verwerkt. Deze video is puur informatief en zal aansluiten op het thema van de les. Vervolgens wordt er een rollenspel uitgevoerd in de les. De situaties van de rollenspellen gaan over vriendschap, de leuke en minder leuke kanten hiervan. De leerlingen leren hier, door te ervaren, hoe het is om afgewezen te worden of om juist vrienden te maken. Beide kanten van de vriendschap worden uitgelicht.

Doel:

- De leerlingen ervaren hoe het is om vriendschap te sluiten of te breken door middel van rollenspel.

Les 4 Eigen lichaam en zelfbeeld. De vrouw.

In deze les worden de leerlingen zich bewust van het vrouwelijke lichaam. Dit gebeurt door een tekening te gaan schetsen van een vrouw. Zij krijgen een tekening van een onzijdig persoon uitgedeeld en daarop moet elke leerling de vrouwelijke rondingen tekenen. Hierdoor wordt het cognitieve niveau van de leerlingen geprikkeld, zij moeten gaan nadenken wat er allemaal 'aan' een vrouw zit. Daarnaast zit er nog een quiz in verwerkt die zorgt dat de leerlingen getoetst worden op hun kennis. Zij bekijken een aflevering van het klokhuis en daarna zal hun kennis getest worden.

Daarna volgt er een spel. Een seksualiteitsstoelendans. Deze werkvorm is bedoeld om de leerlingen te laten ontspannen maar ook om de leerlingen wat vrijer te laten worden met de woorden. Door deze oefening zullen zij even geen schaamte voelen omdat het in een spelvorm verwerkt zit.

Doel:

- De leerlingen wennen door middel van spel aan de nog wat vreemde woorden.
- De leerlingen leren door het maken van een tekening hoe het vrouwelijk lichaam eruit ziet.
- De leerlingen zullen het gevoel van schaamte even los kunnen laten

Les 5 Eigen lichaam en zelfbeeld. De man.

In deze les worden de leerlingen zich bewust van het mannelijke lichaam. Dit gebeurt door een tekening te gaan schetsen van een man. Zij krijgen een tekening van een onzijdig persoon uitgedeeld en daarop moet elke leerling de mannelijke kenmerken tekenen. Hierdoor wordt het cognitieve niveau van de leerlingen geprikkeld, zij moeten gaan nadenken wat er allemaal 'aan' een man zit. Daarnaast zit er nog een quiz in verwerkt die zorgt dat de leerlingen getoetst worden op hun kennis. Zij bekijken een aflevering van het klokhuis en daarna zal hun kennis getest worden.

Daarna volgt er een spel. Een seksualiteitsstoelendans. Deze werkvorm is bedoeld om de leerlingen te laten ontspannen maar ook om de leerlingen wat vrijer te laten worden met de woorden. Door deze oefening zullen wij even geen schaamte voelen omdat het in een spelvorm verwerkt zit.

Doel:

- De leerlingen wennen door middel van spel aan de nog wat vreemde woorden.
- De leerlingen leren door het maken van een tekening hoe het mannelijk lichaam eruit ziet.
- De leerlingen zullen het gevoel van schaamte even los kunnen laten.

Les 6 Verliefd en zo...

In deze les worden er zowel beeldende als drama activiteiten gedaan.

De leerlingen vullen een werkblad in over zoenen. Zij moeten nu hun kennis van de afgelopen lessen toepassen. Wat is verliefdheid? Wat is vriendschap?

De drama activiteit prikkelt de fantasie van de leerlingen. Zij zijn voor het eerst helemaal vrij in het bedenken van een toneelstukje om een bepaald thema heen, in dit geval Verliefd zijn.

Doel:

- De fantasie van de leerlingen wordt geprikkeld door zelf een toneelstuk/rollenspel te verzinnen rondom het thema verliefd zijn.
- De leerlingen krijgen nog meer kennis over wat verliefdheid is door naar elkaars toneelstukjes te kijken.
- De leerlingen zullen hierbij de afgesproken regels over de drama activiteit toepassen. Niet door elkaar heen praten, niet uitlachen, applaudiseren etc.

Les 7 Verliefd en zo...

In deze les staan de activiteiten in het teken van verkering en liefde. De leerlingen gaan individueel of in tweetallen aan de slag met het maken van een collage. Hier kan je goed zien hoe iedere leerling denkt over liefde en verkering hebben. Ook wordt de creativiteit geprikkeld.

Doel:

- De leerlingen gaan creatief aan de slag met het onderwerp verliefd zijn en krijgen op die manier inzicht in welke gevoelens daarbij horen.
- De leerlingen zijn vrij om te doen wat ze willen met deze opdracht, hierdoor komen er wellicht meer persoonlijke thema's naar boven.

Les 8 Zoenen en zo...

In deze les maken de leerlingen kennis met zoenen. Door middel van rollenspellen over diverse situaties leren de leerlingen hoe ze moeten handelen. De leerlingen krijgen voorbereidingstijd voor de opdracht.

Doel:

- De leerlingen weten na het spelen van het rollenspel hoe zij moeten handelen in een soortgelijke situatie.
- Deze opdracht gaat over grenzen aangeven, accepteren en gevoelens. De leerlingen leren begrijpen dat deze situaties dagelijks kunnen voorkomen.

Les 9 Relaties. Ook nee zeggen hoort erbij.

Deze les staat helemaal in het teken van grenzen aangeven. De leerlingen leren hierin om stop of nee te zeggen. In eerste instantie is dit met aanrakingen. De leerlingen kunnen hierbij zelf aangeven wanneer zij het al niet prettig ervaren. Sommige leerlingen zullen al eerder stop zeggen dan de anderen. Dat kan, niet elke leerling vindt het prettig om aangeraakt te worden of aan te raken. Een hand geven doen zij dagelijks, maar hoe zit dat met het schouderklopje? Daarna het dichterbij-kom-spel. Hierin geven beide leerlingen die tegenover elkaar staan hun grenzen aan door STOP te roepen. De docent bespreekt dit daarna na.

Daarna zit er nog een interactief spel op internet in waarbij de leerlingen de situaties moeten redden waar de personages op internet in terecht komen.

Doel:

- De leerlingen leren waar hun eigen grenzen liggen maar ook waar de grens van de ander ligt.
- De leerlingen kunnen benoemen waarom zij iets niet als prettig ervaren of waarom hun grens al daar was.

Les 10 Zelfbevrediging bij de vrouw

Deze les staat in het teken van zelfbevrediging bij de vrouw. Het kan soms nog een taboe zijn om hierover te praten. Helemaal in sommige culturen. Daarom is ervoor gekozen om bij deze thema's geen drama maar beeldend te kiezen.

De leerlingen gaan bepaalde delen van het lichaam inkleuren die daarna wel klassikaal besproken worden. Op deze manier breng je de leerlingen waarbij het taboe is toch bij waar het over gaat, maar hoeven ze er verder niets mee te doen qua rollenspel o.i.d.

Doel:

- De leerlingen leren waar de gevoelige plekken zitten van het vrouwelijk lichaam.
- De leerlingen krijgen de nodige informatie over een onderwerp dat soms nog taboe is in bepaalde culturen.
- De leerlingen leren en ervaren dat het niet erg is om aan zelfbevrediging te doen, dat zij zich er niet voor hoeven te schamen.

Les 11 Zelfbevrediging bij de man

Deze les staat in het teken van zelfbevrediging bij de man. Het kan soms nog een taboe zijn om hierover te praten. Helemaal in sommige culturen. Daarom is ervoor gekozen om bij deze thema's geen drama maar beeldend te kiezen.

De leerlingen gaan bepaalde delen van het lichaam inkleuren die daarna wel klassikaal besproken worden. Op deze manier breng je de leerlingen waarbij het taboe toch bij waar het over gaat, maar hoeven ze er verder niets mee te doen qua rollenspel o.i.d.

Doel:

- De leerlingen leren waar de gevoelige plekken zitten van het mannelijk lichaam
- De leerlingen krijgen toch de nodige informatie over een onderwerp dat soms nog taboe is in bepaalde culturen.
- De leerlingen leren en ervaren dat het niet erg is om aan zelfbevrediging te doen, dat zij zich er niet voor hoeven te schamen.

Les 12 Waar wel en waar niet? Plekken waar seksuele handelingen wel en niet mogen.

Deze les staat in het teken van waar seksuele handelingen wel en niet mogen. Door middel van een dramaopdracht met kaartjes wordt het met humor bespreekbaar gemaakt. De leerlingen krijgen via een kaartje een locatie die zij moeten uitbeelden. De andere leerlingen houden vervolgens een groen of rood bordje omhoog om te beoordelen of dit een locatie is waar seksuele handelingen mogen plaatsvinden of niet.

Doel:

- Door middel van humor maakt het het onderwerp luchtiger en kunnen de leerlingen er nuchter naar kijken.
- De leerlingen leren door zelf de locatie uit te beelden of het een geschikte plek is of niet.

Les 13 De eerste keer. Wat moet je weten?

Door middel van stellingen leren de leerlingen zelf een eigen mening te vormen. De stellingen zijn erg reëel en kunnen dus beide kanten op qua mening. De leerlingen leren hierin benoemen waarom zij het ermee eens of oneens zijn.

Doel:

- De leerlingen leren een eigen mening te vormen over seksualiteit
- De leerlingen kunnen verwoorden waarom zij voor eens of oneens hebben gekozen

Les 14 Preventie. Hoe doe ik het veilig?

Eerst wordt er verteld over de verschillende soorten voorbehoedsmiddelen.

Daarna wordt er geoefend met een rollenspel. Het stellingspel helpt de leerlingen weer een eigen mening vormen over dit onderwerp.

Doel:

- De leerlingen ervaren door het oefenen van het kopen van condooms hoe dit is.
- De leerlingen leren de reactie van de winkelbediende te peilen en daarop te reageren.
- De leerlingen ervaren succes in het kopen van condooms waardoor dit de volgende keer niet meer zo eng is.

Les 15 Seks en vrijen. Wat kan je allemaal doen?

Dit is de afsluitende les en daarom wordt er nog verteld wat je in bed allemaal kunt doen met je partner. De leerlingen zullen deze woorden wel al kennen, maar deze zijn nog niet eerder in de lessen behandeld.

Doel:

- De leerlingen sluiten deze module af met veel kennis
- De leerlingen zijn vrij in de tweede activiteit nog meer informatie te verschaffen

7. Bronvermelding

Hieronder vindt u een lijst met de geraadpleegde bronnen.

Boeken/modules:

- ⤴ Verhulst, J.C.R.M (1987) "Ontwikkelingspsychologie voor opvoeding en onderwijs". Groningen: Wolters-Noordhoff.
- ⤴ Bosch, E & Suykerbuyk, E (2000). "*Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap: De kunst van het verstaan*". Baarn: H. Nelissen.
- ⤴ Lankveld van, J, Kuile ter, M & Leusink, P (2010). "*Seksuele disfuncties: diagnostiek en behandeling*". Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- ⤴ Gesthuizen, S (1994). "*Lief en Lijf, Vriendschap en Seks: Handboek voor de begeleider*". Apeldoorn: Groesbeekse Tehuizen & Garant Uitgevers n.v.
- ⤴ Verhofstadt-Deneve, L, Van Geert, P & Vyt, A (2003). "*Handboek ontwikkelingspsychologie: Grondslagen en theorieën*". Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- ⤴ Smeijsters, H (2008). "*Handboek creatieve therapie*". Bussum: Uitgeverij Coutinho
- ⤴ Voorlichtingsmethode voor ouders, verzorgers en groepsleiding. "*Geen kind meer: Seksuele voorlichting aan jongeren met een verstandelijke handicap vanaf 12 jaar*". Rutgers Stichting.
- ⤴ Handleiding voor het begeleiden van ouders bij de seksuele opvoeding. "*Opgroeien met liefde*". Rutgers Stichting
- ⤴ "*Hoe zit dat eigenlijk: Productverslag van het voorlichtingsinstrument*". Seksuele voorlichting voor kinderen met autisme. Corina Toet. HBO Kennisbank.
- ⤴ "*Seksualiteit zonder zorgen : Een hulpmiddel bij het geven van voorlichting aan mensen met een verstandelijke beperking*". Charlotte van der Mark en Wim Dunsbergen. HBO Kennisbank.
- ⤴ Module Rutgers Stichting(2011). "*Let's Talk. Praten met jongeren over seksualiteit, rolopvattingen en weerbaarheid*". Amsterdam: Dox Image makers BV.

Websites:

- ⤴ <http://www.movisie.nl/>
Een website over kennis en aanpak van sociale vraagstukken.
- ⤴ <http://www.rutgerswpf.nl/>
Kenniscentrum seksualiteit.
- ⤴ <http://speciaalonderwijs.kennisnet.nl/>
De website over het speciaal onderwijs met relevante thema's.
- ⤴ <http://www.sense.info/>
Website voor jongeren tot 24 jaar. De site biedt uitgebreide informatie over allerlei aspecten van seksualiteit en relaties, over de leuke en lastige kanten. Jongeren kunnen een vraag stellen of een persoonlijke afspraak maken.
- ⤴ <http://www.seksuelevorming.nl/>
Website die een overzicht biedt van actualiteiten, thema's en lesmateriaal seksuele en relationele vorming. Daarnaast biedt de site adviezen en ondersteuning voor leerkrachten in het onderwijs.
- ⤴ <http://www.zoenenenzo.nl/>
Over relaties en seksualiteit voor jongeren met een fysieke handicap.

Geraadpleegde websites voor videomateriaal:

- www.youtube.nl
- www.uitzendinggemist.nl
- www.schooltv.nl
- www.bioplek.org

Illustraties:

De illustraties van de werkbladen zijn afkomstig uit: Gesthuizen, S (1994). *"Lief en Lijf, Vriendschap en Seks: Handboek voor de begeleider"*. Apeldoorn: Groesbeekse Tehuizen & Garant Uitgevers n.v.

Deel III

Het proces en de evaluatie

Inhoudsopgave

1.	Procesbeschrijving	3
2.	Evaluatie	
	2.1 Evaluatiegroep en evaluatieprocedure	4
	2.2 Resultaat van de evaluatie	4
	2.3 Eigen commentaar op de evaluatie	5
3.	Conclusie	6
4.	Aanbevelingen	7
5.	Bijlagen	
	5.1 Evaluatieformulier	8

1. Procesbeschrijving

In het begin van mijn PP maakte ik mij heel erg veel zorgen over of ik dit wel aankon. Ik twijfelde heel erg aan mijzelf, ik had naar mijn idee heel veel ideeën, maar eigenlijk ook niets. Ik kon niets verzinnen om echt te gaan doen. Duidelijk was al dat ik een product ging maken, gewoonweg omdat ik een mens ben van doen, iets maken. Uiteindelijk had ik een heel goed idee, maar uit vooronderzoek is gebleken dat dit al bestond en dat er verder ook niets aan te vernieuwen of te ontwikkelen viel. Toen ik dit idee pitchte op mijn oude stage van vorig jaar, bleek dit echter ook weer. De doelgroep waarvoor ik een product wilde gaan maken stond echter nog steeds vast, de leerlingen uit het voortgezet speciaal onderwijs. Ik ben toen samen met enkele docenten gaan brainstormen en uiteindelijk zijn we gezamenlijk op het idee gekomen om een module te creëren voor seksuele voorlichting. Ik was gelijk enthousiast en ben direct op onderzoek gegaan wat er al was op dit gebied. Ik kwam er al snel achter dat het voor deze doelgroep, speciaal onderwijs, weinig materiaal beschikbaar is om een goede voorlichting te geven. Er bestaan veel boekjes waarin de kinderen en jongeren zelf kunnen lezen, maar dat is dan echt voor wat hoger niveau. Verder zijn er van de Rutgers Stichting diverse modules of voorlichtingsmaterialen, maar ook deze sloten niet perfect aan bij de doelgroep. Uit een aantal modules of materialen zaten wel wat punten die geschikt zouden zijn voor de leerlingen van de school, maar ook dan is er maar weer 1 aspect. Ik werd tijdens deze zoektocht steeds enthousiaster omdat ik echt iets in handen had waar ik mijn enthousiasme en creativiteit in kwijt kon, maar ook waar het onderwijs echt iets aan zou hebben. Ik heb diverse bijeenkomsten gehad op de school waarvoor ik in eerste instantie de module maak. Op deze bijeenkomsten hebben we zitten brainstormen wat er nu precies in moet, welke thema's er handig zijn en wat de leerlingen al weten.

Ik heb mij in de doelgroep verdiept door vorig jaar tijdens mijn stage al veel onderzoek te hebben gedaan. Ook heb ik in het eerste jaar in het speciaal onderwijs stage gelopen. Voor grote methodiekopdrachten in het derde jaar ben ik al veel de literatuur ingedoken om veel meer te weten te komen over alle stoornissen binnen de school, maar ook over de behandelmethoden en werkvormen. Zodoende wist ik al veel over de doelgroep. Natuurlijk moest ik mij nu richten op het aspect seksualiteit bij deze leerlingen. Dat was niet volkomen nieuw, maar toch moest ik uit zoeken op welk niveau de leerlingen zitten, wat wel en niet kan en wat wel en niet begrepen wordt.

Na deze vooronderzoeken heeft het voor mijzelf een tijdje geduurd voordat ik de module kon maken. Ik heb heel lang nagedacht over de opbouw van de module. Hoe moet hij eruit zien? Welke thema's moet ik erin verwerken? Wat is goed geschikt voor de doelgroep?

Toen ik uiteindelijk mijn thema's duidelijk had, ben ik begonnen met het opzetten. Per thema ben ik gaan zoeken naar gepast materiaal. Vaak kon ik de drama activiteiten zelf heel goed verzinnen die goed aansloten bij het thema. Geschikte filmpjes zoeken op internet die aansloten op het thema was nog lastiger. Ook hier was het niveau vaak te hoog. Andere werkvormen die verwerkt zitten in de lessen kwamen in de loop van het maken van de les. Door het maken van de ene activiteit, kreeg ik heel veel inspiratie voor nieuwe activiteiten. Soms paste de activiteit dan net niet in de thema's die ik aan het maken was, maar dan bewaarde ik deze activiteit omdat hij dan wel weer ergens anders in kon.

Zo ben ik tijdens het ontwikkelen van mijn module te werk gegaan. Steeds weer een nieuwe les. Aan het begin van het maken van de module had ik voor mijzelf bedacht dat er 1 les per thema zou zijn. Ik zou dan totaal uitkomen op ongeveer 10-12 lessen. Uiteindelijk is het aantal lessen geëindigd op 15, omdat er bij sommige thema's meer tijd nodig was om dingen toe of uit te lichten. Op dat moment heb ik gekozen om het thema te verspreiden over 2 lessen. Ik ben daar erg flexibel in geweest. Ik moest goed waken voor het feit dat de lessen maximaal een uur konden duren. Deze overweging heb ik gemaakt omdat de leerlingen binnen het speciaal onderwijs mogelijk niet langer dan een uur gefocust kunnen zijn op een onderwerp. Ook de actieve werkvormen zijn gekozen om deze reden. De leerlingen betrekken bij de activiteiten, het ze zelf laten ervaren is iets wat heel erg hoog in het vaandel staat bij mij. Doen is leren.

Uiteindelijk was het daar, de lessen waren af. Maar nu? In de module zitten dramatherapeutische werkvormen verwerkt maar hoe verantwoord ik die? Uiteindelijk heb ik ervoor gekozen om mijn module in te delen in drie delen:

- Deel I: Plan van aanpak, behoefteonderzoek en vooronderzoek
- Deel II: De module 'Seks is speciaal' met daarin een inleiding voor de gebruikers, in dit geval docenten, een gebruikershandleiding en de verantwoording van de gebruikte therapeutische werkvormen
- Deel III: Procesbeschrijving en de evaluatie

Op deze manier heb ik een mooi overzicht van het hele product, opgedeeld in de fases waarin ik heb gewerkt. Ik heb bewust gekozen om de verantwoording van de werkvormen in de module te stoppen, zodat ook de docenten die de module gaan gebruiken weten waarom deze werkvorm is gebruikt in de les. Zo weten zij waarom ze deze activiteit uitvoeren, wat de doelen zijn van die activiteit en hoe zij deze activiteit kunnen begeleiden.

2. Evaluatie

2.1 Evaluatiegroep en evaluatieprocedure

Zoals omschreven in mijn plan van aanpak, bestaat mijn evaluatiegroep uit 6 mensen. Deze mensen hebben stuk voor stuk iets te maken met de doelgroep of het onderwerp.

Ik heb ervoor gekozen om de evaluatie in eerste instantie via internet te doen. Dit omdat de groep bestaat uit diverse mensen, die elkaar niet kennen en die allemaal druk zijn. Er was gewoonweg geen tijd om iedereen bij elkaar te krijgen of door met iedereen apart rond de tafel te gaan zitten, voor feedback. Ook is internet een middel wat mensen snel bereikt en door een feedback formulier (zie bijlage) mee te sturen, hebben mensen tijd om de module door te lezen en van feedback te voorzien.

Voor de docenten uit mijn evaluatiegroep, die werkzaam zijn op de school waarvoor ik mijn module maak, heb ik echter nog wel een andere evaluatie gehouden. Het was gemakkelijker om deze docenten bij elkaar te krijgen en om aan hen mijn module te presenteren. Ik heb mijn module gepresenteerd aan de hand van een geprint exemplaar. Ik heb een les uit de module gepakt met een drama activiteit. Ik heb gekozen voor les 4, het lichaam van de vrouw. Ik heb een korte inleiding gegeven, heb daarna een drama activiteit gedaan met de docenten en heb daarna de les afgesloten met een korte nabespreking. Daarna heb ik verteld dat dit een mogelijkheid is om een les te geven. In de drama activiteit heb ik gemerkt dat er heel veel gemak ontstaat om met het onderwerp om te gaan. Ik hoop dat het deze werking ook heeft op de leerlingen.

Ik had het liefste voor iedereen uit mijn evaluatiegroep een live presentatie gehouden. Zo kan ik mijn enthousiasme kenbaar maken, de module toelichten en eventuele vragen beantwoorden. Dit heb ik ondervonden bij de presentatie die ik heb gegeven aan de docenten. Die waren allen heel erg enthousiast en hierdoor kreeg ik ook bevestiging dat ik een goed product heb gemaakt.

Na de presentaties, live en via mail, heb ik de feedback formulieren meegestuurd en heb ik op die manier mijn feedback verkregen.

2.2 Resultaat van de evaluatie

De resultaten uit de evaluatie zijn goed om te zien. De ene persoon gaat erg in op de inhoud en de geschiktheid voor de doelgroep, terwijl de andere persoon zich richt op de gebruikte werkvormen. Ik heb veel van de feedback die ik heb gekregen, verwerkt in de module. Aspecten als spelling, werkvormen of thema's zijn dingen die het meeste aan bod zijn gekomen.

Hieronder zal ik een aantal citaten uit de feedback formulieren benoemen:

"Het is van groot belang dat de leerlingen heel goed begeleid worden!"

"Goede afwisseling per les tussen educatieve activiteiten en drama/creatieve activiteiten".

"De illustraties zijn duidelijk. Voldoende afwisseling en herhaling. Af en toe lastige opdrachten voor niet-lezende leerlingen".

"De module is goed inzetbaar in het onderwijs. Er is voldoende mogelijkheid om eventuele aanpassingen te doen als een docent dat zou willen".

“Ik denk dat er groepen moeten worden samengesteld met leerlingen uit diversen klassen die qua niveau bij elkaar aansluiten en voor wie de module daadwerkelijk geschikt is. Als ik de Kingmaschool als referentiekader neem, denk ik dat er een redelijk grote groep is waarvoor deze module te moeilijk is?”

“Heeeeel belangrijk onderwerp waar veels te weinig aandacht voor is op school. Erg goed dus en ik hoop dat de school er wat mee doet!!”.

Wat een soort algemene opmerking was in de feedback van bijna iedereen is dat de module toepasbaar is, maar dan wel in kleine groepjes. Dit om de veiligheid te creëren maar ook om speciaal samengestelde groepen te maken met leerlingen met een wat hoger niveau. Omdat er wat lees en/of schrijf opdrachten inzitten is het moeilijker om dit met het lager niveau te doen. Ik ben ervan uitgegaan dat de leerlingen tijdens deze activiteit begeleid worden door een docent, die de activiteit klassikaal kan bespreken en daarna de leerlingen ook nog individueel kan bijstaan. Er zitten bewust geen lange of moeilijke teksten in en alles is op het niveau van de leerlingen gemaakt.

2.3 Eigen commentaar op de evaluatie

Over het algemeen ben ik het erg eens met de gegeven feedback.

Een opmerking uit de feedback van iemand is: *“Module is niet geschikt voor de leerlingen met een stoornis binnen het autistisch spectrum. Zij kunnen geen rollenspellen spelen en zich niet voldoende inleven in de gevoelens van een ander enz. (essentieel bij het onderwerp vriendschap-verliefd-seks). Voor hun zou een speciale methode moeten worden ontwikkeld”.*

Hier ben ik het deels mee eens, deel mee oneens. Ik heb tijdens mijn stage op deze school ook een meisje gehad met autisme. Rollenspellen die dicht bij henzelf stonden werkten wel. Doordat zij niet in een rol hoeven te kruipen, gaat dit 'rollenspel' hen makkelijker af. Vadertje en moedertje spelen zij niet, maar een realistisch rollenspel waarin zij dicht bij zichzelf blijven wel.

Aan de andere kant snap ik dat deze opmerking er staat. Op het moment dat je een groot aantal autisten in de klas hebt, is het misschien verstandiger om dit rollenspel om te zetten naar een andere activiteit. Op het moment dat er een leerling met autisme in de klas is, zou je ook kunnen kiezen om deze leerling te laten ervaren door te kijken naar anderen. Op deze manier zal de leerling het besproken onderwerp ook oppikken.

Verder heb ik eigenlijk alle feedback kunnen verwerken.

Om de volgende aspecten ging het:

- Wat spellingfouten
- Het toevoegen van een bepaald doel wat gemist werd
- Een aanpassing van de inleiding
- Een activiteit wat te vrij was voor de leerlingen, daar moest meer sturing in aangebracht worden.

Ik heb ook nog veel tips gekregen in de feedback die ik kan gebruiken als aanbeveling. Deze is terug te lezen in hoofdstuk 4 van dit document.

3. Conclusie

Mijn conclusie is dat ik alle feedback van de evaluatiegroep heb kunnen integreren in mijn module. Met sommige punten van feedback was ik het niet eens en die heb ik toegelicht hierboven.

Over het algemeen is mijn conclusie dat het lastig is om voor deze doelgroep een geschikte module te maken. Je hebt te maken met diverse stroomnissen en verschil in IQ. De leerlingen met een IQ rond de 50, verschillen erg van niveau met de leerlingen met een IQ van 70. Daarom heb ik ervoor gekozen om een middenweg te nemen en ook de docent de verantwoordelijkheid te geven over welke leerlingen geschikt zijn voor het volgen van deze module. Wellicht zijn er leerlingen, bijvoorbeeld met een stroomnis in het autisme spectrum, niet in staat deze module te volgen omdat er rollenspel in verwerkt zit. Andere leerlingen met een laag IQ, kunnen deze module wellicht ook niet volgen omdat zij niet kunnen lezen of schrijven.

Verder ben ik er gedurende het werkproces achter gekomen, dat het ook lastig is om de therapeutische werkvormen te verwerken met dit thema, seksualiteit. Geschikte werkvormen rondom dit thema zijn lastig te integreren in de module. Daar heb ik het nog lastig mee gehad. Ik heb uiteindelijk door middel van rollenspel en door bestaande activiteiten te vertalen naar dit thema, een goede vorm kunnen vinden.

Als ik ga kijken naar de gestelde doelen met betrekking tot het product zie ik het volgende:

Als eindresultaat zou ik graag het volgende willen terugzien in de eindevaluatie met de adresgroep en evaluatiegroep:

- De module is geschikt voor zowel docent als leerling → dit doel ik zeker behaald. Het is geschikt voor beide partijen.
- De module kan gemakkelijk gebruikt worden binnen de school → zoals beschreven is dit doel een beetje bijgesteld. De module is gemakkelijk inzetbaar binnen de school, alleen zal de docent zelf moeten inschatten voor welke leerlingen deze module geschikt is.
- De module slaagt erin om de leerlingen op elk gebied genoeg informatie bij te brengen → Er zijn veel thema's die aan bod komen, ik denk dat de leerling veel informatie aangeboden krijgen.
- De module is een toevoeging aan het lesprogramma van de school en is inzetbaar als voorlichtingsmateriaal → De module gaat als het goed is onderdeel uitmaken van het bestaande lesprogramma en dus geïntegreerd worden binnen de lesstructuur
- Er is rekening gehouden met de doelgroep qua taalgebruik. Er zijn niet te hoge eisen gesteld aan titels, kopjes, alineagebruik en spelling → In de feedback is teruggekomen dat de module goed is opgebouwd, heel mooi maar ook dat hij was braaf is. Ik heb daar bewust voor gekozen omdat de module toegankelijk moet zijn voor docent en leerling. Ik heb er zorg en aandacht aan besteed, maar niet teveel poespas toegevoegd.
- De module bevat een apart kopje met tips voor de trainer → Er zit in de module een aparte begeleidershandleiding.
- De module is gericht op de doelgroep van deze school, maar is ook te gebruiken op andere soortgelijke scholen → Deze module is denk ik breed toepasbaar op soortgelijke scholen, alleen moet ook daar goed in de gaten gehouden worden welke leerlingen deze module aankunnen.

Als ik kijk naar mijn de gestelde doelen met betrekking tot mijn persoonlijke ontwikkeling zie ik dat meer te weten gekomen ben over de doelgroep. Ik heb al stage gelopen met deze doelgroep maar heb nu vanuit een andere kant naar de doelgroep gekeken en ben wat meer te weten gekomen over de ontwikkeling op verschillende gebieden.

Ook heb ik gekeken naar mijn onzekerheid over mijn eigen kunnen. Als ik kijk naar het eindresultaat, ben ik heel erg trots. Ik heb getwijfeld in het begin, maar toen ik eenmaal op weg was en ik kreeg bevestiging, ging het steeds beter.

Mijn planning was vanaf het begin al heel erg duidelijk en heb me er voor een groot deel aan kunnen houden. Dat werkte heel erg goed om mijzelf te blijven motiveren om door te gaan

4. Aanbevelingen

- ✦ Een informatiebrief over de nieuwe lessen op de school verspreiden. Dit om informatie te verschaffen over de aankomende lessen en thema's. Dit is om ouders op de hoogte te stellen en om rumoer tegen te gaan wanneer ouders hier niet vanaf weten. Deze brief zal, gezien de allochtone komaf op school, eventueel ook in het Turks/Marokkaans/Arabisch verspreid kunnen worden.
- ✦ Ter voorbereiding op het geven van de module is het mogelijk om eventueel een ouderavond te organiseren waarop wordt ingegaan op deze lessen. Dit omdat er wellicht ouders op tegen zijn dat er lessen worden gegeven over dit onderwerp. Wat doe je dan? Het gevaar bestaat dat leerlingen in een lastige situatie terecht komen en ook dat er een conflict tussen de school en ouders kan ontstaan.
- ✦ Verder is het handig om voor de docenten nog een aparte trainingsmodule te ontwikkelen, om te trainen hoe zij les moeten geven rondom dit onderwerp. Hoe zij om kunnen gaan met diverse aspecten die naar voren komen in deze module. Het is voor sommige docenten wellicht een lastig onderwerp. Ook hoe zij om kunnen gaan met de gebruikte werkvormen zal hier dan aan bod moeten komen. Deze training zou ontwikkelt en gegeven kunnen worden door een creatief therapeut.
- ✦ Het is mogelijk om de module uit te breiden met meer diepgaande thema's zoals misbruik, porno of diverse standjes die je kunt toepassen tijdens de seks. Mijn hypothese is dat deze module voldoende informatie bevat om de basis van seksuele voorlichting aan te leren. Mocht er verdieping nodig zijn, omdat de module aanslaat, is er mogelijkheid tot een aanvulling op deze module.

5. Bijlagen

5.1 Feedback formulier

Hieronder ziet u het formulier dat de evaluatiegroep heeft ontvangen na het lezen van mijn module.

Feedback formulier Module 'Seks is Speciaal'

Feedbackvraag	Opmerking
Is de module geschikt voor de doelgroep (jongeren in het speciaal voortgezet onderwijs 14-18 jaar)?	
De module is opgebouwd met thema's. Zou u een toelichting hierop kunnen geven?	
Het deel wat u nu voor u heeft liggen, is de daadwerkelijke module die op de school afgeleverd wordt. Wat is uw mening hierover?	
Vind u dat er genoeg drama en andere creatieve activiteiten in verwerkt zijn?	
Als u kijkt naar de inhoud van de module. Vind u deze dan goed inzetbaar in het onderwijs?	
Wat is uw mening over de opmaak en indeling van de module?	
Ruimte voor overige feedback	Ruimte voor overige feedback